

A faji előítélet lélektanához.

I

Ha annak a természetes ellenszenvnek keressük a magyarázatát, amelyet egyik faj táplál a másik ellen, akkor mindenekelőtt meg kell vizsgálnunk, vajjon vannak-e olyan föltételek, amelyek az élettani kifejlődés folyamán valahogyan létrejöve — a szociális tevékenységtől eltekintve — a magunk fajának előszeretetéhez s a szervezetileg különböző csoportok iránti előítülethez vezetnek. És ilyen föltételeket tényleg találunk. Az állati élet első mozgásai is, az élettani-
lag káros ingerek elvetése által olyan organikus beállításra vezetnek, amely az előítüllel analóg tünemény. A chemiotaxis elvének alapján a mikroorganizmus a vízbe dobott táplálékreszecskehez közeledni fog, míg a méregdarabkát kikerüli és mozgásváltozásait hasonló módon irányozzák a hő, a fény, az elektromosság és a másféle fizikai erők.

Az állati élet fejlődése e fokon felül a struktúra s az érzékszervek gyarapodásában áll, amelyek arra vannak hivatva, hogy az egymástól eltérő ingereket megkülönböztessék, a hasznosak és az ártalmasok közt válasszanak s ilyen módon tökéletes ellenőrzést nyújtsanak. Ha mellőzzük az állati élet alsóbbrendű alakzatait, az embertípusban nagy mértékben kifejlődve találjuk a figyelem, az emlékező tehetség és az összevetés képességét, amely lehetővé teszi az ingereknek s a megfelelő helyzeteknek értékelését, a múltban tapasztalt hasonló helyzetek és ingerek alapján. A kiválasztást s a kikerülést, amely e folyamat lényege, szervezeti elváltozások kísérik (indulatok) s ezeknek az a feladatuk, hogy létrehozzák azt a cselekvést, amely az

elhatározást követi. Úgy az elhatározás, mint az izgalmak ily módon az érzékszerveknek is valami útmutatást adnak a helyzetről, az állásfoglalásról, a célszerűségről, az esetleges előnyről vagy kárról, az örömről vagy fájdalomról. Ebből következik, hogy azok az érzések, amelyek kellemetlen vagy kellemes dolgok képzeivel idéződnek fel, nagyon elütök egymástól és hogy evvel kapcsolatban bizonyos lelki állapotok lépnek fel, amelyek határozott vagy rendszeresen visszatérő külső helyzetekkel együtt járnak — mint pl. gyűlölet vagy szeretet, előítélet és előszeretet — és eme szituációknak megfelelnek azok az érzések, amelyek egyrészt mint a fájdalom, másrészt mint az öröm érzései újulnak meg. A szuggesztív hatás olyan, hogy nemcsak a tárgy vagy körülmény képes egy adott érzésállapotot előidézni, hanem a hang, az illat, a szín vagy a tárgy más karakterisztikus jele ugyanazt a hatást képes elérni, mint a tárgy maga. A vér megpillantása vagy szaga izgató eszköz a bika számára, de elégséges a vörös posztónak a színe is, hogy hasonló hatást keltsen benne.

Kezdetleges életviszonyai között az ember inkább elleneséges, mint barátságos érzelmű lehetett. Az eleségért folytatott küzdelem oly komoly s életmódja oly rablószerű volt, hogy a gyanakvó, elkeseredett, haragos kedélyállapot volt az uralkodó, amely alól kivétel csak egy-egy fegyverszünet, összeköttetés, egyesülés, avagy rokoni kötelék volt. Ilyenek voltak a körülmények Északamerika indián társadalmában is, amely pedig már a fejlődésnek igen előrehaladott mértékével dicsekedhetett s mégis ott is örökös testvérharcban állottak az egyes törzsek, ha ugyan épen békekötés nem jött létre köztük. Még ma is az emberek kölcsönös bizalmatlanságot és ellenszenvet táplálnak egymás iránt, míg arra a tapasztalati meggyőződésre nem jutnak, hogy tisztességes felebaráttal van dolguk. Milyen is volna azoknak a sorsa, akik a városok utcáin másképen cselekednének? Ennek ellenére intim kapcsolatok keletkeztek az emberek s környezetüknek bizonyos részei között, amelyek nemcsak a feleségre, gyermekekre, kutyára és a vérrokonokra szorítkoznak, hanem kisebb mértékben az atyafiság, a törzs, a nemzet tagjaira is. Ezek — pszichológiai kifejezéssel élve — részesei lesznek saját énjének s általában vele együtt állnak szemközt a világgal. Az itt rajzolt felfogásból, az előítélet vagy vele rokon érzelem a kiindulópont és feladatunk foglalkozni amaz átalakulás egyes fázisaival, amely arra vezette az embereket, hogy szellemileg szövetkezzenek környezetük bizonyos elemeivel a többiek kizárásával. Ha megvizsgáljuk annak az eljárásnak részleteit, amelyek révén az egyes individuumok és a külvilág bizonyos elemei között társadalmi és vonzalmi viszony áll elő mások kizárásával: akkor azt találjuk, hogy ez eleinte tisztán ösztönszerű és reflex-alapon nyugodott, amely eredetileg összefüggött a táplálék keresésével s a közösülés vágyával s a magasabbfokú életviszonyoknál mind tudatosabb lett. A társulás és a vonzalom

egyik legfontosabb kiindulási pontja a szülőknek és különösen az anyáknak gyermekeikhez való viszonyában figyelhető meg. Ez természetesen az alsóbbrendű állatoknál kezdődik. Az emlős osztály különösen kitűnik az által, hogy mily roppant erőt és kitartást fejt ki utódaihoz való odaadó szeretetében. A nemzés jellegzetes formája által biztosított előny szorosabb viszonyt létesít az anya s gyermeke közt. A szaporodás intra-uterin formája révén az anyának és utódnak egyesülése organikus úton áll elő, még a gyermek megszületése előtt és folytatódik szociális alapra helyeződve, a szoptatás időszakában s a kicsinynek első, tehetetlenségre kárhozott éveiben. Ezen időszaknak több esztendei tartama által egy oly bonyolult fizikai és lelki típus megalkotásáról gondoskodott a természet, ami nem lehetséges ott, ahol a gyermekek világrajövetelük után rögtön teljesen magukra vannak utalva. A nőnek testi átalakulásával, melyet a szaporodás intra-uterin formája eredményezett, valamint a természet ama öröklődésével párhuzamosan, hogy bonyolultabb típusokat és jobb életbenmaradási esélyeket biztosítson, fejlődött ki az anyai érzés s ennek szükséges előfeltétele a csecsemő oldalán: hosszú ideig tartó tehetetlensége, melyet a játék tölt be képességei kifejlesztésére. Ez a cél azonban nem lett volna elérhető, ha az anya nem táplált volna több s melegebb érdeklődést gyermeke iránt, mint bármi más iránt a világon.

A fejlődés folyamán az anyai vonzalomnak és odaadásnak minden gyarapodó faji változatát a gyermek életben maradása jutalmazta s maga a faj is erősbödött a jobb táplálkozás, védelem és nevelés révén. Természetszerűleg a kisdedekhez való ösztönszerű ragaszkodás a törzs férfitagjainál is előfordul, de nem olyan nagy mértékben. És van elegendő alapunk ama nézet elfogadására, hogy a férfinak a gyermek iránti hajlandósága közvetve és társadalmi úton visszavezethető a férfi még hatalmasabb vágyakozására az anyával való szerelmi egyesülésre.

Az utódért való érdeklődés és gondoskodás a lelki élet téren is jellegzetes kifejezést nyer. Minden észrevétel sajátos szint nyer, minden ítélet elfogult lesz, mely a gyermekre vonatkozik s a vonzalom iránta azokra a különleges jelekre is kiterjed, amelyek megkülönböztetik őt.

Nemcsak testi tulajdonságai, hanem ruhája, cipőcskéje, játéka s minden, amit megérintett, sajátos szint ölt magára. A figyelemnek és az emlékező tehetségnek ez a hajlandósága a jellegzetes vonások megragadására az ellentétes szempontok kizárásával vagy elhanyagolásával: a faji előítélet lélektanának fontos föltétele. E hajlandósággal egy csomó más tényező jár együtt, melyek a figyelmet oda irányítják, hogy a személyiség jeleinek különös értéket tulajdonítson.

A szimpatikus lelki hangulat egy másik eredő forrása a magunk fajával szemben az udvarlással kapcsolatban figyelhető meg. Kétségtelenül, a kiválasztás eredményeként, sajátos szervezeti vonzódás áll elő a két nem között az egymás jelenléte

és sajátságára iránt. A madaraknál a hím hangja, tolla, illata, díszje és mozdulata a nász idején hatalmasan izgatja a nőtényt. A hímnek e tulajdonságai a legkifejezettebbek összes tulajdonságai közül: a nő a férfiasság jelei gyanánt fogadja s ezek nagyon hatnak reá s tényleg annak adja oda magát, amelyik ezeket a tulajdonságokat a legügyesebben juttatja kifejezésre.

Ép ilyen mértékben hatalmas befolyást gyakorol a hímre a nőtény alakja, sajátságai és viselkedése. S épen itt van különös jelentősége annak, hogy a figyelem képes a másik nem egyéniségének sajátos vonásait kiválasztani és ezek a vonások a nemi szuggesztívó egész tartalmának hordozói lesznek. Ez az érdeklődés a másik nem jellegzetes vonásai iránt nagy mértékben ura volt a divatnak és az ízlésnek az emberi társadalomban, különösen a történelmi időkben az asszonyokra vonatkozólag, akik egyaránt tárgyai a nemi figyelmességeknek és képviselői a divatnak. A fehérbőrű nő rizsport és pirosítót használ, hogy arcbőrének fehérségét s rózsaszínét kiemelje, az afrikai asszony viszont szénnel s zsírral akarja ébenfaszínű bőrének erősebb érvényesülését elérni. Az asszonyok jellemző testformáikat — a keblet és a medencét — előnyösen kiemelik fűzőkkel, vattázással, puffokkal, krinolinokkal s más hasonló segélyeszközökkel s az érdeklődés a nőesség sajátságos jellemvonása iránt olykor átvitetik az illető személyről azokra a tárgyakra, amelyek rendszerint érintkezésbe jönnek vele. Innen van a szerető fetisszerű vonzódása kedvesének zsebkendője, papucsai iránt.*)

Erre vonatkozólag jegyzi meg Hirn:

„Saját külsejükben a törzs közös tulajdonságainak kiemelése és túlzása által a női és férfi egyéniségek a törzsnek egyre differenciáltabb típusát teremtették meg. Másrészt a másik nemnek örökölt előszeretete, a pozitív és a negatív kiválasztást állandóan befolyásolva, hozzájárult ahhoz, hogy ezeket a típusokat, mint faji ideálokat rögzítse meg, melyek ha nem is a szépségnek, de a nemi vonzalomnak eszményei.”

Mindkét, a szaporodással összefüggő jelenségnél, amelyet megvizsgáltunk, határozott hajlandóságot találunk az egyéniség jellegzetes vonásai kiválasztására s arra, hogy azokhoz valami érzelmi értéket fűzzenek. Egy más kapcsolatban — t. i. az együtt működő tevékenységénél — is meg van a készség szövetségek kötésére másokkal s a figyelem itt is bizonyos jellegzetes vonásokhoz fűződik és érzelmi értékeket tulajdonít azoknak. Utaltunk fentebb arra, hogy az állatok első abbéli törekvései, hogy ahhoz a környezethez alkalmazkodjanak, amelyben táplálékukat megtalálják, tisztára kémiai és fizikai alapon nyugszik s azt találjuk, hogy első tevékenységük más organizmusokkal való összeköttetés létesítésére szintén megfontolás nélkül történt.

Az emlős állatoknál azonban egymás jelenlétének és személyiségének ösztönszerű, ha nem is tudatos értékelése látható

*) Eme érdeklődés pathologikus kifejezései a pszichiáterek előtt jól ismeretesek.

a nyájban való együttélés tényében és itt már a személyiség jeleihez határozott jelentőség tapad. Tényleg csak egy csekély mértéke szükséges az emlékező tehetségnek, hogy rokonszenv vagy ellenszenv fejlődjék. Az emberi nemnél különböző szokások bizonyítják a faji öntudatnak (*consciousness of kind*) ezt a növekedését és a szimbolizmust használják fel a szolidaritás érzelmének biztosítására és gyarapítására és végül azt találjuk, hogy bizonyos érzelmi állapotok ilyen szimbolizmusokhoz fűződnek.

A harc s a vadászatok csakhamar kétségtelenné teszik előttük, hogy különben lehetetlen vállalatok végrehajthatók, ha többen egyesülnek és hogy az élet biztonsága sokszor a baráti segítségtől függ.

Ezen elvnek végleges és érdekes érvényesülése figyelhető meg az úgynevezett vértestvériségek nagyon is elterjedt szertartásában. Tapasztalva a barát értékét a veszély idején, a kezdetleges ember összekeveri vérét barátja vérével és egyesíti vagyonát az övével, hogy így azt mintegy a saját maga részévé tegye. Ez a szertartás, melyet úgy kell tekintenünk, mint a vadember hiányos elvonási képességének kiegészítő eszközét, a világ nem egy részében az egyedüli mód a benszülöttek barátságának biztosítására. Stanley teljes mértékben felismerte értékét és vagy ötven afrikai törzsfőnökkel szemben alkalmazta ezt a szertartást. A viszálykodás általános elterjedésében egy más bizonyítékát találjuk annak, hogy olyan emberek, akik társas életet élnek, odajutnak, hogy társaikat ép úgy megbecsülik, mint önmagukat s éles határvonalakat vonnak a szociális Én és Más között. Egy példa megmutatja, hogy az ellentét, mily élessé válhat az érzésvilágban s a gyakorlatban.

Az afganisztáni beduránok harcvágyó természetéről s állandó csetepatéiról azonnal meggyőződhetünk, ha egy pillantást vetünk falvaikra és földjeikre, amelyek minden irányban kerekded tornyocskákkal vannak tele. Ezeket állandóan benépesítik azok a férfiak, akik szomszédaikkal ellenséges lábón állanak s bezárkózva kis lökamaráikba, várják az alkalmat, hogy golyót röpítsenek ellenségeik testébe. Sőt ha valami madár repül át a haragos szomszéd telkéről a másikéra, biztosan kap egy lövést. Harcaik annyira állandóak, hogy közismert dolog, hogy a falusi gyermekeket betanítják arra, hogy sohase járjanak az út közepén, hanem mindig a torony közelében levő fal mellett lopódzanak tova. (Bilson.)

Biztosra vehetjük, hogy az egyik csoport bárminő jellegzetes tulajdonsága — legyen az ruházat, arcvonás, nyelv vagy szociális ténykedés — gyűlöletes lesz a másik számára; s érdekes megjegyezni, hogy ez az ellenszenv a háziállatokra is kiterjed.

A törzsi ismertetőjelek más, igen elterjedt nyilvánulatai az érdekközösség tudatának. A bőr befestése, tetovírozás, testcsonkítás, totemjelek s egyéb rokonjellegű szertartások — tudatosan vagy tudatlanul — azt célozzák, hogy fentartsák a csoport összetartozóságának érzését; és akár e szándékkal vagy anélkül

jött létre bárminő látható jel, mely használat folytán a csoportra jellegzetessé vált, az a tömegléleknek a csoport asszociatív és érzelmi múltját jelképezi. Hasonló összefüggést látunk a kultúrnépeknél is a szolidaritás jelvényeivel, midőn a haza zászlajának kibontása, vagy a nemzeti himnusz játszása lelkesedést ébreszt. A szokás is jelentős szerepet játszik viselkedésünkben a szokatlannal szemben. A megszokottat kellemesnek és biztonságosnak érezzük, míg a szokatlant épen ellenkezőnek.* Ha minden a rendes kerékvágásban halad, akkor a figyelem gyengül s az indulatok folyama alacsony. Ellenben a megszokott megzavarása a figyelem megerőltetését vonja maga után s az indulati folyamat gyorsul az alkalmazkodás kísérlete folytán. Es mivel az emberek normális viselkedésükben bizalmatlanok minden iránt, ami nem a mindennapi megszokott mederben folyik, azt találjuk, hogy a szokatlan egyéniség tulajdonságainak a leg-sötétebb jelentőséget tulajdonítják. Azokat a szellemi izgalmakat, amelyek a fehérék megjelenése idéz elő az alsóbb fajoknál, gyakran megfigyelték az utazók.

Valami rettenetes visszataszító lehet a fehér emberek megjelenésében Afrika tőzsgyökeres benszülöttjei szemében; mert ha oly faluba jutunk, amelyben európai ezelőtt nem fordult meg s nyugodtan és gyanútlanul jövő gyermekkel találkozunk, abban a pillanatban, mikor a fehér embereket meglátják, iszonyú félelemtől űzve hanyat-homlok elrohannak. Ilyesmit érezhetnénk mi, ha egy életre kelt egyiptomi múmiával találkoznánk a *British Museum* kapujánál. Gyermek hangos kiáltásaitól nyugtalankodva az anya is kiszalad kunyhójából, de a szörnyű jelenség első látására visszahátrál. A kutyák behúzzák farkukat és rémülten rohannak el, sőt a tyúkok is elhagyják csibéiket s félénken repülnek fel a kunyhó tetejére. (Livingstone.)

A vázolt utakon és módokon oly csoportnak, melynek tagjai közös történelemmel bírnak, bizonyos mértékig közös öntudata és érzelmi visszahatásai támadnak.

Mielőtt ennek az érzésnek konkrét nyilvánulásaihoz fordulnék, amint azok az idegenekkel szemben való előítéletekben jelentkeznek, példával akarom megvilágítani, hogy milyen fokig igaz az, hogy a társas tevékenység és érdekközösség közös érzelmi jellegre vezet. Hogy miképen fogadták a szíu-indiánok egy hadcsapatuk megsemmisülésének hírért, azt Eastman, maga is egy szíu, a következőleg írja le:

Hideg reggelen . . . egy magányos harcos szomorú éneke hallatszott. Pillanat alatt az egész tábort leírhatatlan kavardóság lepte meg. Mindenki a napnál világosabban tudta a dalnak jelentőségét: egész hadseregünket megölték, annak az egynek kivételével, kinek gyászos éneke társai sorsát jelentette . . . Az egész falut a bú és a bánat gyötörte, mert örömben és bánatban minden indián osztozik az összes többivel. Az öreg asszonyok csendesen állva maradtak azon a helyen, ahol elérte őket a hír és keservesen jajgattak, közben dicsőítő énekeket zengve az elesett harcosokért.

A hitvesek kissé odább álltak kunyhóiktól és hangosan gyászoltak; míg a fiatal leányok messzebb eltávoztak a tábortól, hogy senki se legyen tanúja keservüknek. A vén emberek is a siránkozó és éneklők közé állottak. Láthatólag legnyugodtabbak maradtak a harcosok, akik könnyeiket csak az ellenség földjén onthatják, hogy bosszúvágyukat erősítsék. Ezek csöndesen ültek kunyhóikban s arra törekedtek, hogy sztoikus arcvonásaik mögött rejtsek el érzelmeiket. . . . Alig múlt el azonban az első gyászos benyomás, már megkezdődött a ruházat megváltoztatása. A vadaknál a gyász külső jelei fölülmúlják a civilizáltakét. Az indián leveti ilyenkor jó ruháját s megelégszik rossz és nyomorúságos öltönnyel. Kettétépi köpenyét és levágja haját. Gyakran meghasogatja kezét vagy lábát egy-egy kétségbeesett anya; s a testvér vagy fiatal asszony tövig levágja gyönyörű haját és elcsúfítja magát. Az atyák, a fivérek pedig fekete festékkal befeketítik arcukat s a leghitványabb ruhát öltik magukra.

II.

Fel kell tennünk, hogy a csoport egy *quasi*-személyiséghez jut el és hogy, miként az egyes egyén, a külvilággal szemben gyanakvó és ellenséges indulatot táplál és hogy — szintén úgy, miként az egyes egyén — valami meghitt érzéssel van főnmaga iránt. Ebből az következik, hogy más csoportok eltérő tulajdonságait előítéletesen tekinti. Jellemző, hogy a hasonlótlanásokat bizonyos külső jelek segítségével határozzák meg — nevezetesen testi vonások, ruházat, nyelv, valamint szociális szokások stb. által — s hogy az előítélet konkrét kifejezései ezekkel állanak összefüggésben. Ennélfogva részletesebben kell megvizsgálnunk azokat az irányokat, melyeket az előítélet kifejezése ölt és a személyiség ama jeleit, melyekhez az tapad azzal a célzattal, hogy meghatározzuk mélységét vagy felületességét és fényt derítsünk azokra a föltételekre, melyek alatt az kiirtható vagy módosítható.

Humboldt volt talán az első megfigyelő, aki általánosságban megállapította azt az előszeretettel, amellyel minden csoport a maga sajátosságai iránt viseltetik:

A nemzetek mind azt nevezik szépnek, ami saját fizikai alakjukat, saját nemzeti fiziognomiájukat jellemzi. Innen van az, hogy olyan nép, amelyet a természet csak kis szakállal, szűk vagy keskeny koponyával, barnás-vörös arcbőrrel látott el, szépnek mondja magát, ha teste nem szőrös, feje lapos s bőre minél jobban be van festve *anatto*-val, *chica*-val vagy valami más rézvörös festékkel.

A többi megfigyelő konkrétabb adatai ugyannerre az eredményre vezetnek.

Kérdezzük meg egy északi indiántól, hogy mi a szép? mire ő azt fogja felelni, hogy a széles és lapos arc, az apró szemek, a nagy pofacsontok, három-négy széles fekete vonal mind a két arcfelen, a széles állkapcsok, a vastag, kampós orr, a sárgásbarna bőr és az övиг csüngő emlő. (Hearne.)

Azokat az asszonyokat tüntetik ki, akiknek mandsu alakjuk van: azaz széles arc, erős pofacsontok, széles orr és roppant nagy fül. (Pallas.)

Kicsiny, kerek kép, telt rózsapiros arcocska és ajak, fehér homlok, fekete haj s kicsiny sötét szemek a szamojéd szépség kellei, így egy szamojéd dalban egy leány az ő kis szemei, széles ábrázata s rózsás arcszíne miatt a magasztalás tárgya. (Castrén és Westermarck.)

Ez a három, a legbájosabbak Mtesa udvarának húsz szépsége között, a Wohuma fajból valók voltak és pedig kétségtelenül Ankoriból. Mesztic arcbőrük, keskeny ajkuk, egyenes orruk, nagy és ragyogó szemük volt. Szép alakuk egyéb szépségeivel is kitűntek és Hafiz róluk mondhatta volna költői elragadtatással, hogy sudárok, mint a pálmák és szépek voltak, mint a hold . . . Mtesa azonban nem hiszi, hogy szebbek, vagy legalább is olyan szépek, mint az ő húsos, zsíros testű, lapított orrú feleségei. Es tényleg, mikor egy napon magánkihallgatásom alkalmával róluk beszéltem, gúnykacajjal fogadta nézetemet. (Stanley.)

Ha a testi vonásokat külön tárgyaljuk, akkor azt találjuk, hogy elsősorban a bőr színe tűnik fel leginkább a szemnek s ennek következtében gyakran tapad hozzá előítélet.

A bőr — kivéve a Delagou Bay melletti törzseket — rendszerint nem fekete, hanem az uralkodó szín, a fekete és vörös keveréke, a csokoládé árnyalat. A sötét színeket, mint a legelterjedtebbeket, a legtöbbre becsülik. Ha egy kaffirnak azt mondanák, hogy bőrszíne világos, vagy hogy fehér emberhez hasonlít, úgy ezt nagyon is szegényes bóknak tartaná. Hallottam egy szerencsétlen emberről, akinek oly világos arcbőre volt, hogy egy leány sem akart hozzá menni. (Shooter.)

A nyugati partvidékeken a négerek a nagyon fekete bőrt jobban csodálják, mint a világosabb árnyalatokat. A fehér elleni utálat részben azon hitnek tulajdonítható, hogy a démonok és a szellemek fehérek, részben pedig annak, hogy azt a betegség jelének tekintik. (Darwin.)

Egy ausztráliai asszonynak gyermeke volt egy fehér embertől: az asszony befüstölte és olajokkal bekente testét, hogy sötétebb bőrt kapjon. (Waitz.)

Bár a Mabaarban született gyermekek születésük alkalmával elég feketék, mégsem mulasztják el, hogy legalább egyszer hetenkint szezámolajjal be ne kenjék, úgy hogy oly feketék lesznek, mint az ördögök. Mi több, isteneiket feketére és ördögeiket fehérre festik és szenteiket is egészen feketére festik. (Marco Polo.)

Negyven okkervörösre festett ladik volt ott. Észrevettem, hogy ez az általánosan kedvelt szín. Ott járva, kíváncsi voltam, hogy vajjon azért csodálják-e úgy ezt a színt, mivel saját testük sötét színéhez hasonlít? Mert a valódi wagandák egyáltalán nem feketék, hanem vöröses-barnák. Mtesa főnökei és asszonyai, kik a waganda faj legszebb példányai, csaknem mind bronz vagy sötétbarna színűek. . . . A nemzeti viselet, mely azok nagy részének

válláról lóg le, kik nincsenek az udvarral közvetlen összeköttetésben, szintén világosbarna. Rögtön feltűnt tehát nekem, mikor a barna arcbőrt, a barna ruházatot és a barna ladikokat láttam, hogy a barnának kell a nemzeti színnek lenni. (Stanley.)

Egy albinó fiú anyja megunta életét, mert férje nem akart vele többé együtt élni, ha a gyermek mellettük marad. Azért az asszony egy napon kivitte és megölte Mabotsa falu közelében. A hatóság nem bántotta. Nem találkoztán albinókkal Londa-ban, azt gyanítom, hogy ott is halálra teszik ki őket. (Livingstone.)

Egy albinó asszony fekete akart lenni és e célból ezüst nitrátot szedett bensőleg, mely azonban nem hozta létre a várt hatást. (Ibid.)

Négerek, kik általában azt hiszik, hogy az ördög fehér, a ragyogó fekete arcbőrt, a vastag ajkakat és a lapos orrt szépségnek tekintik. (Moore.)

Hol a szomszéd bramánokat utánozva képet állítanak fel, az ördög legtöbbszörre a bramán nemzetségből való. Ezek az ábrázolatok többnyire megegyeznek azokkal a monstrumszerű alakokkal, melyekkel az ortodox hinduk egész Indiában isteneiknek ellenségeit ábrázolják, vagy Siva vagy Durga ijesztő alakjait. Rendszerint agyagból csinálják őket és fehérre festik, hogy növeljék borzalmasságukat a hinduk szemében. (Caldwell.)

A legtökéletesebb szín előttük az arany és mint az európai szerelmes kedvesének keblét a hó fehérségével hasonlítja össze, a kelet szigetlakója ezt a nemes fém sárgaságával hasonlítja össze. (Crawford.)

A Hova-asszonyok gyakran egy fekete foltot tesznek arcukra; mely divat nálunk is megvolt valamikor, mikor szépségeink egy kis kerek fekete folttal kiemelték arcuk fehérségét. (Sibree.)

A kokin-kínai császár szolgálja egyszer megvetéssel nyilatkozott az angol követ feleségéről, hogy oly fehér fogai vannak, mint a kutyának és arca rózsás színe hasonlít a burgonya virágához. (Waitz.) A föltűnés szeretete és a törekvés a személyiség kifejtésére és fokozására a primitív népeknél a haj és a szakál gondozásának nagy jelentőséget tulajdonít. Ez annál inkább így van, mivel kevés oly tárgy van, mely díszítésre alkalmas. Azonban itt azt találjuk — mint ezt Humboldt fenti észrevétele már sejtetni engedte — hogy ha a haj és a szakál növése dús, azt a szeretlenbe fejlesztik, míg ha gyér, rendszerint egészen kitépik.

A varjú-indiánok jelenlegi főnökét Hosszúhajúnak nevezik és neve, úgyszintén méltósága onnan ered, hogy nemzetében neki van a legszebb és legnagyobb hajzata. (Catlin.)

A Fidzi szigetbeliek, kiknek igen erős, vastag, göndör, hajuk van, azt tartják, hogy minél erősebb, s minél göndörebb, annál szebb. Különös módszerük van, mellyel hajzatukat megkeményítik: háromszor-négyszer vízbe mártják, melybe a kenyérfa leveleinek hamuját vagy égetett korálcementet, vagy a *tui-tui* kergét keverték. Azután gondosan megszáritják és háromszor-négyszer kigöndörítik. (Waitz-Gerland.)

A chaymák jóformán teljesen szakáltalanok, miként a tungúzok és a többi mongolfajú népek. A jelentkező pár szálát kitépik; de függetlenül ezen szokástól a legtöbb benszülött csaknem teljesen szakáltalan. (Humboldt.)

Az angol-szászok viszonylag nagy értéket tulajdonítottak a hajnak; a szakál elvesztét 20 shillinggel tartották egyértékűnek, míg a lábtörést csak tizenkettővel. (Lubbock.)

A természeti sajátságoknak a kezdetleges népek által gyakorolt módosítása és eltorzítása ugyanazon a lelki elven alapszik, mint a divat torzításai a civilizáltaknál, avagy valamely sajátos típus nevelése az állattenyésztőknél.

Már egyszer rámutattam arra, hogy a női test természetes alkata vonzó, mivel ez a nőiesség hatása és a divat nem tesz egyebet, mint azt, hogy a test jellegzetes pontjait kiemeli. Az is valószínű, hogy a faj tenyésztése oly típus felé irányult, melyben a másodlagos nemi jellemvonások kiemelkedők, mivel a férfiak előnyben részesítették azokat a nőket, kiknél a „szépség eme pontjai” kiemelkedők voltak. Ugyanezen a módon valamely állatállományt megjavítanak az által, hogy kiválasztják a tenyésztés céljaira azokat a faji sajátságokat, melyek annyira feltűnőbbé és jellegzetesebbé váltak, hogy a tenyésztőt érdeklik. A figyelem és az érdeklődés ugyanezt a törvényét követve, a különböző emberi fajok arra törekednek, hogy a jellegzetes faji jellemvonásokat egyre jobban kidomborítsák.

Az összes mexikói fajok homloka nagyon alacsony és az ő festőik és szobrászaik még túlozták ezt a tulajdonságot, hogy az ábrázolt arcokat még szebbé tegyék és ez által oly hatást hoznak létre, mely nekünk európaiaknak rémítően csúnyának látszik, de amely nem kevésbé természetellenes, mint az az ideális szépség típus, melyet a görög szobrokban látunk. (Tylor.)

Ez a rendkívüli laposság oly népeknél is feltalálható, melyeknél a mesterséges eltorzítás létrehozásának eszközei ismeretlenek, miként ezt a mexikói indiánusok, a peruaiak, az aturok koponyacsontjai bizonyítják. . . . Hajlandó vagyok azt hinni, hogy az a barbár szokás, mely szerint számos törzs gyermekei fejét két deszka közé szorítja, abban az eszmében gyökeredzik, hogy a szépség a homlokcsont olyan alakjában áll, mely a fajt jellegzetes módon megkülönbözteti. . . . A görögök hőseik szobrain az arcvonalat 85°-ról 100°-ra emelték a természetes fölé. . . . (Humboldt.)

Egy hottentót apa, ki azt gyanította, hogy kiemelkedő orru gyermeke európaiktól született, nem engedte meg ennek a lapos orr dicsőségét; hanem azt rendelte, hogy ilyen orral neveltessék fel anyja szégyenére. (Kolben.)

Néhány nép, mint a chinai és a japán, szemük ferde metszése által tűnik ki. Ezt a sajátságot e népek művészei túlzásba viszik oly célból — úgy látszik — hogy szépségüket a vörös hajjú barbárokkal szemben jobban feltűntessék. (Vogt.)

Ezek után nem fog meglepni, hogy az uralkodó típus iránti előszeretet az egész női alakra kiterjed. Ahol ez természettől

karcsú, „a ciprus-sudár” típust csodálják leginkább, ahol ellenben e típus zömök, a testesség képezi az ideált. Azok a hottentót nők, kiknél a steatopygia kifejezett, a legnagyobb csodálat tárgyai, sőt kiemelik ezeket a rettenetes hátsó zsírdaganatokat az által, hogy párnákat hordanak ugyanazon a helyen, úgy, miként a fehér nők tournure-t hordanak. (Waitz.)

Ezzel szemben az egyiptomi nő rendszerint karcsú és feljegyezték, hogy az egyiptomiak rendszerint nem szeretik a kövér nőket. Szerelmi énekeikben vonzalmaik tárgyát úgy írják le, mint sudár alakút és karcsú derekút. (Lane.)

III.

Eme külső jelek vizsgálata ama tény elfogadására vezet, hogy a faji előítélet bizonyos értelemben felületes dolog. Első sorban egy szokatlan nép külseje — színe, alakja, arca és ruhája — gerjeszti fel, míg tevékenysége és szokásai csak másod-sorban.

Az általános organikus hajlandóság, mely a tapasztalatból nő ki (az inkább reflexszerű, semmint meggondolt tapasztalatból) az, hogy a külvilág ellenséges és veszedelmes és ez a hajlandóság abban az előítéletben látszik lokalizálódni, mely mások jellegzetes külsejéhez fűződik, minthogy ez legkönnyebben észrevehető érzékeink által. Ez az előítélet intenzív és közvetlen, mint minden ösztönszerű visszahatás. Nem lehet ellene érvelni, mivel, mint a többi ösztön, az ítélkező agyközpontok előtt keletkezett s csak igen kis részben áll ellenőrzésünk alatt. De minden intenzitása dacára a faji előítélet, miként a többi ösztönszerű mozgás, könnyen eloszlattatható és ellentétébe átváltoztatható asszociáció vagy az inger csekély módosítása által. Nem létezik a fajok közt élesebb ellentét, mint a fehér és fekete között, mégis az utazók előadása szerint az afrikai feketékkel való huzamos együttélés után, ők maguk valami előítélet-félével néznek a fehér bőrre: az ember szégyenkezik a fehér bőr miatt; természetellenesnek tűnik fel, mint a halványított zeller, vagy a fehér egér. (Livingstone.) És Stanley így írja le azt az érzést, melyet benne az első fehér ember látása ébresztett, Afrika keresztüljárása után:

Mikor arcukba néztem, elpirultam, hogy csodálkozom halvány színükön. A sápadt szín oly sok idő után, mely alatt csak gazdag fekete vagy még gazdagabb bronz színeket láttam, érthetetlenül borzalmas hatást gyakorolt rám. Nem tudtam attól az érzéstől szabadulni, hogy betegeknek kell lenniök; pedig ha arcszínüket azzal hasonlítom össze, amit most látok, azt kellene mondanom, hogy olajbarnák, naptól égettek, sötétek voltak.

A néger nemcsak elveszti a faji előítéletet a fehér ember jelenlétében, hanem elfordul a fekete szépségítéletektől. Amerikában a feketék számára nyomott újságokban pomádékat hirdetnek, melyek a göndör haját simává teszik és szappanokat,

melyek az ethiopiai bőrt megváltoztatják. Azon rabszolgák, kik 1820-ban visszatértek Sierra Leonába, a fehérek szerepét játszották és a benszülötteket „göndör négereknek” nevezték.

Sokan, különösen a délvidéki fehérek, a kínaiakat a legvisszataszítóbb fajnak tekintik, mely érzékenységüket jobban sérti, mint akár a néger. Viszont a japánok szintén a sárga fajhoz tartoznak és egy idegen faj összes sajátságait mutatják; mégis a velük való érintkezés a báj és a tehetség meglepő tömegét fedezte fel bennük és érdekes tény, hogy sok entuziaszta fehér bámulójuk van és hogy a fehér világ nagy részének rokonszenvét bírták egy fehér nemzet elleni harcukban.

Mindezek szerint faji előítélet — hacsak kasztérzéssel nem komplikálódik — igen állhatatlan, alig állandóbb, mint a divat. Tényleg a különbség pusztá ténye a figyelem serkentője is lehet s mint valami kellemes inger hathat. Ezt az exogamia szerzte elterjedt ténye mutatja, mely az idegen nők iránti érdeklődésen alapszik. Minden egyes csoport tapasztalatai a hagyományok és az életfelfogások oly tömegét teremteték meg, mely érzelmi velejáróival olykor lehetetlenné teszi a más csoporttal való társulást. Különösen ha az egyik csoport a kultúra magasabb fokára emelkedett, válik az alacsonyabb rendű csoport iránti megvetés állandóbbá. Ebben az esetben a csoportnak az idegen csoport iránti ellenszenvét fokozza a magasabb kaszt megvetése az alacsonyabbal szemben. Lélektanilag szólva a faji előítélet és a kasztszellem lényegileg ugyanaz; mindkettő a harag ösztönének egy fázisa, de a kasztrendszer e mellett egymással versenyző tevékenységek eredménye. Az alacsonyabb rendű kasztot vagy meghódították, vagy rabszolgává tették, vagy fokozatosan túlszárnyalták szellemi és gazdasági elmaradottsága miatt. Ilyen körülmények között a magasabb kasztra nézve lélektanilag fontos, hogy fentartsa fölénye érzését és látszatát, mert ez szuggesztív hatást gyakorol úgy az alacsonyabb kasztra, mint önmagára; s minthogy így a fölény és a szolgaság külső jelei elősegítik az egyik osztály uralmát a másik felett, azok újabb jelentőségre tesznek szert és csaknem kiirthatatlanokká válnak. Amerikában a fekete és a fehér közötti viszonyt illetőleg talán igaz, hogy a délvidéki ellenszenv a négerrel szemben inkább kasztérzés, mint faji előítélet; míg az északi érzése tiszta faji előítélet. Északamerikában, hol a négerrel nem volt sem érintkezés, sem gazdasági összeköttetés, nincs kasztérzés, hanem valami bőr-előítélet — a néger külsejétől való borzalom — és sok északi undorodik oly ételtől, melyet néger táltal fel. Ellenben az urak és rabszolgák összeköttetése Dél-Amerikában még szoros, sőt benső és a fekete bőrrrel szemben való undor megszünt. Ez különösen a házicselédséggel szemben volt így. Fehér fiúk és leányok valódi szeretettel csókolták dajkájukat és megtörtént, hogy egy-egy öreg rabszolga temetésére idegen államokból tért vissza ura. Azonban jóllehet a bőr itt nem volt visszataszító, oly kitörölhetetlenül asszociálva volt az alacsonyabb

rendűséggel, hogy lehetetlen volt egy déli fehér embernek; elgondolni, hogy a néger saját osztályához tartozik. Ezt a tényt jól illusztrálja egy déli fehér nő következő kommentárja Shakespeare Othellójáról:

„Othellót tanulmányozva mindig azt képzeltem, hogy a hős fehér férfi. Igaz, hogy a drámaíró feketének festi, de ez a szín nem illik hozzá. Színpadi dekoráció az, melyet ízlésem elvet; a szín hibája ez művészi szempontból. Ennélfogva, mint előbb mondtam, olvasás közben eltekintettem tőle. Shakespeare sokkai tökéletesebb ismerője volt az emberi természetnek, semhogy Othellót feketére festette volna, ha személyesen ismerte volna az afrikai faj idioszinkráziáit. Ennélfogva a fekete színt Othello arcképén a képzelet túlhajtásának, szeszélyének kell tekintenünk — egy ideális alak fantasztikus felfogásának — a nagy mester kevés hibás ecsetvonásai egyikének, az egyetlen hibának egy tökéletes művön. Othello fehér ember volt.”

Ez az úrhölgy ép oly képtelen lett volna megérteni Livingstonet, ki egy fekete asszonyról így írt:

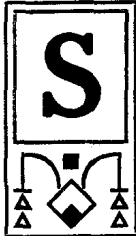
„Egy minden tekintetben tökéletes, gyönyörű fiatal nő jött elébünk: csaknem meztelen volt, de nem volt tudatában meztelenségének. Egy igazi fekete Venus.”

A faji előítélet oly ösztön, mely a társadalom törzsi fejlődési fokában gyökeredzik, midőn az érzés és a cselekedet szolidaritása nélkülözhetetlen volt a csoport fenmaradására. A faji előítélet vagy valami analóg jelensége valószínűleg sohasem fog teljesen megszűnni, mivel az életmód, hagyomány és fizikai alkat azonossága minden geográfiai fokon nem lehetséges és esztétikailag sem kívánatos. E mellett olyan dolog, melyet nem igen lehet sem okoskodással, sem törvényhozással megváltoztatni, mivel inkább az érzelmi, semmint az értelmi természettel van összefüggésben. De jelentéktelenebbé fog válni abban a mértékben, amelyben a növekvő közlekedés az érdekeket és az életmódokat inkább összhangba hozza és amelyben a nevelés hasonló rendszerei és a tudás megnyílni mindenki számára s nagyobb lelki és társadalmi paritást teremt a csoportok között és elveszi a gyűlölködő megkülönböztetés okait. Tényleg valószínű, hogy a faji kérdésben oly állapothoz fogunk eljutni, mely hasonló ahhoz, melyet a különleges élethivatások, különösen a tudományos pályáknál értünk el, valamint az üzleti életben, hol az egyén képessége eredmények elérésére oly tiszteletet és helyzetet biztosít neki, mely független személyisége külső jeleitől, sőt azokat teljesen elhomályosítja.

William I. Thomas.

Henry George és a földjáradékadó.

San-Franciscóban 1880. januáriusában jelent meg Henry Georgenak *Progress and Poverty* című műve. A könyvet azóta számtalanszor (ez csaknem szószerint vehető) adták ki eredetiben, több európai nyelvre lefordították, németül egyebek közt az olcsó Reclam-kiadásban is megjelent. Azóta több könyv és egész sereg röpirat látott e szerzótől napvilágot, ki 1897. október 29-én a new-yorki polgármesterválasztás napján, mint a Tammany Hall néven ismert korrumpált párt ellen egyesült ellenzéknek jelöltje hirtelen halt meg.

Egyes művei páratlan elterjedtségnek örvendenek. így a *Protection or Free trade* (Vámvédelem vagy szabad kereskedelem) 1903-ban már több mint két millió példányban volt forgalomban. E siker azonban nem volt tisztán csakis irodalmi siker. Egyik klub és liga a másik után alakult, hogy a szerző eszméit megvalósítsa. Az Egyesült Államokból átcsapott a mozgalom Britanniába, hol úgy Angliában, mint Skóciában jelentős eredményeket ért el, sőt a liberális párt fölülkerekedése óta váratlanul kedvező helyzetbe jutott; Dél-Ausztráliában, New-South-Walesben és New-Zealandban fontos következményekkel járó törvényeket eredményezett.

Könnyen érthető, ha valaki e dolgokat hallja, szeretne egyet-mást tudni George-ról és eszméiről. A magyar olvasó tudtommal alig talál más felvilágosítást, mint egy teljesen színtelen, néhány sornyi cikket a Pallas lexikonban, továbbá Pólya Jakabnak egy igen objektív és eléggé beható ismertetését a régi *Nemzetgazdasági Szemlé*-ben,

melyet aligha ismernek sokan. Ha azonban valaki angol nyelvű enciklopédiákban nézne utána, sem járna sokkal jobban. Az *Encyclopaedia Britannica* tulajdonomban levő IX. kiadása mit sem tud Georgeról, a *Political Economy* cím alatti igen terjedelmes cikk, melyet J. K. Ingram írt és mely külön lenyomatban is megjelent, nevét sem említi annak az embernek, kinek művei, mint maga is önérzetesen írja,*) nagyobb hatással voltak a gondolkozásra és több vevőre találtak, mint a világ összes közgazdasági művei együttesen. Ép ilyen hallgatást tapasztalunk R. H. Inglis Palgrave három kötetes közgazdaságtani szótárában.

Ha valamelyik író említi is *en passant*, rendszerint lehetetlen nem látni, hogy az író nem ismeri egészben. Szándékosan nem példálózom magyar írókkal.

Már pedig bármilyenek is legyenek azok az eszmék, melyeket George hirdet, szinte kötelességünk tudomást szerezni arról az íróról, akinek ilyen nagyszabású sikerei voltak. Magyarázatra szorul az is, hogy miért vették a hivatalos tudományos világban oly nehezen észre. George maga is foglalkozik e kérdéssel és úgy véli, hogy a céhbeli tudósok részint elfogultak, főként pedig a magánérdekek azok, melyek a szerinte oly egyszerű és világos igazságok elismerését hátráltatják. Idézi J. St. Millnek azt a mondását, hogy ha a nehézségi erő elismerése emberi érdekeket sértene, bizonyára már régen akadtak volna tudósok, akik vállalkoztak volna annak kimutatására, hogy ilyenféle erő nincs. Mivel pedig a közgazdaságtan törvényei kivétel nélkül lépten-nyomon emberi érdekeket sértenek, érthető, hogy mindenik érvényességét kétségbe vonják. Kétségkívül igaza van Georgenak, mikor azt hiszi, hogy egy olyan egyetemen, melyet a földmonopólium főképviselői tartanak fenn, nem lehet e monopólium eltörlésére vezető tanokat hirdetni. Azonban ez csak egy része az okoknak; különösen a kontinensre nézve nem magyarázzák meg eléggé a tényállást.

Aki az angol tudományos irodalom bármely ágát figyelemmel kísérte, észrevehette, hogy sehol annyi dilettáns író nincs, mint az angoloknál, illetőleg, hogy a professzionátus, tisztán elmélettel foglalkozó tudományos író a kivételek közé tartozik. Alig van olyan angol tudós, aki ne valamilyen gyakorlati szempontot tartana szem előtt, mint vizsgálódásai célját. George azt látta maga előtt, hogy noha a termelés módja rohamosan tökélesbült és a vagyon fokozódott, a szegénység inkább növekedett, semmint fogyott. Mi ennek magyarázata? Georgeot csak az érdekli, ami direkte erre a kérdésre vonatkozik. Hogy mi az érték, mitől függ az ár, mi a kamat létezésének

*) *The Science of Political Economy*, London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Ltd. 1898. II. kiad. 206. old.

oka stb., oly kérdések, melyekkel csak mellékesen foglalkozik és ha ezekben téved is, ezek nem lényeges részei elméletének. Ha valaki be is bizonyítja, hogy George pl. a kamatkérdésre nézve téved, amint ezt Böhm-Bawerk nézetem szerint mesteri módon teszi,*) a George-féle elmélet helyessége nem ezen fordul meg. Tény továbbá az is, hogy George inkább akarta a tömegeket meggyőzni, mint a tudósokat, kiktől egyrészt kevésbé is várhatta eszméi megvalósítását, másrészt pedig jóhiszeműségükben is kételkedett. Nemcsak akart, hanem tudott is a tömegek nyelvén és eszéhez szólni, úgy, mint igen kevesen. Világos, hogy a tömeget bizonyos tetre bírni és a tett tudományos helyességét bizonyítani különböző dolog és ha valaki az előbbit választja, nem egyszer kénytelen az utóbbit elhanyagolni. Már pedig a tömeghez a közgazdaságtan kérdéseiről érthető nyelven írni, már magában véve is szokatlan dolognak tűnt fel, különösen az európai kontinens tudósai előtt, kivált ha ezt olyan ember tette, akiről köztudomású volt, hogy könyvnyomdában, vitorlás hajókon, aranybányákban és mindenfelé, csak épen nem az egyetemen szerezte meg előképzettségét. Még L. Cossa is,**) aki pedig a legobszkurusabb írókról is túlzásba menő elismerés hangján ír, azt állítja George főművéről, hogy „telve van a legfurcsább ellentmondásokkal, tárgyi tévedésekkel és álokoskodásokkal, melyek minden lapon föltárják a tudományos tanultság hiányát”. Aki George-ot elfogulatlan jóhiszeműséggel olvassa, amire minden író joggal tarthat számot, főként pedig, aki legalább egy művét végig olvassa, lehetetlenség, hogy észre ne vegye a könnyű, népies forma alatt az erős érzéket a logika iránt. Állíthatja valaki, hogy George elmélete tévedés, de meg kell vallania, hogy következetes tévedés, ahol a mű egyik része soha sincs ellentmondásban a másikkal. Mert bár George autodidakta volt, jól ismerte a gondolkodás elméletét. Tárgyi tévedést pedig tudtommal senki sem bizonyított rá, mert tárgyi állításai, példái, amennyiben saját tapasztalatain kívül esnek, olvasmányain alapulnak, melyekre ilyenkor kivétel nélkül hivatkozni szokott. Kétségtelen, hogy a céhbeli tudós szükségképpen bizalmatlanul veszi kezébe egy iskolázatlan ember gazdasági művét, mely bizalmatlanságot épen nem fogja enyhíteni az a tény, hogy e műveket sok százezer ember olvassa. Hogyha pedig retorikai hatásra számító részt talál benne, aligha méltatja annyira, hogy végigolvassa; megelégszik, ha itt is, ott is kiragad egy-egy részt, mely persze egy logikailag összefüggő egészből lévén kivéve, alig teheti azt a hatást, mint természetes környezetében.

*) *Capital und Capitalzins*, Innsbruck, 1902. II. kiad.

***) *Histoire des doctrines économiques*, Paris, 1899. 475. 1.

Mi tagadás benne, George nem veti meg a retorikát; ez azonban nem azt jelenti, hogy nem érvekkel kíván hatni. Csak azt, hogy az érveket minél többeknek óhajtja rendelkezésére bocsájtani. Hiszen a közgazdaságtan matematikai irányának is nem egy kiváló képviselője van, akit az infinitzimális számítás legszabatosabb formái sem óvták meg a legképtelenebb tévedésektől.

A fentiekkel csak azokat az okokat igyekeztem kimutatni, melyek ama hosszantartó hallgatást magyarázzák, hogy miért ignorálták oly sokáig Georgeot a tudományos írók. Ma már ez nagyjában véve megszűnt. Talán M. Pantaleoni*) az első, aki bővebben foglalkozik az idegen írók közül Georgeal, azóta majd mindenik megteszi ezt, többnyire az íróra nézve kedvezőtlen eredménnyel. Szándékosan nem foglalkozom a következőkben e polémiákkal; sokkal fontosabbnak tartom George eszméinek lehetőleg világos ismertetését, az olvasóra bízván, hogy az ismertetés után Georgeot magát igyekezzék olvasni,**) mielőtt a bírálatok nyomán ítélné róla.

A gazdasági probléma George fölfogása szerint ***) a következő: Mi az oka annak, hogy a szegénység és annak erkölcsi következményei annál inkább jelentkeznek valamely társadalomban, minél előbbre jutott az anyagi haladásban? Az általános tapasztalat bizonyítja, hogy ez a két tény, t. i. anyagi haladás és nyomor, egymás mellett vannak minden fejlődő országban. Már most az a kérdés, hogy mely törvény mutatja meg az okozati viszonyt e két tény között? E kérdésre a feleletet a közgazdaságtannak kell megadnia.

Konkrét formában a kérdés így hangzik: Mi az oka annak, hogy a termelő képesség rohamos növekedése dacára is a munkabér oly minimum fölé törekszik, mely a munkások szervezkedése nélkül csak pusztá megélhetést biztosítana? A régi iskola azt állítja, hogy a munkabért két körülmény állapítja meg. Az egyik az, hogy a munkaadók mekkora tőkét szánnak munkabérre, a másik pedig a munkások száma. A munkabérre szánt tőke és a munkások száma közti aránytól függ a munkabér. E nézet azonban teljesen téves. T. i. ilyen munkabérre szánt tőke nincs, mert a munkabért maga a munkás termeli. Ahol a munkás magának dolgozik, vagy ahol fizetését természetben kapja ki, ez-világos mindenki előtt; azonban, ha pénzben is

*) *Principii di economia pura*, Firenze, 1894. II. kiad.

***) Az angolul tudó olvasó George műveit legcélszerűbben John Paul-tól (a *Land Values* szerkesztőjétől, 13 Dundas Street, Glasgow) szerezheti meg e cikkekre való hivatkozással.

****) A következőkben különösen a *Progress and Poverty*-t követem.

történik a fizetés, sem változik a dolog lényege. A munkabért a munkás rendszerint csak a munka elvégzése után kapja meg, a munka pedig értéket termelt, ami a munkaadónak marad, ki ennek egy részét a termelt értékből bér fejében a munkásnak engedi át. Ennek igen fontos következményei vannak. Ha t. i. a régi iskola tanítása igaz volna, akkor a munkabér csak úgy növekedhetnék, ha vagy a munkabéralap nagyobbodnék, vagy a munkások száma csökkenne. Minthogy azonban a béralap növekvése azonnal a munkások számának növekvését vonja maga után, huzamos ideig tartó változás nem volna remélhető. Hogyha azonban a munkás tényleg maga termeli bérét, a munkások számának növekvése nem baj, sőt jó rájuk nézve. Mert minél nagyobb a munkások száma, annál inkább érvényesülhet a munkamegosztás, annál nagyobb a munka hatályossága és minthogy a termelés viszonylag is növekszik, annál több juthat bérre.

Már most szükségessé válik annak megvizsgálása, hogy vajjon a népesség növekvése csakugyan szükségképen gyorsabb-e, mint az életföntartáshoz szükséges javak. Ez a Malthus-féle elmélet bírálatára vezet. Miután George bebizonyítja, hogy az elmélet fallaciákon alapul, sem a tények, sem az analógiák melléte nem bizonyítanak, ezzel befeljezi a negatív kutatást és a pozitívra tér át.

Látjuk, hogy a probléma megoldását hasztalan keresik a termelés törvényében: az a vagyon megoszlásának törvényében keresendő.

A termelés eredetileg két tényező segítségével megy végbe. E két tényező a munka és a föld. Munkának nevezzük a termelésre fordított emberi tevékenységet, földnek az emberen kívül létező összes dolgokat, melyekhez munka nem járult. E kettőnek produktuma a vagyon. A továbbtermelésre szánt vagyont tőkének, a közvetlen fogyasztásra szolgálót pedig jószágnak nevezzük. A mai termelésnek így három tényezője van: föld, munka és tőke. E három tényező közt az összhozadék három részre oszlik: földjáraadékra, munkabérre és tőkekamatra. Már most azt kell megállapítanunk, hogyan történik a megoszlás.

George egész elméletének megértése a földjáraadék megértésén fordul meg. Aki ezzel nincs teljesen tisztában, nem lehet kompetens bíráló. E megértés alapja az az éles megkülönböztetés, melyet a föld és tőke közt kell tennünk. Egyes újabb magyar írók azzal növelik a zavart, hogy azt, amit idáig a közgazdaságtan egyetértőleg földnek nevezett, természetnek nevezték el. Nemcsak amiatt kell tiltakoznunk ez önkényesség ellen, mert minden különös ok nélkül megbontja az egységes terminológiát, hanem azért is, mert alkalmasnak látszik, hogy a legnagyobb társadalmi kérdésnek, a földkérdésnek élet ez új elnevezéssel elvegye.

Földjáradéknak a földből származó tiszta jövedelmet nevezzük. A tényleges évi földjáradékot nagyjában véve a föld utáni évi haszonbér fejezi ki. De ott is van járadék, ahol a tulajdonos és a munkás egy személy. Ez esetben a járadék az az összeg, melyet a tulajdonos akkor kapna, ha bérbe adná földjét. Ha valaki egy darab földet olcsón vesz és drágán adja el, nem munkabére vagy tőkénének kamata által nyert, hanem a földjáradék növekvése által. A tulajdonosra nézve tehát, mint látjuk, a földjáradék az a jövedelem, melyet neki valamely területhez tartozó összes természeti erők (= föld) biztosítanak. A föld csereértékét kizárólag a földjáradék adja meg; t. i. ha földet vesznek, az ár, melyet a tulajdonjogért vagy örökös használat jogáért fizetnek, nem más, mint a tőkésített földjáradék. Ahol értékkel bíró földet akár a tulajdonos, akár a bérlő használ, ott mindig van földjáradék. Ha értékkel bíró földet nem használnak, ott lehető földjáradék van. Míg a tulajdonjogból valamelyes haszon nem származik, a földnek nincs értéke.

Így tehát a földjáradék vagy földérték nem a föld termékenységéből vagy hasznosságából keletkezik. Egyáltalában nem képvisel semmiféle a termelésnek nyújtott segítséget vagy előnyt, hanem tisztán csak azt a hatalmat jelenti, melynél fogva a termelés eredményének egy része lefoglalható. Bármilyen termékeny is legyen a föld, addig járadékot nem hozhat és csereértéke nincs, míg nem akad valaki, aki munkát vagy munkatermelvényt ad a használati jogért cserébe. És hogy mennyit ad, az nem a föld termelékenységétől függ, hanem e termelékenységtől ama földekéhez viszonyítva, melyek ingyen kaphatók. Lehet valakinek igen jó földje, az addig járadékkal és értékkel nem bír, míg van más ép oly jó föld, mely ingyen kapható. Amikor azonban már ez a másik jó föld le van foglalva és az, mely ingyen kapható, akár termékenysége, akár fekvése, akár valamely más minősége miatt rosszabb, az első földnek kezd értéke lenni és járadékot hoz. És bár e föld termelékenysége kisebbedik, hogyha az ingyen kapható földé még nagyobb arányban lesz kisebb, az első föld járadéka és ennél fogva értéke is fokozatosan növekszik.

Ha valamely község összes földje egy ember kezébe jutna és a község e tulajdonjogot teljesen elismerné, a tulajdonos akkora árt kérhetne a föld használatáért, amekkorát épen jónak lát. A község lakosainak más választása nem maradna, mint vagy fizetni, vagy kívándorolni. Ez nem egy helyen történt már így, azonban a modern társadalomban a föld, bár többnyire magántulajdonban van, de annyi kézben, hogy a tulajdonos nem szabhatja meg kénye-kedve szerint a haszonbért, vagyis a járadékot.

A kérdés már most az, hogy mitől függ a földjáraadék nagysága.

A földjáraadék törvénye, melyet először Riccardo állapított meg szabatosan és melyet általában a régi iskola is elfogadott,*) így hangzik: a földjáraadéka függ a rajta termelt hozadék ama többletétől, melyet a használatban levő legrosszabb föld hozadékával szemben fölmutat, ugyanoly tőke és munkabefektetés mellett. Ez a törvény természetesen nemcsak a mezőgazdasági célra használt földre nézve áll. Egyszerűben ez így fejezhető ki: a földnek tulajdonban való tartása arra képesíti a tulajdonost, hogy saját részére a munka és tőke által termelt vagyomból annyit foglaljon le, amennyivel azt a hozadékot múlja fölül, melyet a munka és tőke ugyanoly mérvű alkalmazása a legkevésbé jövedelmező befektetés mellett hoz. Ez egy és ugyanaz, mert hisz oly befektetés nincs a munka és tőke számára, melyhez föld ne volna szükséges.

A földjáraadék törvénye a versenyből következik. A munkabér és kamat törvénye pedig a földjáraadékát kiegészíti. Bármekkora is legyen a munka és tőke segítségével végzett termelés, ezek többlet sohasem kaphatnak mint amennyit az olyan földön termelhetnének, melyen járaadékot nem kell fizetniök, vagyis amely szabad.

Mint hogy hozadék = földjáraadék + munkabér + kamat, tehát: hozadék — földjáraadék = munkabér + kamat.

Más szóval a munkabér és tőkekamat nem attól függ, hogy mennyit termel a munka és tőke, hanem attól, hogy a földjáraadék levonása után mennyi marad fönn. Vagyis a tőke és munka állandóan nagyobb díjazásban nem részesülhet, mint amennyit a legsilányabb megművelt földön termel, ami azonfölül marad, a földtulajdonosnak jut. Így aztán már érhetőnek találjuk, hogy noha a termelő képesség növekszik, sem a munkabér, sem a kamat nem változik; a termelő-képesség növekvése kizárólag a földjáraadékot növeli.

A tőkénél nagyon fontos mindjárt kiemelni, hogy nagyon sok dolog nem nevezhető tőkének, ha e fogalomból a földet és monopóliumot kizárjuk. így pl. az államkötvények, vasúti részvények, városi közúti, világítási, vízvezetéki stb. társaságok részvényei vagy monopóliumon, vagy földtulajdonon alapulnak. Az ú. n. tőkések jövedelme csak igen kis részben származik tőkekamatból és pl. a Rockefellerek, Gouldok, Rotschildok gazdagsága nem más, mint túlnyomó részt földtulajdon és monopóliumok.

Amint láttuk, a tőke, valamint a munka jövedelmét az határozza meg, hogy mennyit képesek a legrosszabb megművelt földön termelni.

*) Kevesen nem ismerték el igazságát, azokat kivéve, akik nem értették meg, mondja John St. Mill *Political Economy*, Book 11. Chapt. XXI.

Azt a határvonalat, mely a legrosszabb, még megművelt földet s a legjobb, de már megművelésre nem érdemes földet egymástól elválasztja: a termelési határ (*margin of production*). Azt mondhatjuk tehát, hogy a földjáradék minden tőkéből és munkából származó oly jövedelmet abszorbeál, mely e két tényezőnek a termelési határon elért hozadékánál nagyobb.*) A termelési határon elértnél nagyobb munka és tőkejövedelem csak ideiglenes jellegű, mely csakhamar eredeti színvonalára szállt le.

Az eredményeket összegezve azt mondhatjuk: a földjáradék a termelési határtól függ, emelkedik, ha a termelési határ esik és esik, ha ez emelkedik; a munkabér és tőkekamat a termelési határtól függnek, emelkednek, ha termelési határ emelkedik és esnek, ha ez esik.

Ha már most azt nézzük, hogy mi okozza a földjáradék folytonos emelkedését, azt látjuk, hogy ez okok ugyanazok, melyek az anyagi haladást eredményezik. Ez okok három csoportba sorozhatók: 1. A népesség növekvése. E tény egyik következménye a termelési határ esése, másik következménye pedig az, hogy a földnek egyébként latens értékét érvényre juttatja (városi telkek stb.). 2. A javak termelési módjában és kicserélésében beálló javítások. 3. A műveltségben, nevelésben, kormányzásban, közbiztonságban, közerkölcsben beálló oly változások, melyek a föld és tőke értékét növelik. Ennek első következménye, hogy így a javak a termelő képesség növekvése folytán könnyebben lévén megszerezhetők, viszont a javak utáni szükséglet korlátlan lévén, a termelés növekedni fog. Ebből önkényt folyik a másik következmény, t. i. hogy az eddig hasznavehetetlen földek egy részét is érdemes lesz megművelni, ami a termelési határt megint leszállítja, a földjáradékot pedig növeli.

Látni való tehát, hogy a kultúra haladásának egyetlen jelentős gazdasági következménye a földjáradék emelkedése: akik a tudományt, nevelést, politikát fejlesztik, gazdaságilag véve csak a földtulajdonosnak dolgoznak. Sőt mi több, minthogy e haladás folytonossága igen valószínű, a földtulajdonosok igen sok oly földet is szereznek meg, melynek értékalapja csak a jövőendő földjáradék. E földet vagy egyáltalában nem művelik, vagy pedig nem fordítják a legtöbbet ered-

*) George bizonyára nem tagadta volna, hogy a munkabért bizonyos törvényhozási intézkedések képesek legalább ideiglenesen szabályozni, épen úgy, mint egyes természeti törvények hatását is képesek vagyunk más természeti törvények ismeretének fölhasználásával módosítani. Mihelyt azonban tudjuk, hogy a termelési határt képesek vagyunk emelni, fölösleges ilyen palliatívumokkal foglalkozni. George különben épen nem manchesterista, ha ez a munkások érdekét sérti, sőt határozottan kimondja (a *Protection or Free Trade* bevezetésében), hogy a munkások joggal várják el, hogy az állam a munkabér emelésére minden befolyását latba vesse.

ményező használatra. Ez az ú. n. földspekuláció, mely a termelési határ sülyedésének egyik legfontosabb oka.

Akik a jelenlegi társadalmi bajokat orvosolni kívánják, csupa oly szert ajánlanak, melyek lényeges és tartós változást képtelenek előidézni. Igaz, hogy a kormányzást gazdaságosabban lehetne folytatni, hogy a népnevelés, a szorgalom, a takarékoság, a munkásegyletek és szövetkezetek a termelés összhozadékát növelnék, hogy az állandó hadsereg nagy teher stb. stb., csak hogy e javítások megtörténte és e bajok megszüntetése csak a földjáradékot növelné. Sokan a föld arányosabb megosztásának előmozdításában vélik megtalálni a megoldást. Lehetséges, sőt valószínű, hogy a mezőgazdaság jelen állásában növelné a termelést, de a vagyon megosztása nem változnék, sőt ismeretes dolog, hogy a paraszt-földtulajdonos szedi a legnagyobb földjáradékot és fizeti a legkisebb munkabért.

E tények megállapításából önként következik, hogy mi a társadalmi bajok gyógyszere. Üdvös következményeket csak azoktól a reformoktól várhatunk, melyek a termelési határt emelik, vagyis oly intézkedésektől, melyek arra kényszerítik a társadalmat, hogy a legjobb földek az ismert legtekélyesebb termelési módok szerint használtassanak ki.

Mert mi szállítja le a termelési határt? 1. Az, hogy igen sok földet tulajdonosa tőke vagy vállalkozói szellem hiánya miatt nem használ ki eléggé. 2. Az, hogy a föld tulajdonosa üzérkedés céljából vonja ki a használatból és egyáltalán nem fordítja termelésre földjét. Már most az a tőke és munka, mely így a jobb földön alkalmazást nem nyer, kénytelen a rosszabbra menni. Így a termelési határ színvonala természetesen sokkal alább száll, mint ahol egyébként volna.

Mi segíthet ezen? Szabad hozzáférhetés a földhöz (*free access to land*). Mielőtt azonban ennek módjáról szólnánk, szükségesnek látszik, hogy nyomósán rámutassunk arra a különbségre, mely a föld és egyéb dolgok tulajdonban tartása közt van. Minden más dolog korlátlan mennyiségben termelhető*), föld korlátolt mennyiségben van és nem termelhető. Ha valaki egy gépet, mely bármi módon az övé, nem használ, nemcsak hogy gépének értéke csökken a természetes romlás és a technika haladása folytán, de senkit sem akadályoz meg abban, hogy ugyanoly gépet tetszés szerinti számban ne termeljen. Aki ellenben az Andrássy-úton 100 m² földet kivon a használatból, csekély adó fejében megakadályozza egy pótolhatatlan

*) Azt hiszem, itt a régi festményeket és más efféle ilyenkor szokásos kuriózumokat bátran számításon kívül hagyhatjuk.

termelési eszköz kihasználását. Azzal abszolúte kevesebb föld van, melyet emberi erő nem pótolhat.*) Az elhelyezést kereső tőke és munka kénytelen kevésbé alkalmas földre menni.

A földhöz való szabad hozzáférhetést pedig úgy biztosíthatjuk, ha azt, aki az így nélkülözhetetlen termelési tényezőt a köztől elvonja, arra kényszerítjük, hogy a köznek térítse meg e kizárólagossági jog teljes értékét. E teljes értéket a földjáradék nagysága mutatja. Ha a földjáradékot 100%-os adóval sújtjuk, azaz a földből származó összes tiszta jövedelmet fordítanók közcélokra, lehetetlenség volna az értékes földterületeknek huzamos ideig tartó kivonása a közhasználatból. Mert az adó fizetendő lenne, bármilyen célra is fordítja a tulajdonos a földet. Minden egyéb adó természetesen eltörölendő. A jelenlegi adórendszernél minél több tőkét fektet valaki földjébe, minél inkább munkálja, annál jobban sújtják adóval. Pedig az ilyen adózással, mint Kerkápoly mondta, csak „legyezni fogjuk a slendriánt és büntetni az életrealitást”. Ha a progresszív adóra gondolunk, fokozottabb mértékben tűnik elénk az a tény, hogy mennyire sújtja az adó a termelést.

George nem mondja, hogy ez a földjáradéki adó panacea minden társadalmi baj ellen. Távolról sem. Azonban *conditio sine qua non*-ja a bajok orvoslásának. Nélküle minden különben üdvös intézkedés eredménytelen marad.

Igaz, hogy itt mindjárt konfiskációt emlegetnének azok, kik részint valódi, részint vélt érdekeiket látják veszélyeztetve. Nagyrészt csak képzelték ezek az érdekek, mert a földjáradéki adó igen soknak, mint tőkésnek és munkásnak, sokkal többet használna, mint amennyit ártana mint földtulajdonosnak. Bár a földjáradéki adó kétségkívül csak fokozatosan volna megvalósítható, tagadhatlan, hogy elkobzási jellege van. Csakhogy a földtulajdon nem valami nagyon megcsontosodott neme a tulajdonnak.

Különösen a Laveleye Emil által megindított kutatások óta tudjuk, hogy a magánföldtulajdon aránylag igen új intézmény. Már a legrégibb időkben is különbséget tettek a föld és egyéb tulajdonban tartható dolgok közt. Láttuk, hogy ennek igen nyomós gazdasági oka van. A földtulajdon története minden népnél a földközösségen kez-

*) Nem akarok e helyütt a földkérdés etikai vitatásába bocsájtkozni. Akit ez érdekel, olvassa el George *Perplexed Philosopher* London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Ltd., 1893. c. m.-ét, H. Spencerrel való polémiáját e tárgyban.

Ugyancsak részletesen foglalkozik e kérdéssel Tolsztoj is részint a *Feltámadás* c. regényében, részint a *Times*-ben közölt újabb cikkeiben, mindenütt teljesen George álláspontját védve és magyarázva.

dődik. A művelés módja, a használatra való fölosztás stb. igen különböző országonként és népenként, de az a fölfogás, hogy a föld magántulajdon nem lehet, mindenütt közös, mely csak lassanként ad helyet az ellenkező nézetnek. Némely helyt a régi fölfogás már teljesen megdőlt, másutt még megvan, de a modern termelés akadályául mutatkozik, mint pl. a határőrvidéki házközösség, a mi közlegelőink, az orosz „mir” csak kevés helyen alkalmazkodott a modern termeléshez, mint pl. Svájc egyes vidékein.

Senki sem tagadhatja, hogy a földközösség elavult formája a tulajdonnak, melyhez visszatérni többé nem lehet. Ha falvaink közlegelői fölosztatnak, e felosztott legelők, bár kevesebb embernek, de többet teremnek.*) A földtulajdon új formájának olyannak kell lennie, mely mindkét előnyt egyesítse. A föld teljes jövedelme jusson a köznek, viszont a magánérdek nyerjen teljes kielégítést az által, hogy a tőke és munka csorbíttatlanul élvezze gyümölcsét.

A köz- és magánérdek kiegyenlítésére George javaslatára szerint legalkalmasabb, ha a mai tényleges birtokviszonyokon való minden külső változtatás nélkül a földjáraadót a köz javára szedjük be. Ez adó formájában történhetik. Az adó alapja a föld lehető tiszta évi hozadéka volna, melyre fokozatosan egészen 100%-ig emelkedő adó volna vetendő, minek ellenében minden más, a termelést gátló adó eltöröltetnék. Ez adó már 10%-os nagyságban is mutatná ama hatását, hogy sok olyan földterület, melyet tulajdonosai üzérkedés céljából kivonnak a használatból, anélkül, hogy bármiféle termelésre használnák, csakhamar megmunkálás alá kerülne. Minél nagyobb ez a földjáraadéki adó, annál nehezebbé válik a földnek egészben vagy részben való ki nem használása. Minél több föld kerül megművelés alá, annál több, eddig megmunkált rossz földtől válik szabaddá a munka és a tőke és nyer gyümölcsözőbb befektetést. A fölszabadult földek folytán pedig a termelési határ nagyot fog emelkedni, ami a tőkekamat és munkabér rohamos növekedését eredményezi.

Sajnos, megfelelő statisztikai adatok hiányában igen nehéz pontos képet nyerni arról, hogy mennyi kellően ki nem használt föld van nálunk, de ha látjuk, hogy a városokban nagy értékű telkek részint üresen állnak, részint roskadozó földszintes és egyemeletes házak épültek rajtuk, könnyű elgondolni, hogy hány ezer és ezer megművelhető

*) Aki a hazai agrárviszonyokat tapasztalatból némileg is ismeri, tudja, hogy a legelők felosztásának kérdése a parasztságot minden egyéb kérdésnél jobban foglalkoztatja. Azt hinném, hogy fölosztás helyett helyesebb volna oly irányba terelni a megoldást, hogy a község vagy az úrbéresek adják inkább bérbé a fölosztandó földet, föntartván így a fölötte való rendelkezés jogát, amint ezt teszik is néhol.

hold hever szertesét az országban használatlanul. Nagy-Britanniában több millióra becsülik azt a lakosságot, mely a most részint parlagon levő, részint sportcélokra (*deer parks*) használt területeken, a földművelés közönségesen üzőtt módja szerint, megélhetést talál.

Némelyek azt az ellenvetést teszik, hogy a művelésre és különösen a befektetésre mindig nyomasztólag hat, hogyha a munkás nem a saját földjét műveli. Erre már Laveleye is azt felelte, hogy úgy most, mint régebben a megművelt terület nagyobb részét nem a tulajdonos művelte. Másrészt azt is láthatjuk, hogy a hosszabb bérletek bármily nagy befektetéseket is lehetővé tesznek, kivált ha a törvényhozás e befektetéseket olyanféle védelemben részesíti, mint újabban Angliában. Köztudomású továbbá az is, hogy London legnagyobb része bérbe vett területen épült.

Valóságos közhelyé vált a kézi könyvekben, hogy a föld tiszta jövedelmének megállapítása lehetetlenség. Ügy hiszem, talán leghelyesebb lesz, ha ahelyett, hogy e nézetekkel polemizálnék, egyszerűen rámutatok New-Zealand példájára, hol ilyen földadókataszter szerint vetnek ki adót az 1896. évi *Government Valuation of Land* törvény alapján. E törvény szerint az adóalap a befektetés nélküli földérték (*unimproved value*) a jelzálogkölcson levonásával, mely után £-ként 1 penny (kb. 4°/₁₀₀) adó fizetendő; ehhez járul az 5000 l. értékűtől kezdve a 210.000 l. értékű földbirtokig egy másik, progresszív adó 1/2 pennytől 3 pennyig £-ként. Az országon kívül tartózkodók 50%-kal többet fizetnek. Az 1500 l.-nél kisebb értékű birtokoknál 500 l. adómentes.] Ezenkívül községi adót kb. szintén 1—2 pennyt fizetnek £-ként, úgy hogy a földjára adó kb. 1% a földjövedelem tőkésített értéke után. Ezt az adókatasztert három évenként nézik át újra. Hét év alatt 59 közigazgatási egység közül csak 8 nem fogadta el. Ezek a reformok tették New-Zealand-et „milliomosok és csavargók nélküli ország”-gá. Ez adóknak köszönhető, hogy számos oly földet kényszerült tulajdonosa otthagyni, aki azt nem művelés céljából vette, hanem hogy üzérkedjék vele. Így *Cheviot Estates* nevű 84.000 acre-nyi birtokhoz, melynek tulajdonosa nem bírta 260.000 l.-nyi adót fizetni, ingyen jutott az állam. Míg azonban az átadásakor mintegy 80 pásztor és földműves volt az elhanyagolt területen, már néhány év múlva 1000 embert táplált, kik csinos épületekben laktak és az államnak a bérből tekintélyes bevételt biztosítottak. E törvény óta a föld és befektetések értéke 13 év alatt 6174%-kal emelkedett.*)

*) A new-zealandi viszonyokra nézve l. Richard H. Hooper rövid, de igen tanulságos tanulmányát az *Archiv für Socialwissenschaft a. Socialpolitik* XXIX. k.-ben: *Dreizehn Jahre socialen Fortschrittes in New-Zealand*. Továbbá: *The New-Zealand Official Year-Book*. Wellington, N. Z. 1905. 495—536. l.

E virágzó gyarmat sikere persze nem maradt hatás nélkül a szomszédos kontinensi gyarmatokra sem. Ugyanily adó van New-South-Wales-ben, South-Australiában. Sőt az anyaország is tanulni látszik politikailag bátrabban haladó gyarmataitól. A liberális pártban igen nagy számban vannak olyanok, kik a földkérdés fontosságát ugyancsak átérzik, sőt e kérdés egyre jobban nyomul előtérbe. Különösen a földtulajdon etikai kérdése foglalkoztatja a brit közszellemet, úgy hogy az angol és skót „Földreform-Egylet” (*Land Restoration League*) ellenhatásaként „Szabadság- és Tulajdonvédő-Egylet” (*Liberty and Property Defence League*) alakult. Skóciában az adókievető bizottsága ép most fogadta el a földjáradéki adót helyi célokra.

Ennek az új szellemnek, mely a földtulajdont épen nem tekinti *noli me tangere*-nek, egyik képviselője, Sir Henry Campbell-Bannerman, ki Richard Cobden méltó politikai örökösének mutatkozva, számos ízben tette szóvá a földkérdést. Hadd idézzem jellemzésül 1903. márc. 19-iki Leedsben mondott beszédéből ezeket: „Önök és én a közérdeket tartjuk szem előtt. Adóztassuk meg a földet a rajtuk emelt épületek nélkül és e becslés szerint szedessék be az adó azoknak a közintézményeknek föntartására, melyek ezt az értéket szülik. Ez nem megbontása, sőt inkább helyreállítása a méltányosságnak. Nincs benne megbotránkoztató. Sőt a dolgok mai állása az, ami megbotránkoztat. Miért arassa egyik ember azt, amit egy másik vet? Odaadnánk a földtulajdonosnak mindent, ami az övé, de meg szeretnők akadályozni abban, hogy elvegyen olyasmit, ami a másé. Íme, itt van a jelen politikai helyzetben talán a legvilágosabb példája ama sarkalatos, folytonos és szükségszerű ellentétnek a liberális párt és ellenfeleink között. Itt van az a tátongó szakadék köztünk, mely bennünket csaknem minden közügyre nézve elválaszt.” Aki öt év előtt így beszélt, ma is így érez, mint ezt csak pár hónap előtt a skót adókievető bizottság előtt ki is fejezte. Ma a liberális párt került kormányra az Egyesült Királyságban. Hihető-e, hogy Sir Henry Campbell Bannerman mint miniszterelnök ne tenne valamit a földjáradéki adó érdekében?

Különben Magyarországon sem új javaslat ez az adóreform, sőt talán hazánk az első ország, hol ezt az adót gyakorlatilag akarták kipróbálni. II. József oly földjáradéki adót vetett ki, mely a leghatározottabban a lehető járadéokra vonatkozott. Még eddig nem akadt senki a történetírók közül, kik ezt a világtörténelmi jelentőségű tényt kellőképen méltányolták volna. Mert ez az első és idáig utolsó nagyobb-szabású kísérlet a társadalmi kérdés megoldására egységes, tisztán tudományos elv alapján. 1789. február 10-én kiadott rendeleté-

ben*) azt mondja II. József, hogy „az állam végcélja az, hogy arányos földadó-fölosztással az egyenlőséget helyreállítsa”. Nincs példa a történelemben arra a páratlanul makacs, elkeseredett küzdelemre, melyet II. József ennek az eszmének megvalósításáért folytatott. Ellene volt minden és mindenki, támaszra csak önmagában talált; egész levelezésében, a kortársak följegyzéseiben nyomát sem leljük, hogy csak egy ember is megértette volna a birodalmában. El kellett buknia és bukása oly teljes volt, hogy emlékét is gyűlöletessé tették az utókor előtt.**)

Mert azok, kikért első sorban küzdött, a jobbagység, nem volt hatalmi tényező.

A jelenre nézve már most az a kérdés merülne föl, hogy mi a teendője hazánkban azoknak, kik II. József után a földjáradéki adó elméletének helyességét újból fölismerték és azt a gyakorlatban megvalósítani törekszenek? Mi legyen a magyar *single taxer*-ek célja?

A földtulajdon konzervatív természetéből önként következik, hogy hazánkban is, mint kivétel nélkül minden országban, még számos oly maradványa van a földtulajdon-rendszernek, mely azon korból való, mikor még a magánföldtulajdon intézménye ismeretlen volt. Ilyenekül vagy rokon természetűeknek tekinthetők mindama földek, melyek akár egyes községek, akár az állam tulajdonában vannak, továbbá azok a földek, melyeknek jogalapja valamely teljesítendő szolgálat, pl. az egyházi birtokok. Ezeket lehetőleg konzerválnunk kell. Mert ugyan mit érünk el vele, ha akár az állami, akár az egyházi földet parcellázzuk és eladjuk? Tegyük föl, hogy az eddigi telepítési politika tévedéseinek okulva, minden a legjobb rendben folya. Mindössze a kisbirtokosok száma növekednék. Már pedig eléggé bebizonyult tény, hogy senki úgy a parasztot nem zsarolja, mint a másik paraszt.***)

A kisbirtokok számának növelése, védelme stb. oly jelszó, melyet azok szeretnek hangoztatni, akik a túrhetetlen szociális bajokat, melyek az ő saját jólétük kútforrásai, önmaguk kivételével bárkinek rovására szeretnék gyógyítani. A magyar *single taxer*-eknek azt kell mondaniok: inkább kezeltesenek bármily rosszul is az állami, községi és egyházi földek, csak magántulajdonba ne kerüljenek. Ha jónak vagy szükségesnek mutatkozik, ám adják bérbe magánosoknak, de a rendelkezési jogról ne mondjon le az állam örök időre. Mert a rossz saját kezelés vagy

*) L. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaiser Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze*. Wien, 1785—1790. 18. k.

***) Germanizátornak tüntetik föl azt, aki Kazinczynak és barátainak ideálja volt, akinek eszméiért a magyarság apostolai évtizedes börtönbüntetéseket szenvedtek és kitől csak csekély számú, rossz németiséggel megírt levél akad óriási levelezésében.

***)) Ezt különösen Laveleye is hangoztatja, de tapasztalatból maga is meggyőződhetik róla akárki.

bérbeadás oly hiba, mely idővel jóvátehető; az eladás addig, míg a magánföldtulajdon intézménye mai formájában fennáll, jóvátehetetlen.

Noha a *single taxer*-ek nem mondhatnak le végcéljukról, a százszázalékos földjáradéki adóról, könnyen érthető okokból sehol sem gondolhatni ennek közvetlen kivitelére. Hanem sürgetnünk kell a földadókataszter készítésénél, hogy a földérték a befektetésektől függetlenül állapíttassék meg. A községi adó az, hol e mozgalom a legjobb talajra akadna. Itt a közúti kocsik, a világítás, a vízvezeték, melyek tulajdonképpen mind burkolt földmonopóliumon alapulnak, oly kérdések, melyek által igen könnyű az első rést ütni a monopólium falán. Küzdenünk kell, hogy ezeket a jogokat a város ne adja ki kezéből, hanem maga gyakorolja.

Glasgow-t, a brit *single tax* mozgalom központja, nem hiába tekintik a világ legjobban kormányozott városának. A város maga járátja a közúti kocsikat, maga világít, csatornáztat, adja a vizet, világítást, telefont és pedig olcsóbban, mint bármely brit város.

A városoknál legszembetűnőbbek a földmonopólium következményei. A legcsekélyebb (pl. 10%) földjáradéki adó, mely fizetendő, akár használja a tulajdonos a telket, akár nem, a telekspekulációra nézve súlyos csapás volna. Itt már nagyon nehezen tagadhatja valaki, hogy a telek tulajdonosa munka nélkül tesz jövedelemre szert (*unearned increment*), ha látjuk, hogy néhány év alatt mennyivel emelkedik a földérték.*) Azonban helyesebben szólva, nem munka nélkül emelkedik az érték. Mert mi okozza az értékváltozást? Nem a kereskedelem, ipar emelkedése, jobb közlekedés, vízvezeték, csatornázás, a parkok által teremtett jobb levegő? Nem a város lakóinak munkája ez? Nem méltányos-e, hogy az áremelkedés azoknak jusson, akik teremtették?

Aki a földkérdést elfogulatlanul nézi, látnia kell, hogy éppen úgy, amint a földközösség elavult formája a tulajdonnak, elavult forma a magántulajdon is. Mert lehet-e nem elavultnak tekinteni a termelés ama módját, melynél fogva az értékes földek nagy része műveletlenül hever, megművelt részét pedig a legprimitívebb módon művelik? Százszázalékkal hever a kihasználatlan föld holdja és százszázalékkal hagyják el évente legjobb munkásaink e földet. Aki a mezőgazdaság technikáját

*) Íme egy példa a *Budapesti Hírlap* 1898. március 20-iki számából. Egy öreg markotányosnőről van szó, ki 50 évig lakott a Síp-utcában. Az első évben 36 forint házbért fizetett, az 50-ikben 240-et; ami 50 év alatt a földjáradék 666%-os emelkedését jelenti, vagyis egy évre átlag több mint 13%-os érték növekvés jut.

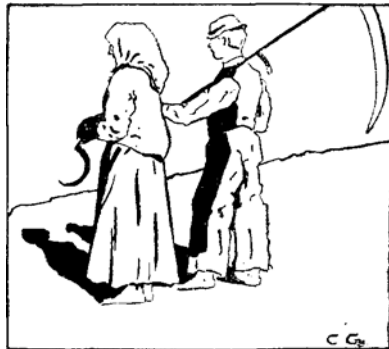
A *Közgazdasági Szemle* februári számában Dénes István *Budapest székesfőváros pénzügyeinek rendezése* cikkében nagyon érdekes adatokat közöl az adókvetés aránytalanságáról és a használatlan telkek súlyosabb megadóztatását sürgeti.

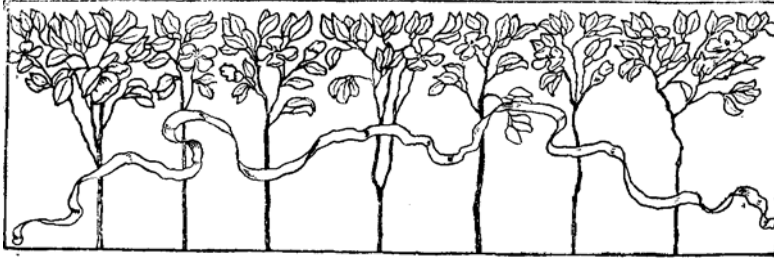
ismeri, nem fogja túlzásnak vélni, ha azt mondom, hogy Magyarország legalább 100 millió embert tarthatna el tisztán földműveléssel. Hiszen Jáva, mely egy harmada hazánknak, 30 millió, csaknem tisztán földművelő lakosságot tart el, pedig ugyancsak messze van attól, hogy a mezőgazdaságtan összes vívmányait fölhasználja. Csakhogy ott földtulajdonnak a magántulajdon a ritkább formája.

A társadalmi kérdés, mint láttuk, nem a vagyontermelésén, hanem annak megosztásán fordul meg és végeredményében a földkérdéshez vezet. Ennek megoldása nemcsak gazdasági, hanem egyúttal igen fontos etikai kérdés. Ezért érdekli úgy az oly természeteket, mint Tolsztoj.

Nem hiába tartja egy régi angol mondás, hogy a földnélküli ember nem szabad ember. Ahol a társadalom a föld szabad használatából ki van szorítva, ott csakhamar jellentezik a társadalmi kérdés. Thorold Rogers (*History of Work and Wages*) kimutatja, hogy a középkorban az angol munkás bére a mainál nagyobb volt, nyolc óránál pedig nem dolgozott többet naponta. Ez azonban csak addig tartott, míg a régi közös birtokok magánkezekbe nem kerültek. Acsády Ignác könyvéből (*A magyar jobbágság története*) is láthatjuk, hogy a munkásosztály sorsának rosszabbra fordulása akkor kezdődik, amikor megszűnt a szabad föld. Jobbra fordulását pedig csak úgy remélhetjük, ha e földet újból szabaddá tesszük. Még az esetben is a szabad földtől függ a munkások sorsa, ha nem mezőgazdasági termeléssel foglalkoznak, mert föld nélkül bármily termelés is lehetetlen. Aki e szabad föld használatából kiszorítja őket, úgy tesz, mint a görög monda Heraklese, aki azért emelte föl Antaeust, a Föld fiát, a földről hogy a levegőben nyugodtan megfojthassa.

Braun Róbert.

Kísérletek az immateriális és halhatatlan lélek természettudományi igazolására.

— Első közlemény. —

Új problémák.

Az a kutatásmező, amit a jelen sorok ismertetni akarnak, nem régen és nem sűrűn van munkásokkal benépesítve. A munka csak vagy 30 év óta foly ezen a területen és merészség volna azt mondani, hogy a tények gyűjtésének és első regisztrálásának primitív fokát meghaladta s hogy mikor leszen jogosult nagy általánosságú, összefoglaló törvényszerűségekre megállapítására, azt csak a messze jövő fogja megmondani.

Egy ily stádiumban levő kutatásról beszámolót, egy csak ennyire ismert területről áttekintést adni igen nehéz dolog, sokkal nehezebb, mint jól kidolgozott s rendszerré kristályosodott ismeretanyagok fő- és végeredményeit bemutatni. A még be nem sorozott és be nem sorozható, gazdátlan tények rendetlen halmazai állják útját a tiszta áttekintésnek s az ezt mégis megszerezni akaró kísérlet vagy soha véget nem érő részletezésbe téved, vagy ha kénytelen, és akar is rövid lenni, akkor meg kell maradnia a legdurvább vonások elnagyolt leírása mellett, mert röviden és mégis alapos részletességgel csak jól feldolgozott, rendszerezett tudásmezőt lehet áttekinteni.

A *Society of Psychical Research* munkássága ma még ezt a kevésbé koordinált korszakát éli, melyre a mondott nehézségek a legteljesebb mértékben állanak s azért is ezek a sorok nem tartanak igényt még az „ismertetés” elnevezésre sem, csupán arra, hogy ily természetű kutatások iránt érdeklődőknek a legáltalánosabb utalásokat adják ezen munkásság irányát és természetét illetőleg, ezenkívül

alkalmul akarnak szolgálni arra, hogy egy következő tárgyalásban ezen tényekből vont konzekvenciák értékére és jogosultságára kritikát mond-hassunk.

A S. P. R.*) igen merész feladatot tűzött maga elé: oly problémának megoldására alkalmazni a tudományos megismerésnek eddig alkalmazott és jól bevált módszereit, melyhez eddig csak érzellemmel, hittel nyúlt az emberiség. Az emberi tudásvágy az eddig átélt hosszú fejlődésen keresztül sohasem szűnt meg kutató szemmel kísérni környezetének eseményeit s a tudományos megismerésnek értelem-kiválasztottá eszközeit mind behatóbban alkalmazta e környezet megismerésére s az abban tapasztalt lefolyásoknak törvényekké, természettudományi igazságokká tömörítésére. Ma jóformán a civilizált köztudatnak egyértelmű meggyőződése az, hogy a megismerésnek leginkább megbízható forrása a természettudományok eddig alkalmazott módszere, mely tényeket gyűjt, mér és regisztrál a racionalizmusnak matematikává szerveződött eszközeivel.

Ez a természettudományos módszer egy kérdést még érintetlenül hagyott. Oly kérdés ez, ami felvetődött már az emberiség őskorában, de végleges és mindenkit egyértelműen kényszerítő bizonyítékot sem az igenjére sem a nemjére nem tudott még nyújtani a gondolkodó tapasztalás. Ez az ember sorsát és egész lényét oly mélyen érintő kérdés: a lélek halhatatlanságának kérdése.

A természettudományi monizmus gúnyosan mosolyog a naiv problémán, a vallásos dualizmus átkozódva fordul el a szentségtörőtől. A vállalkozást mindegyik fölöslegesnek tartja. A vallások emóciós érvei számunkra tárgytalanok, de a természettudomány monizmusának az S. P. R. azzal válaszol, hogy a feladat semmi esetre sem érdektelen a természettudomány számára. Nem érdektelen elsősorban azért, mert a természettudomány nem tudja a léleknek, mint entitásnak nemlétét kimutatni. A természettudomány összes tényei és törvényszerűségei érintetlenek maradnak, ha hozzáadunk egy nagy ismeretlen állandót, mint megmaradó entitást. Logikai ellentmondás nincs egy ily valóság föltételezésében, róla beszélni nem képtelenség. Ezt itt csak jelezzük, mert részletes kifejtésére nagyobb tér kellene. A természettudomány nem állít egyebet, mint azt, hogy az ő tényei nem kényszerítenek arra a következtetésre, hogy ily lelki entitás van, tehát ő nem állítja, hogy van.

És most előáll egy csapat ember s azt mondja: mi tényeket akarunk gyűjteni, oly tényeket, amelyeket a tudomány eddig elhanyagolt vagy más szempontból vizsgált, mint azt mi tenni akarjuk. Mi keresni fogunk a jelenben, általunk közvetlenül ellenőrizhető tényeket, amelyek hasonlítanak amaz állítólagos tényekhez, melyekből a fejlődő emberiség a test halálát követő tiszta, lelki életre következtetett s melyek alapján ez a hit az emberiségben oly makacs gyökert verhetett. Mi tudni akarjuk, történnek-e ma oly események, amelyek az „inkarnáció” megszűnése, a halál utáni személyes életre engednek következtetni?

Nem bizonyos, hogy lehetetlen — mondják az új kutatási irány hívei — jó ellenőrzés mellett olyan új tényeket összeszedni, amelyek azt

*) *Society of Psychical Research.*

a következtetést kényszerítsék ránk, hogy az az energia-átalakulás, amit lelki életnek nevezünk, legalább bizonyos nyilvánulásaiiban az organizmus energiakészletének mellőzésével is tovább tud folytatódni valami előttünk ismeretlen forrásból táplálkozva. Ezt ma azért nem lehetetlen föltenni, mert még csak közelítő mérések sem történtek s belátható időn belül nem is történhetnek a pszichikai és a felhasznált kémiai stb. energiák összegének egyenértékét illetőleg s így nemcsak logikailag, de természettudományilag sem abszurdum föltenni azt, hogy a lelki életnek nevezett energia-átalakulás nemcsak az organizmus energiájából táplálkozik, hanem más készlet is áll rendelkezésére, mely az organizmustól független, annak felbomlásával nem szűnik meg s így lehetséges, hogy a „lelki” élet azon működésirányai, melyek ezen energiaforrásból merítettek, tovább folytathatják működésüket a test feloszlása után is.

A kutatás nehézségei.

A S. P. R. ennek a lehetőségnek eldöntését tűzte ki feladatul abból az alapföltevésből indulva ki, hogy „ha van tisztán szellemi világ s ha ezen világ valaha megnyilvánult és fölfedezhető volt, akkor nyilvánulnia kell és fölfedezhetőnek kell lennie ma is.”*) Megkezdődött a tények szorgalmas gyűjtése, a *Proceedings* és a *Journal of S. P. R.* megindult s a társaság az egyes tényekről szóló tanúságok pontos fölvételére, egybevetésére s az evidencia megállapítására saját tagjait küldötte ki közegekül, hogy az elbeszéléseket lehetőleg megtisztítsák az emberi tanúságokban uralkodó önkényes, szubjektív módosításoktól. A szorgalmas munkának gyümölcseként megjelent művek közt legfontosabb a Myers, Gurney s Podmore tollából megjelent *Phantasms of the Living*, mely a telepátiának természettudományos megállapítására törekszik és Myers idézett műve, amelyben a szerző az addig összegyűjtött tényeknek első elméleti összefoglalását kísérti meg mély intuícióval, nagy szintetikus erővel, de a természettudósra veszedelmes és túlzott merészséggel.

Maguk a részletkérdések is egész irodalmat támasztottak már az emberi tudat réteges szerkezetéről s az alsóbb rétegek közötti telepátiás közlekedés lehetőségéről szóló kísérleti kutatásoknak is szép száma áll már rendelkezésünkre, de még mindig nagyon kevés arra, hogy kétségtelen bizonyítékot nyújtson, különösen azok számára, akik nem pártatlan s előítéletet félretevő tudásvágygal, hanem az ellenkező irányú meggyőződésektől befolyásoltan, lekötötten s így előleges rosszindulattal közelednek ezen eredmények felé.

Ezek a megismerés-tárgyak annyi érzelmi elemmel vannak felcicomázva és ennek következtében annyi ténybelileg s értelmileg megalapozatlan meggyőződést táplálnak róluk az emberek, hogy nem csudálatos a természettudományi gondolkozáshoz szokott embernek velük szemben való magatartása. Annyi hazug mesét hallottunk a túlvilágról, hogy némi joggal ijed meg tőle igazság-érzésünk akkor is, mikor tudó-

*) Myers: *Human Personality and its Survival of Bodily Death*. Introduction 107. §.

mányos köntösben próbálják elbűnk állítani. De ha ezen önkéntelen magatartásunknak érzelmi eredetét megértjük is, nem következik, hogy ezt a magatartást helyesnek, tudományosnak és jogosnak ismerjük el.

Hogy ez a gondolat, a testnélküli lelki élet gondolata a maga érzelmi erejével sokszor tévedésbe ejtette a gondolkodást, abból nem az következik, hogy ellenséges indulattal, tehát előleges elfogultsággal fogjunk a tárgyalásába, mert ez ép oly alkalmatlan érzelmi elem, mint amaz volt, a különbség csak annyi, hogy ellenkező irányban visz a tévedéshez. A gondolat veszedelmességéből nem következik egyéb, mint az, hogy teljes tudományos fegyverzetben közeledjünk feléje, de elfogulatlanul. Ha amaz hiányzik, akkor babonát szövünk belőle, az értelem ellenőrzése nélkül mítosz lesz a tudományból s az adathalmazból gyermekmese. Ha emez hiányzik, ha nem vagyunk elfogulatlanok, megeshetnek, hogy elzárkózunk tőle, az értelem gyávasága és kényelemszeretete könnyen megrögzít ebben az állapotban. Meglevő világfelfogásunkba bele nem illő tények ellen hitetlenséggel védekezni a legegyszerűbb dolog s az értelem tunyaságára vall, mely fél megbontani bevégzettnek gondolt alkotását.

Ahol egy csapat komolyan kutató és gondolkodó ember azt mondja: mi új tényeket gyűjtöttünk és regisztráltunk, mi azokban új természettörvényekre találtunk, ott nem lehet tudományos magatartásnak nevezni azét, aki azt mondja rá: a ti eredménytek nekem nem tetszik, mert hasonlít bizonyos csalfaságokhoz s mert nem tudom beleilleszteni az eddigi természettudomány alapján álló gondolkodásomba; ezért egyszerűen nem hiszem el tényeiteket. Az egyetlen komoly és tudományos válasz az, hogy elfogulatlan szemmel végignézzve az új tényeket, ítéletet mondok megbízhatóságukról s a belőlük vont következtetések jogosultságáról. A vizsgálódást fölöslegesnek tartó hitetlenség ép oly merev, tudománytalan s értéktelen véglet, mint a babona, a kettő között vezet a józan kételkedés, óvatos vizsgálódás, lelkiismeretes kritika útja, melyet mi ezen a kutatásmezőn követni akarunk.

Az emberi személység szétbomlása.

Tulajdonképpen leghelyesebb volna a kutatásban felmerült és a következtetésekben felhasznált tények valamennyi típusából legalább egy-egy részletes példát idézni s azokon mutatni meg az emberi tudás ez új területének mai állapotát. Azonban a felhasznált tények oly sokfélék, oly kevésé rendezhetők s az első kezdetleges fölvételekben annyira hosszadalmasak és sok kereszt-tanúsággal komplikáltak, hogy csak egyetlen ténynek idézése is elfoglalná az egész teret, amit a hozzátartozó összes vizsgálatokra szánhatunk. Emiatt kénytelenek vagyunk megelégedni annak jelzésével, hogy vannak összegyűjtve ilyen és ilyen tények itt és itt s azokból ilyen és ilyen következtetéseket vont a gondolkodás. A tényekre kíváncsi olvasót utaljuk a bőséges idézetekre, melyek nyomán elég nagy adathalmazt fog találni, hogy kritikát gyakorolhasson megbízhatóságuk és jelentőségük illetőleg.

Az első tényt — amit orvosi és pszichológiai célokra is kihasznál a tudomány — az emberi személyiség szétbomlásának esetei. Az ember lelki alkata nem oly egyszerű, mint azt a csakis a közvetlen tudat jelenségeit vizsgáló pszichológia gondolja. Ez a folytonos tudat, amiben élünk, amivel a materiális világban eligazodunk, ez csak egy része, egy legfelső rétege pszichikai működéseinknek, mely alatt vagy mögött (a tér-analógia úgyis csak metaforikus) még igen sok olyan pszichikai lefolyás megy végbe, melyek nem jutnak föl a tudat felszínére. Az elfelejtett és újra föléledő emlékek, a „fél tudatos” vagy „tudattalan” beszédek és cselekvések, az álmodás jelenségei mind utalnak erre a körülményre, de legteljesebb világításban mégis az emberi személyiség szétbomlásának jelenségei mutatták be az emberi tudatnak réteges szerkezetét.

A legvaskosabb esetek azok, melyekben önként lép föl az egyén életében egy másik tudat uralma a szervezet fölött. Az ily esetekben a „beteg” többé-kevésbé elfeledi múltját, régi egyéniségét s ezzel tökéletesen elszakad tőle, a régiről mit sem tudó új egyéniséggé válik, ami idővel megszűnhet és a réginek uralma visszatér. A sokat emlegetett esetek közül különösen érdekesek az Ansel Bourne-é,*) ki második személyében A. J. Brown-nak nevezte magát s otthonát elhagyva vonatra ült, idegen városban lakást bérelt s 3 hónapig élt ott normálisnak látszó módon érintkezve az emberekkel, míg egy reggelen régi személyisége vissza nem nyerte uralmát, mikor is a közbeeső 2 hónap teljesen eltűnt emlékezetéből s nem tudta, mily módon jutott el hazulról s mivel töltötte el a két hónapot. Jamesnek és Hodgsonnak sikerült hipnózissal újra felhívni az eltűnt második személyiséget s így megtudni tőle a kontrolja alatt átélt összes eseményeket. Nagyon ismeretes Janet**) klasszikussá vált esete Léonie három különböző személyével, kiket ő Léonie, Léontine és Léonorenak nevezett el s kik a hipnózis foka szerint váltogatták föl egymást. Igen tanulságos Janetnek Lucie esete is, kinek második személyét úgy szólván Janet teremtette meg és nevezte is el. Az esetek felsorolását a kimerülésig lehetne szaporítani, legyen elég itt utalni Myers *Human Personality-jében****) található ténygyűjteményre, melyek közül a legtanulságosabbak egyike Mary Reynoldsé, kinek második személyisége úgy szólván környezetének szeme előtt született, egy mély és hosszú álom után való első megjelenésekor, mely alkalommal a fiatal szomorú lány emlékezetéből minden emlék eltűnt s ugyanoly szellemi állapotban látszott, mint az újszülött csecsemő. Azonban lehetett tanítani s pár hét alatt normálisnak látszó személy volt ismét, ki azonban múltját teljesen elfeledte. Újabb hosszú álom visszahozta régi személyét, mely viszont semmit sem tudott a másodikról. Így élt a váltakozó személyiségek ellenőrzése alatt, melyek érzelmvilágban s karakterben teljesen elütők voltak s

*) Először közölte a *Proceedings S. P. R.* VII. kötet 221—58. Dr. Hodgsontól. *A Case of Double Consciousness.* Kivonata Myers idézett művében I. kötet 225. A. szakasz Appendices.

**) Janet: *Automatisme Psychologique.* Myers is idézi az esetet *Appendices* 230 A. szakaszában Janetnek a *Revue Philosophique* 1888 márciusi számában levő közleménye után. Lucie élete Myersben 230 B.

**) *Appendices.* Ch. II. 207 A — 238 A.

kizárólagos emlékezetszakadással voltak elválasztva egymástól. Benne a két elszigetelt emlékezetláncolat két egyéniségnek felelt meg, melyek váltakozva uralkodtak egymás fölött. Lassankint, 15—20 év alatt a két állapotnak bizonyos kiegyenlítődése állott be az érzelmeket és a karaktert illetőleg, emlékezetláncul pedig a második állapoté maradt meg; csak néha derengett emlékezetében valami homályos múltnak félig elfeledett emléke, amiről nem tudta bizonyosan, hogy a tényleges átélésekre vagy csak az azokról hallott elbeszélésekre vonatkozik-e. Az esetet Janet*) után idézi Myers**); először közölték 1888-ban.***)

A kettőnél többszörös perszonalitások legismertebb példái közül való Louis Vivé†), kinek hat különböző állapotában a paralízis, az anesztézia, jellem, neveltség s a dinamometrikus adatok teljesen eltérők, de a láncolatnak, melyhez tartoztak, megfelelők s egybehangzók voltak. Anna Winsor††) esetében a hisztérikus rohamokat átélő felső tudatréteggel szemben az egészségesen maradt *subconsciens* (tudat alatti) személy a jobb kezét teljesen hatalmába kerítette, amit az alany nem is tekintett sajátjának s ami a leghevesebb rohamok alatt is védte a testet ütések, zúzódások ellen; krízisek előtt a beteg tudta nélkül felköltötte az anyát, fékezte a haját tépő balkezet s írásban előre bejelentette a nagyobb rohamok bekövetkezését. Az esetet dr. Barrowsnak, a beteg orvosának lelkiismeretes leírásában ismerjük két és fél évre terjedő kezeléstről. †††) A jobb kéz szerepének van itt a legnagyobb érdekessége, mely teljesen értelmes dolgokat ír, míg az alany alszik, a hozzá tartozó tudat folytonosan éber, sohasem alszik, mindenben ellenőrzi az alany cselekedeteit és lehetőleg megakadályozza, hogy szervezetében kárt tegyen.

Ilyen személy-felbomlásnak kell tekintenünk a híres watsekai csodát ††††) is, melynek ténye röviden abban áll, hogy egy egészségesnek látszó lánygyermek 14 éves korában néhány heti hallási hallucinációk, *trance*-ok és extázisok után teljesen elvesztette személyiségét és helyette egy, az ő születése előtt meghalt fiatal lánynak személyét vette föl annak tudásával, emlékeivel, karakterével s ezen pár havi *possessio* (megszállás) alatt azon elhalt lány szüleinél lakott s minden tekintetben úgy viselkedett, mint az a lánygyermek életében szokott volt.

Ez az eset a személyiség felbomlásának legkomplikáltabbjai közül való s az emberi köztudatban uralkodó vallási fogalmak és képzeletek folytán bizonyos telepatikus hatások összeszövődésével oly alakot öltött magára, mely a nem természettudományilag gondolkodó szemlélőre nézve döntő bizonyítékul szolgálhat a személyiségnek a test feloszlásán

*) *Principles of Psychology* I. köt. 381—84.

***) Myers id. mű. I. köt. 232 A. Appendices. To Ch. II.

***) *Transactions of the College of Philadelphia* April. Dr. Weir Mitchell közleménye.

†) Myers 233 A. *App. to Ch. II.*

††) Myers 237 A.

†††) Myers I. 237 A. *App to Ch. II.* Eredetileg: *Report of Dr. Ira Barrows on the Case of Miss Anna Winsor.* Kivonatban: *Proceedings of the American S. P. R. Vo. I. 552.*

††††) Eredetileg megjelent a *Religio-Philosophical Journal* 1870. évfolyamában E. W. Stevens igen lelkiismeretesnek mondott leírásában. Dr. Hodgson személyes utánjárása alapján ugyanott újra 1890-ben. Myersben 238. A, kivonat.

túl való megmaradását illetőleg. Nekünk az lesz a törekvésünk, hogy megállapítsuk, mely törvényszerűségek fölvetelére kényszerítnek bennünket az új tények s melyek azon, már fölösleges és bizonyos előítéletek miatt belekevert következtetések, amik nem a tények kényszerítő hatalmából folynak. A watseikai csoda esetében élesen szét lehet majd választani a szűkkeblűségig szigorú természettudományos álláspontot az érzelmi elemekkel kevert, mítosz felé hajló s a képzeletet szabadjára engedő felfogástól, mely a beteg gyermek új személyisége minden állításának hitelt ad, mert az támogatja érzelmileg előre megszabott teológiai fogalmait.

Az emberi tudat réteges voltáról.

Ezek után valamivel több világossággal lehet a dolgról beszélni. A személyiség szétbomlásából meglátjuk, hogyan lehet az összerakva. Állapodjunk meg abban, hogy a „tudat” szót mindég potenciális emlékezet értelmében fogjuk használni, hogy tudatosnak oly lelki elemeket akarunk nevezni, amelyek valami föltétel mellett emlékezetbe hozhatók; akkor ezekből a brutális esetekből már sejthetjük, hogy az emberi személyiségnek nemcsak a tudat felszínére kerülő elemek az alkotói, hanem az alatti rétegekben is történnek pszichikai lefolyások, melyeknek durva eseteit a hisztériások mutatják, amire egy példát mi is látunk Anna Winsornál, akinek, mialatt egész teste a beteg személyes ellenőrizése alatt volt, a jobb keze az egészséges *subconsciens* (a tudat alsó rétegei) hatalmába került s így organizmusa megoszlott a főtudat és a *subconsciens* között.

A lelki élet szerkezetét ma úgy kell képzelnünk, hogy a természetes kiválasztással bizonyos lelki elemek a felső tudatrétegbe kerülnek, a többiek pedig alatta maradnak. A normálisnak nevezett egyén tudatküszöbe állandó s a fölébe kerülő lelki élmények kontrolálják az egész szervezetet. Azonban előállhatnak oly föltételek, melyek folytán e tudatküszöb meginog, a fölötte lévő elemek lesüllyednek, az alsók fölemelkednek, máskép szólva tudott dolgok kiesnek az emlékezetből, elfelejtett dolgok újak gyanánt a tudat felszínére törnek s ezzel a személyiségnek teljes kicserélődése áll elő.

A tudatküszöbnek ezek az ingadozásai, a lelki életnek e határviillongásai a hisztériának főjellegetességei. A hisztéria pszichológiai tekintetben tulajdonkép nem más, mint a főtudat vagy akaratos tudat mezejének szűkebbre húzódása, minek következtében a felső rétegekből sok lelki elem a tudat alsó rétegeibe hull vissza s ilyformán az annyira benépesül, hogy könnyen személyiséggé szerveződhetik és az összeszűkülött főmezőt elnyomva, mint második, új személyiség úrrá lehet az organizmuson. Ilyenformán próbáljuk leírni a tények nyomán alkotott fogalmaink segítségével azokat a jelenségeket, amiket a személyiségek szétbomlása néven az imént emlegettünk.

Hogy a tudat alsó rétegei nem maradnak hatástalanok a felső tudatrétegre nézve sem, annak legnyilvánvalóbb bizonyítékai azok a *subliminalis* meggyőződések, melyeket *fixa ideá*-knak nevez az orvosi tudomány, „Elfelejtett” (t. i. a felső tudatrétegbe már vissza-

térni nem képes) rémület állandó okul szerepelhet hisztérikus rohamok keletkezésére s a hipnózissal kinyomozott s hatástalanná tett ily élmény azontúl teljesen elveszti romboló erejét, mint ezt Janetnek*) számos esete fényesen igazolja.

Az emberi tudat szerkezetének megvilágítására a metafora értékének tiszta tudatában egy sikerült hasonlatot használ Myers, a S. P. R. teoretikusa.***) Az emberi tudat mindig ismert rétegét a spektrum látható részéhez hasonlítja, melynek oldalain láthatatlan sugarak, ultravörös és ultraviola, mutathatók ki, megfelelően az emberi tudat „lát-hatatlan”, azaz alsó tudat-rétegeinek. Az emberi tudat főrétegéhez egyik oldalon az organikus működéseinkkel járó tudat alatti élmények csatlakoznak, megfelelően a spektrum ultravörös részének, a másik oldalon pedig azok a lelki elemek, amelyek a más lelkekkel való telepatikus, spirituális közlekedést közvetítik, mely működéseket Myers *supranormalisoknak* nevez el, — megfelelőleg a spektrum ultraviola részének.

A telepátia ténye és föltételei.

Ezen a helyen meg kell szakítanunk egy pillanatra Myers nyomán haladó tárgyalásainkat, hogy egy sok vitára alkalmat adó kérdést világítsunk meg, amit Myers tudottnak és elfogadottnak tételez föl, s ez a telepátia, telesztézia tényének kérdése.

A telepátián (a S. P. R. fogalmazásában) érteni akarjuk bármily fajta benyomásoknak közlését egyik elme részéről egy másikkal, mi az érzékszervek elismert közlekedési formáinak mellőzésével történik.***) A távolságnak, mit az elnevezés implikál, legalább akkorának kell lenni a két alany között, mely kizárja azt, hogy a percpciónak bármely ismeretes módja alkalmaztassák. A S. P. R. tényei kellő rendezésben arra a következtetésre készítetnek, hogy az emberi lelkek között előállható ilyen természetű közlekedést fel kell vennünk, mindaddig, míg a nevezett tényeknek más, nagyobb valószínűségű magyarázatához, azaz inkább összefoglalásához nem jutunk. Ezen tény elrendezést Gurney, Myers és Podmore vállalták magukra. A *Phantams of the Living* a lehetőségig kontrolált tényhalmazzal fölfegyverkezve a telepátia bizonyosságát iparkodik megállapítani. Francia kiadásához †) Ch. Richet, a fiziológia tanára a párisi egyetemen, írt előszót, melyben eme tények tudományos értékét elismeri.

Mégis abból, hogy a tények kényszerítő hatalma mindenkit föltétlenül meggyőzzön, még hiányzik valami s ez a jelenségnek mindenkor sikeres kísérleti előállítás. A telepatikus jelenségeket, vagy mint mondani szokás, a gondolatátvitelt nem tudjuk bármikor megvalósítani, mert nem ismerjük föllépésének szigorú föltételeit. A megkapó esetek hosszú sorának megfigyelése még mindig nem nyújtott bepillantást ama titokzatos föltételszövevényekbe, amelyek eredményekép a telepatikus jelenségek előállnak.

*) *Etat mental des hysteriques.*

**) Myers. *Human Personality* Ch. II.

***) Myers id. mű. I. *Glossary: Telepathy.*

†) *Les hallucinations télépathiques* címen franciául.

Richet azonban nem kételkedik benne, hogy a kísérleti igazolás sem fog sokáig késni. Joggal panaszkodik azon, hogy ennek az igen fontos kérdésnek eldöntésével oly kevés kísérletező foglalkozik s ezt hozza fel okul arra, hogy súlyosabb bizonyítékokkal nem tudnak szolgálni, mint aminőt nyújtanak.

A telepátia kérdésének kísérleti eldöntésére célzó törekvésekből*) csak a módszert és az eredményeket említhetjük föl. Kényelmes és a számításnak jól alávethető forma a kártyák felhasználása oly módon, hogy az *agens* és *percipiens* (külön szobában) minden érzéki közlekedés kizárásával kártyát választ. Az ágens adott jelre maga elé tesz egy tetszőleges kártyát és teljes figyelmét ráfordítja, a percipiens ugyanezen jelre külső benyomásoktól lehetőleg elzárkózva próbálja készen tartani tudatát az önként érkező kép befogadására. Az így nyert sorozatok sikeres eseteinek százalékát megállapítják és összehasonlítják a sikerek valószínűség-számával. Ha amaz meghaladja és állandóan jóval meghaladja ezt, nagyszámú és minden kvalitású kísérletekre vonatkozóan, akkor már van bizonyos jogunk arra, hogy a sikeres esetekben nem véletlen összeesést, hanem valami állandóan szereplő összefüggést kell föltételeznünk,

A forma, melyet a gondolatátvitel számára választanak, nagyon sokféle lehet. Számok, rajzok, érzékletek, fájdalmak stb. átvitele mind megkísérélhető s ily kísérletekre alkalmas organizmusokkal magas percentszámhoz lehet jutni. Lehet a percipiens előleges tudtával vagy annak tudta nélkül is kísérletezni, ez utóbbi esetben nem pusztá gondolatot, de motorikus hatást célszerű átvinni, amiről az alany utólag is beszámolhat. A Gurneyben, a Thomasban közölt kísérletek sikereinek száma néha kevéssel, néha többel, de mindig meghaladja a valószínűségszámot úgy, hogy a kutatásnak ezen kísérleti része, ha magában nem is volna elég a telepátia tényének megállapítására, de a spontán esetek tanúságai mellett igen megbízható támasztékul szolgál a probléma igenleges megoldására. Adatokat található az idézett művekben elég nagy számmal,**) de nem föltétlenül kényszerítő eredménnyel úgy, hogy a kételkedésnek még mindig marad köztük útja, melyen, ha nehezen is, de még föntarthatja magát, különösen akkor, ha nagyon konzervatív és a tudományos dogmatizmus felé hajló elméből fakad. Az ily magatartással szemben a telepátiát megállapítottnak hívők azzal érvelhetnek, hogy a kísérleti kutatásban nem szabad nagyobb sikert várni addig, míg a jelenség mivoltát jobban át nem láttuk, míg föltételeit szigorúbban nem körvonaloztuk, míg a *subconsciens* (ez mutatkozik a telepátia közegéül) szerkezetébe, a benne lefolyó működések mikéntjébe jobban be nem hatoltunk. A telepátia kísérleti eseteitől ma csak annyi jogunk van sikert várni, mint lett volna egy fémtest elektromos megtöltésének sikerére várni akkor, mikor még nem ismerték a testek elektromosság-vezető és szigetelő tulajdonságát, az elektromosságnak a csúcsokon való kiáramlását és még sok más körül-

*) Gurney, Myers, Podmore: *Phantasms of the Living*. Northcote W. Thomas: *Thought transference*. Bonnet: *La transmission de la pensée*.

***) Gurney, Ch. III. *Base experimental: la transmission de la pensée*. N. W. Thomas táblázatai id. mű. 159., 160., 171., 172. old.

ményt, amelyek, tekintetbe nem véve, számos esetben megakadályozták volna a kísérlet sikerét s így a siker százaléka tetemesen alászállott volna. A telepatikus kísérletek sikertelenségeit is lehet úgy magyaráznunk, hogy nem ismerjük előállításuknak valószínűleg nagyon bonyolult feltételeit s még kevésbé tudjuk azokat tervszerűen előállítani s így előkészületeinktől, beavatkozásunktól független feltételcsoportosulásra vagyunk utalva, melynek alkalmatlan voltát csak utólag, a kísérlet balsikeréből tudjuk meg.

Ez a magyarázat annál is inkább elfogadható, mert a felsorolt tényeket sem az emberek egyértelmű csalás vágyával, sem pedig véletlen összeeséssel kielégítően megmagyarázni nem lehet. Igen erős tehát a valószínűsége annak, hogy itt egy újabb távolbahatás szerepel, aminek a természettudományi gondolkodás számára semmivel sem szabad meglepőbbnek, kevésbé valószínűnek lenni a meleg, a fény terjedésénél, mihelyt elegendő tény utal az elfogadására. Ezt a távolbahatást még kísérleti adatok nem támogatják eléggé, de az önként jelentkező adatok nagy és jól ellenőrzött mennyisége, lehető ellenvetések elenyészően csekély valószínűségével együtt, mégis valószínűvé teszi e távolbahatást, ha elfogulatlan s nem ellenséges szemmel végeztük vizsgálatainkat.

A spontán esetek külső formája: egy hallucináció s egy neki megfelelő tény időbeli összeesése. Típusa ez. X nyugodtan végzi napi foglalkozását, nem gondol Y-ra, nem aggódik miatta és jó egészségi állapotban van. Megjelenik előtte Y fantazmája vagy Y hangját hallja, vagy álmodik róla. Az órát, melyben ez történt, megjegyzi magának s később megtudja, hogy Y ugyanabban az időben valami nagy krízisen ment át, életveszélyben volt, vagy meghalt.

Ha ily esetek elég gyakoriak és egyértelműek, akkor felébredhet az a gondolat, hogy „oki” összefüggést állapítsunk meg a két jelenség között. Minden ténybeli okság ilyen természetű, azaz sohasem több, mint egymással minél többször összeeső jelenségek összetartozása. Ha ma naplementekor láttam egy autóbilét, nem állapítok meg oki összefüggést a naplemente és az autóbilét között, mert sokszor láttam naplementét autóbilét nélkül és autóbilét naplemente nélkül. De naplementét piros égélj nélkül már sokkal ritkábban láttam, azért ezek együttlétét oki összefüggésnek mondom és közbeeső részletek láncolatával ki is tudom tölteni. Az igazmondó hallucinációk esetében azt a kérdést kell eldönteni tehát, hogy az összes előforduló hallucinációk számának elég nagy percentje esik-e össze egy megfelelő objektív ténnyel és tudunk-e köztük részletek között láncolatot elhelyezni. Mindezt pedig megelőzi az, hogy magának az összeesés egyes tényének hitelét kétségen kívülnek lássuk.

Az ágens lelkiállapotát nem lehet kitudakolni, mert az rendszeresen meghal. A percipiens részéről megbízható az elbeszélés, ha*) az alany a) rögtön (a teljesedés előtt) felírta s az írás megvan, b) rögtön közölte másokkal s ezektől egyértelműleg tudjuk, c) miatta cselekedett s ezt több tanú révén tudjuk. Kiseb az evidencia, ha az írás megléte ugyan igazolt, de nem láthatjuk; akiknek az alany elbeszélte,

*) Gurney: id. mű. *Critique générale des témoignages relatives a la télépathie spontanée*. Ch. IV.

meghaltak. Még kevesebb a tanúság értéke, ha az alany csak az objektív tény hírének vétele után nyilatkozott a hallucinációról.

Az ily alapon értékük szerint sorozott tények közt is nagyon sok a jól ellenőrzött, becsületes elbeszélés és teljesen igaza van Gurneynek, mikor azt mondja, hogy a telepátia elvetésével ránk kényszerülő föltevések összege sokkal lehetetlenebb, pontosan szólva, kisebb valószínűségű dolog a telepátiánál.

Gurneyék idézett munkájában lehetőleg osztályozottan vannak felsorolva a telepátia spontán megnyilatkozásának tényei.*) Az álom kedvező feltétel a telepatikus hatások megnyilvánulására s az álombéli szubjektív értesülés eléggé gyakori is, s az ilyen jelentőségű álmok az összes tanúságok egybehangzó vallomása szerint a rendes, napi álmoknak elmosódó bizonytalanságával szemben nagy intenzitással, eleven-ségükkel és speciális tartalmukkal tűnnek ki. Legkedvezőbb lelki-állapotnak mutatkozik azonban az álom és ébrenlét közötti, az úgynevezett *sleep-waking* állapot, melyben leggyakoribbak mind a szubjektív, mind az igazmondó hallucinációk.

A föellenvetés, amit e tények vizsgálatánál tekintetbe kell vennünk, az a véletlen összeesések elmélete.**) Meg kellene vizsgálni azt, hogy mekkora a valószínűsége annak, hogy egy hallucináció egy halálesettel (mert ez a leggyakoribb objektív része az összefüggésnek) összeesék. Ehhez azonban tudni kellene, hogy adott népességben hány hallucináció-eset és hány haláleset fordul elő bizonyos idő alatt. Az utóbbi szám minden kultúrállamban rendelkezésünkre áll, de az előbbire úgyis előbbire semmiféle adatgyűjtés nem történt.

Hogy ebben a kérdésben csak némileg is tájékozódást nyerhessenek, Gurney kérdőíveket bocsátott közre, melyekben azt a kérdést vetette fel, hogy a legutóbb lefolyt tizenkét évben volt-e a válaszadónak hallucinációja vagy nem? A beérkezett 5705 válasznak s a megfelelő halálozási arányszámoknak tekintetbe vételével Gurney valószínűség-számítással arra az eredményre jut, hogy egy hallucináció s egy haláleset véletlen összeesésének valószínűsége elenyésző csekély, ezt a tényleges összeesések száma magasan felülmúlja s így míg valaki más adatokat nem talál, a véletlen összeesések elmélete tarthatatlan.

Azt a meggyőződést azonban már most száműznünk s a köztudatból lehetőleg irtanunk kell, hogy a telepátiának, vagyis az emberi lelkek távolba hatásának ténye miszticizmust és pl. a természettudományi vagy akármelyik monizmusnak megtagadását hozza magával. A következő közleményben látni fogjuk, hogy a telepátia éppen olyan jól beleilleszkedik a monista, mint a dualista világfelfogásba, sőt ki fogjuk mutatni egész általánosságban, hogy nincs olyan tény, s nem is fordulhat elő soha oly tény, ami akár a monista, akár a dualista részére végérvényes, döntő bizonyosságul szolgálhatna. És ennek kimutatása igen fontos dolog, mert új tények elfogadásának s az azokon való

*) *Transmission des idées et des images*. Ch. V. *Transmission des émotions et des tendances du mouvement*. Ch. VI. *Rêves*. Ch. VII. *Etat intermédiaire au sommeil et à la veille*. Ch. VIII.

**) Ch. X. *Theorie de la coincidence fortuite*.

továbbhaladásnak mindenkor legfőbb akadálya volt az, hogy az emberek nem tudván beleilleszteni őket régi világkoncepciójukba, nem akarták azokat tudomásul venni. Ha egyszer az emberek véglegesen belátnák azt, hogy semmiféle új tény nem viheti dűlőre a monizmus és a dualizmus vitáját s hogy e két felfogás közötti választás végeredményben mindég egyéni temperamentum kérdése marad: akkor nem zárkózának el olyan féltékenyen a szokatlan tények vizsgálata s az azokból vont következtetések elől.

Hisztéria és génusz.

Az eddigiekben az emberi személyiség szétbomlásának eseteiből legalább nagy vonásokban *subconsciens* működésekre vontunk következtetést, némi bepillantást nyerve az emberi tudat réteges szerkezetébe. Mielőtt erre részletesebb és magyarázóbb jelenségeket vettünk volna elő, néhány szót szenteltünk a tudat alatti rétegek közlekedés-módjának, a telepátiának megemlítésére s a rávonatkozó adatok bizonyító értékének indikálására.

Most folytatjuk Myers nyomán a tudat alatt lefolyó jelenségek további formáinak tárgyalását. A hisztériával szemben Myers a génusznak ad igen érdekes értelmet, amivel Lombrosoval a legélesebb ellentétbe kerül. Myers szemében a génusz a hisztériának ellentéte olyan értelemben, hogy míg a hisztéria a tudatmező szűkülése s a tudat alatti élmények szaporodása, esetleg személyiséggé szerveződése: addig a génusz a *supralitninalis*, vagyis az akaratos tudatnak tágulása, kifejtettebb kontrolja a tudat alsó rétegeinek adatai fölött. A génusz megnyilatkozásának pillanatai, a lángész váratlanul felötölő s eredetükben tovább nem nyomozható termékei tulajdonkép nem egyebek, mint a tudat alsó rétegei egy-egy elemének váratlan feltörései a tudat felszínére, mely alatt a *subconsciens* eddig kinyomozhatlan aknamunkája foly. A fejszámolás monstrumai, akik gyermekkorukban a legösszetettebb műveletek eredményét pár pillanat alatt képesek kimondani, sohasem végzik el tudatosan a kívánt számításokat. Az egész munka a tudat alatt foly le s a végeredmény felnyomul a tudatba. Ezt az összes ily számoló monstrumok megerősítik állításaikkal, kik mind úgy nyilatkoznak, hogy ők sohasem végzik el az illető számműveletet, hanem a figyelmes meghallgatott kérdés után bizonyos számú pillanatok múlva egy szám jelenik meg tudatukban azzal az ellenállhatlan meggyőződéssel kísérve, hogy ez a szám a kívánt eredmény, ami rendesen be is válik.*)

A költők, a művészek ihletett pillanatai mind *subconsciens* felötölések (*subliminal upnishes*) állapotai; az eredetük oly misztikus az azokat átélő egyén számára, hogy mindenkor hajlandó volt az emberiség azokat az egyéntől független, tőlük különálló intelligenciáknak, múzsáknak, isteneknek tulajdonítani.

Myers mindezeket nem oly értelemben mondja, mintha minden *subconsciens* felötölés ihletett pillanat volna. Az alsó tudatréteg adatai ép oly változó értékűek a mi emberi szempontjaink szerint, mint a felső tudatrétegé, azonban vannak köztük oly megismerések, melyek ha fel-

*) Myers id. mű. I. köt. *Genius* Ch. III. 309. szakasz.

jutnak a felszínre, nagyértékűek s a tulajdonosukat lángésszé teszik. A tudat alatt lévő működések ily termékenyítő hatását megértjük némi-
leg, ha meggondoljuk, hogy összes „elfeledett” emlékeink, féltudatosan
átélt élményeinknek óriási tárháza az, melyek közti összefüggések és
számtalan ismeretlen működések eredményeképp sokkal nagyobb való-
színűséggel állhatnak elő azok a megkapó eredmények, mint a lelki
élet ekonómiájával nagyon is szűkre szabott felső tudatréteg elemei-
nek játéka folytán.

Ezen ismeretlen összefüggések eredőjéül kell tekintenünk a zene-
szerző váratlanul felötülő melódiáit, a költőnek kéretlen, keresetlen elő-
nyomuló verstörédekeit, a matematikai problémáknak sokszor hosszas
munkával hasztalan üldözött s egyszerre spontán felötülő megoldásait.

Így kerül ellentétbe Myers Lombrosoval, kinek szemében a lángész
degeneráció. Myers épen ellenkezőleg a legmagasabb eddig elért fej-
lődési stádiumnak tartja oly értelemben, hogy míg az akaratos tudat-
mező megszűkülése hisztéria alakjában jelentkezik s az átlagos egyén
a hisztérikusnál nagyobb kontrollal rendelkezik tudatjelenségei fölött,
akaratos tudatmezeje tágabb: addig vannak oly egyének, akik az
átlagnál nagyobb ellenőrzéssel rendelkeznek tudat alatti élményeik
fölött, akaratos tudatmezőjük a gyakori *subliminalis* felötlések miatt
tetemesen tágabb az átlagénál. Myers ezt tartja a fejlődés irányának s
állítja, hogy fejlődő faj normájául annak legmagasabb fokon álló ele-
meit kell tekinteni s így számára a lángész az emberi fajnak irányt
jelölő normálisa. Állítja, hogy az evolúció az emberi tudat ultraibolya
részének növekedése s az ultravörös rész fogyása; metafora nélkül
szólva a fejlődésben az emberi lélek mindinkább tudattalanba sülyeszi
az organikus működésekkel a materiális világban való eligazodással
járólelki élményeket s mindinkább uralmat nyernek a *supraliminalis*
élmények, fogékonyabbá válik a telepatikus hatások, szubliminális fel-
ötlések befogadására s az akaratos tudatrétegbe való juttatására. A
barlanglakó ember lelki élete alig volt több, mint vegetatív élmé-
nyeinek pontos követése, a lángész pedig ezeknek végtelen fogyatékos
tudatával (étkezni elfelejtő alkotók) tör mind nagyobb uralomra a
lelki élet ultraibolya rétege felé. Mindennek azonban akkor sikerül
majd tisztább és pontosabb értelmet adnunk, mikor a következő közle-
ményben Myers egész világfelfogását fogjuk megismertetni és meg-
kritizálni.

Az álmok. A hipnózis.

A következő tényosztály az álmoké. Az álom a *subconsciens*
rendszeres föllépése. Az emlékezetünkben maradt álmokat egy kényel-
mes térmetaforával a felső tudatréteggel szomszédos rétegekből való-
nak lehet mondani, míg az elfeledett és hipnózis nélkül kinyomozhatatlan
álomjelenségeket mélyebb rétegekből származtatjuk. Ezek a térmeta-
forák — hogy jelentőségükkel egyszer s mindenkorra végezzünk —
nem akarnak egyebet jelenteni, mint azt, hogy tudatéletünk különböző
emlékezetsorozatokat összeszövődésének eredménye, hogy azok egymásra
hatásával bizonyos, a felszínre került elemek alkotják közvetlenül ismert

tudatéletünket; a lelki élmények e sorozatából bizonyos módszerekkel (hipnózis) ki lehet szakítani az egyént s az organizmust lehet oly állapotba juttatni, hogy az önként tudatosná nem váló elemek váljanak tudatosakká amazok helyett és használhassák a közlekedés közegéül az emberi beszédszerveket, írástudást, arcjátékot. Az ily, mesterségesen előhívható élménysorozatokat mondjuk a tudat „alsóbb” rétegeinek s aszerint nevezzük mélyebbeknek vagy felsőbbeknek, amint könnyebb vagy súlyosabb hipnózissal lehet-e őket hozzáférhetővé tenni.

Az álomban átéltek hipnózisban emlékezetbe hozhatók s azért ugyanazon *subconsciens* rétegek adatainak tekintjük őket, mint a hisztériás személyfelbomlások, a lángész adta szubliminális fölültek s a hipnotikus extázis jelenségeinek adatait. Annál is inkább tehetjük ezt, mert az álom kedvez a személyfelbomlásnak, a lángész ötleteinek (remekműveiket megálmódó művészek, problémák megoldásait megálmódó tudósok), a telepátiának. Az igazmondó, azaz telepatikus álmoknak oly nagy tömege gyűlt már össze, hogy ebben a kedvező, elő» mozdító hatásban nem lehet kételkedni. Elég utalni Myers gyűjteményére*) és Gurneyék ezekkel részben közös adataira, mik a *Proceedings és Journal S. P. R.* lapjain kívül egész sereg orvosi archívumban láttak napvilágot.

Az éber személy a földi élet ügyeiben szerez jártasságot és tart készen bennünket az ott előforduló jelenségekkel szemben való viselkedésre, mint Myers mondja, ez lelki életünknek a *planetary* oldala. Az álomban, hipnózisban felülkerekedő tudat a kozmikus oldala szellemünknek, mi Myers szerint még összeköttetésben tart a többi szellemekkel és ezen kapcsolatról kedvező föltételek mellett mint telepatikus egymásrahatás tesz bizonyosságot.

Ebben a felfogásban s a benne való megerősödésben nagy segítségül szolgálnak a hipnotizmus tényei. A pszichológiai kutatásnak ez a módja a tudat alsó rétegeinek vizsgálatai közt az egyetlen, ami — hogy úgy mondjam — szalonképessé lett az orvosok és természetkutatók társaságában s így legnagyobb tényhalmazzal rendelkezik. A tárgy oly óriási, s oly feldolgozatlan, hogy a legkevesebb részletezési vágy végtelen fejtegetésekbe visz. A hipnotikus *trance* ma eléggé elfogadottan nem más, mint fokozott alvás. Maga a hipnózis fokozott *subliminalis vitalisatio*, azaz a tudat alsó rétegeinek fokozott uralma az organizmuson. A szuggesztió a *subliminalis* énnel sikeres fölhívása. Úgy látszik, mintha az emlékek rétegekbe sorozottan emlékezetláncokat alkotnának, melyeket bizonyos föltételek összebonyolíthatnak s felforgathatnak. Ezek a rétegek a hipnózis mélyítésével érhetők el s ezen a módon nyomozva a lelki életnek eddig elrejtett jelenségeit, új törvényszerűségeket s ezzel együtt új ható eszközöket találunk, melyekkel beleavatkozhatunk az emberi organizmus rendetlené vált működésébe.

A hatások mikéntjét nem sejtjük, az előidézett organikus változásokat, melyeken át a szuggesztió hatása érvényesül, nem lehet megfigyelni, mindössze egy nagy halom, rendezetlen tény ismerünk. Tudjuk, hogy hipnotikus állapotban nyert szuggesztió képes átalakítani az embe-

*) Id. mű. I. köt. Appendices to Ch. IV. 407 A.—429 F. és id. mű Ch. VII. Réves 97—115.

rek fizikai és morális tulajdonságait, képes fájdalmakat kiküszöbölni, szervi bajokat megszüntetni stb., melyek mind körülbelül emlékeztet-tisztításnak volnának nevezhetők, amennyiben nem mások, mint bizonyos múlt elemek letiltásai. A perceptív képesség hihetetlen finomságig növelhető vele, figyelem, akarat, karakter módosítható általa és Myers nem tartja nagyon messze levőnek azt az időt, mikor a hipnózis eszközeit úgy fogják alkalmazhatni, hogy az ember önszuggesztióvá fejlesztett kontrolja morális és fizikai javára legyen. Nem mintha bárkit lehetne lángezzzé hipnotizálni, de mihelyt eléggé fogjuk ismerni azokat a föltételeket, melyektől a tudatrétegek elhelyezkedése s azoknak a szervezet fölött való kontrolja függ, akkor semmi sem fogja többé útját állni az igazi karaktergyógyításnak, értelemgyógyításnak legalább is oly fokig, hogy minden egyes ember az ő pszichikai föltételei közt lehetséges legmagasabb fejlődési fokra juthasson.

Mellőzve az ilyenfajta utópiákat, csak annyit jelezzünk még Myersnek a hipnózisra vonatkozó felfogásáról,*) hogy az nem egyéb, mint a személyiség álomfázisának kifejlesztése, műálom, mely egyrészt fokozhatja a szervezetnek az ultravörös tudatrész felé eső regeneratív tehetségét, másrészt az ellenkező oldalon segít az úgynevezett szupranormális jelenségek föltételeinek előállításában, telepátia, telesztézia**) bekövetkezésében.

Szenzórikus és motorikus automatizmus. A possessio. (Megszállás.)

Az ilyen jelenségek azonban a hipnózis eszközeinek használata nélkül, önként is előfordulhatnak. A szenzórikus és a motorikus automatizmus jelenségei az eddigieknél még súlyosabb bizonyítékot nyújtanak arra, hogy szakadatlan *subliminalis* működéseket tételezzünk fel az ember lelki életében. Ezek a tények még világosabbá teszik számunkra azt, hogy az a felső tudatréteg, amelynek jelenségeivel az eddigi pszichológia kizárólagosan foglalkozik, a lelki életnek csak egy kiváltságos részlete, amihez legkönnyebb hozzáférünk s így legjobban ismerjük.

Az álom, képzeleti kép, lángezz inspiráció felfokozódhatik hallucinációvá s az így származott jelenségeket foglaljuk össze a *sensoricus automatismus* neve alatt. Igen érdekes formája a kristálynézés, ami abból áll, hogy az alany üveggömbbe, tükörlapra vagy tintacseppbe néz, míg bizonyos idő múlva ott képeket nem lát.***) A látottak s általában a szenzórikus automatizmus esetei között igen sok az igazmondó, melyben az érzéklet tartalmának objektív tény felel meg. A telesztézia, *clairvoyance* jelenségei mind ide tartoznak, melyben az alany részéről úgyszólván pszichikai kirándulás történik, amennyiben ő a normális percepció eszközeivel, az érzékekkel el nem érhető eseményeket néz végig tisztán a tudat alsó rétegeiből eredő hatások közvetítése segítségével.

*) Id. mű IV. Ch. *Hypnotism*.

**) Percepció távolból, nem az érzékek útján.

***) N. W. Thomas, *Crystal-gazing*.

A motorikus automatizmus*) jelenségei a mozgásoknak kontrollálhatóbb és tanukkal igazolhatóbb voltánál fogva sokkal jelentékenyebbek a természettudományi kutatás szempontjából, mint a szenzörikusé. Ide tartoznak mindazok a jelenségek, melyekben az alsó tudatréteg élményei írásban, beszédben vagy bármily motorikus úton jelentkeznek. A spiritiszták irómédiumai kifejtett motorikus automatizmussal rendelkező egyének, akiknek tudat alatti élményei a gyakori megnyilvánulás lehetősége folytán személyekké szerveződnek, melyek különböző nevet adnak maguknak s befolyásoltatva az alany vallási fogalmainak minémiségétől, különböző elhalt személyek nevében beszélnek s lehetőleg magukra veszik azoknak a beszédmodorát, karakterét. Hogy ezeket a kijelentéseket olyan könnyen idegen intelligenciáktól származóknak gondolják, az abból magyarázható meg, hogy a *subconsciens* személyek az alannak teljesen elfeledett emlékeivel is operálhatnak, egyszer hallott, idegen nyelvű szöveget is idézhetnek, sőt más személyektől eredő telepátikus hatásokat is nyilváníthatnak. Ha mindezeket meggondolva tekintünk ezekre a jelenségekre, akkor nem fogjuk azokat oly könnyen „másvilági” üzeneteknek tartani. Mégis ez a ténsorozat főtámasztéka annak a hitnek, hogy a lelki működések a test feloszlását túlélnek és valósággal ezek között vannak a legnehezebb esetek a testnélküli intelligenciákat tagadó elmélet számára. A nehézségek mindamelllett nem leküzdhetlenek és ezeket a tényeket is be lehet illeszteni a természettudományi világfelfogásba, ha megengedünk bizonyos föltevéseket, melyek ama világfelfogással ellentétben nem állnak s az új tények folytán reánk kényszerítődnek.

A motorikus automatizmus kifejtettebb formája a megszállás, ami tulajdonkép nem más, mint az egész szervezetet állandóan lefoglaló s minden nyilvánulásformát hatalmába kerítő motorikus automatizmus. A *subconsciens* személy néha az utolsó részletig magára öltve valami elhalt személy karakterét, felülkerekedik, úrrá lesz az organizmuson és ezzel a szervezethez tartozó régi egyéniség helyébe új látszik költözni.**)

A megszállás a tudat alatt lefolyó küszöbeltolódások legkifejtettebb esete. Előzménye *trance*, mely alatt a csere végbemegy. Vannak esetek, hogy a testen több személy osztozik, melyeknek fő ismertető jele az egyéni emlékezet. A személyfelbomlás a hisztériában ily ideiglenes megszállásnak tekinthető. A géniusz az eddig elért legmagasabb fokú *self-possession*. Az álom is a megszállásnak alsórendű formája. A megszállás sokszor oly kifejezetten nyilvánítja elhalt személyek összes tulajdonságait, hogy a környezetben azt a hitet támasztja, miszerint az illető megholtan elköltözött szelleme tért vissza s az ilyen esetek a testetlen intelligenciákban való hitnek erős forrásai. Ha a *trance* vagy possesszió valami ú. n. szellemvilágba visz, akkor az extázis állapota áll elő.

Mindezek a tények ma mind több és több embert foglalkoztatnak a megfigyelés, a kísérlet, az okoskodás eszközeivel. A természettudományokból népszerűvé lett mechanikai világfelfogás elég erős akadályt gördít az útba, de a munka halad. A mindent mozgással magya-

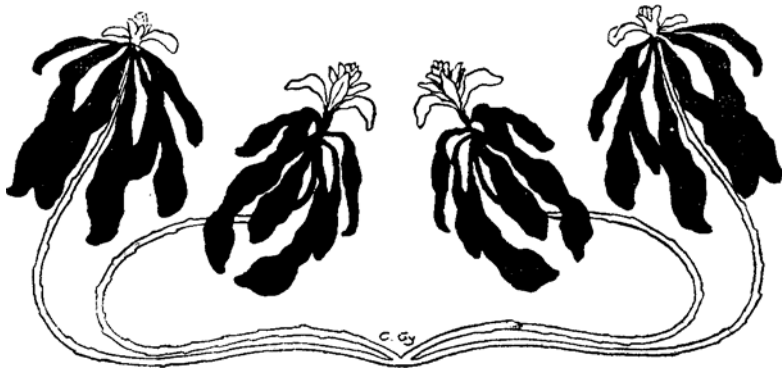
*) *Motorautomatism*. Myers id. mű. 81 old.

***) *Watseka-wondcr és Ch. IX. Esetek 900 A-tól.*

rázó vagy legalább magyarázni akaró természettudományi dogma már nem lesz hosszú életű. A tudomány már belátta ennek a vállalatnak képtelen voltát, majd be fogja látni a köztudat is lassan. Ma még nem sokan tudják, hogy még a hőt sem lehet mozgásjelenségekke gyúrni, az elektromosságra vonatkozó mozgáseméletek terén pedig a legteljesebb sokértelműség uralkodik. De majd elterjed lassan mindez s megcsökken vele a thalesi vágy, magyarázni mindent egyből s a dogma pajzsa mögé vonulni, csakhogy sikerüljön. A következő közleményben felsoroljuk az e tényekből folyó nehézségeket, ismertetjük nyers elméletét s a mai természettudomány világfelfogása alapján ítéletet mondunk ez elméletről; és ezzel kapcsolatban megfelelünk arra a kérdésre, van-e a tényeknek ereje arra, hogy a lélek halhatatlanságát igazolják vagy megtagadják?

Dienes Valéria.

Szemlék és jegyzetek.

B. Wesselényi Miklóstól Somogyi Aladárig.

Vajda Sándornak durva és brutális kiüzetése a képviselőházból oly jelenség, mely mellett nem szabad elsiklaniok azoknak, akik a társadalmi jelenségekben törvényszerűséget keresnek.

Vajda Sándornak az volt a bűne, hogy egy ocsmány magyar-gyalázó verssel illusztrálta azt a hatást, melyet egy ocsmány román-gyalázó vers a nemzetiségi ellentétek kiélesedésére gyakorolt. Bizonyítani akarta ezzel, hogy a dühöngő sovinizmus nem ér célt, az csak még nagyobb gyűlölködésre vezet. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy Vajda Sándornak ez az álláspontja megegyezik a legműveltebb és leglelkesebb magyar férfiak véleményével, akik a nemzetiségi kérdéssel behatóbban foglalkoztak. Mégis Vajda Sándor eljárása kétségtelenül tapintatlan volt. Mert tudhatta volna, hogy a nemzetiségek iránti bizalmatlanság eme levegőjében senki sem fogja neki elhinni, hogy nem valami titkos örömmel citálta azt a komisz verselményt. Még nagyobb tapintatlanság, hogy egy obstrukciós beszéd inkognitóját használta fel ehhez a demonstrációhoz. Bármiként legyen is, Vajda Sándor ezt belátta s bocsánatot kért a háztól, a nemzetiségi párt pedig megtagadta vele e kérdésben a szolidaritást.

Kultúreberek között a sérelmek ilyen elintézése teljesen megfelelő s az úgy valóban a jó ízlés szerint el volt intézve.

Ami erre következett s ami több hétre rá újra kitört, a látszólagos többség politikai lincselése egyetlen emberrel szemben, az a legvisszataszítóbb jelenet volt, melyet a magyar képviselőház látott és oly esemény, mely jobban ártott a magyar nemzeti állam kiépítésének idehaza és a külföld irányában, mint száz nemzetiségi agitátor szónoklata. Idehaza

újra lángra lobbantotta azt az elkeseredett gyűlöletet, mely a nemzetiségi nép lelkében ellenünk ég, mely szociális és lelki nyomorát egy sötét politikai rendszernek összes ellene elkövetett bűneit a nemzetiségi eszme szimbólumában foglalja össze, egészen úgy, miként a magyar nép jóidéig Ausztriát képzelte rettenetes nyomorúsága és elnyomottsága kizárólagos vagy fő-fő okának. Íme valóban a magyar nemzet nyomja el az oláht! Lám még képviselőjét is kiverik az országgyűlésből, úgy miként őket a rosszkedvű szolgabíró a tárgyalóteremből! . . . Ilyen és hasonló borzalmasan kártékony érzelmek loboghattak fel szerte az országban a Vajda Sándor kiűzetése nyomán. Az országon kívül pedig — nem is beszélve nemzetiségeink fajrokonairól — az egész radikális-demokrata-szocialista Európa undorral és elképedve nézte, hogy mi történt a „szabadság országában”.

Súlyos csapás volt ez a szerencsétlen ülés úgy nemzeti konzolidációnk, mint európai prestige-ünk szempontjából

Ezt megállapítva keressük e skandalózus esemény okait.

Mindenekelőtt ne feledjük, hogy ez a hang, ez a modor, ez az érzület a nemzetiségekkel szemben elüt azokétól, akikben a modern Magyarország megalapítóit tiszteljük.

B. Wesselényi Miklós a fenyegető nemzetiségi veszedelem látára így intette honfitársait: „..... az elnyomottak', az alkotmány 's nemzetilét sánczai közé be-nem-vettek másik és nagyobb része, az e' korban meghódított öslakosok voltak; ezeket elnyomni, polgári jogoktól elzárni, vagy azoktól megfosztani, annyiban még balgább hiba volt, mivel ezek polgári elnyomatásukon kívül nemzeti elnyomatásukat is gyászolták; ezek kettős okbóli ellenségek lettek. Ezek polgári jogokbani részesítés által sem tétethettek oly könnyen, mint amazok a' nemzet' való s' biztos tagjaivá, s' ellenekből frigyesekké; mert miután nem lennének is már polgárilag elnyomva, nem szünnének meg nemzetileg elnyomottak lenni.”*) Ezzel szemben Wesselényi nem győzi eléggé hangsúlyozni, hogy a magyar állam egysége csak az érdekekben való egybeforrasztás politikájával érhető el.

B. Eötvös József nem kevésbé tisztán látja a helyzetet:

„Meg vagyok győződve, hogy nemzetiségi mozgalmaink hazánk jövőjére csak akkor válhatnak veszélyesekké, ha erőszakos compressio által veszélyesekké tétetnek, mely a vizet, gőzt, sőt a levegőt is romboló hatalmakká változtatja.”**)

Vagy:

„Ha tehát a nemzetiségi mozgalom hazánkat veszéllyel fenyegeti és csakugyan erős tényezők léteznek, melyek államunk felbontásán működnek; ha az a vonzerő, melyet a közös nemzetiség helyek lakóinak egy részére gyakorol, erősebb azon kötelékeknél, melyekkel egy ezredéves együttlét e hon polgárait egybefűzte: meg lehetünk győződve arról is, hogy ily viszonyok alatt az az erő, melyet a közigazgatási gépezet a kormánynak kezébe ad, az állam megoltalmazására elégtelennek fog bizonyulni; s hogy a hivatalos nyelvnek egysége, habár azt az utolsó község jegyzőkönyvéig vittük is keresztül, s a

*) Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében (9—10 l.)

***) A nemzetiségi kérdés. (51. l.)

tisztviselőknék roppant serege, az országnak egységét nem fogják fenntartani . . . Ily veszélyekkel szemközt más övszerekre, ily feladásnak megoldásánál más eszközökre van szükségünk s én csak egyet ismerek, mely a feladás nagyságának megfelelne s az abban áll: hogy hazánk különböző nemzetiségeinek méltányos igényeit kielégítsük, s azon okokat hárítsuk el, melyek e mozgalmat előidéztek”.)*)

Ez volt az Eötvös és munkatársai nemzetiségi politikájának alapja és ennek elveit fektették le a nemzetiségi törvényben.

Az idők azonban nagyot változtak. A kiegyezés megalkotói előregedtek s a nemzedék, mely helyükbe került, elfeledte a múltak tapasztalatait és hagyományait. Az elvtelen *enrichissez-vous* korszakában ki-ki csak vagyona és hivatalra törekedett. S mentül nagyobb lett azoknak a nemesi sarjoknak a száma, kiket hivatallal ellátni kellett: annál inkább nőttek a „fajmagyar” elméletek, melyek a nemzetiségeket távol igyekeztek tartani a húsos fazekaktól. E mellett mentül inkább növekedett a szociális elégedetlenség, az uralkodó osztályok annál szívesebben látták, hogy az ú. n. „belső ellenség” kikiáltása elterelje a figyelmet az osztályuralom túlkapásaitól. És jellemző, hogy ez az áramlat nem annyira a függetlenségi pártból indult ki, mint inkább a mérsékelt ellenzék junkereiből s klerikáisaiból. De egyre dagadt s lassan-lassan az egész parlamentet és a hivatalos Magyarországot elnyelte. Mocsáry Lajos, a függetlenségi párt volt alelnöke, az egyedüli ember, aki ma is egészen tisztán látja a vezérek soraiból a koalíció függetlenségellenes politikáját, hamar észrevette azt a veszélyt, mely a nemzetiségi ellentétek ilyen erőszakos kielesítéséből pártja törekvéseit fenyegeti. És sietett megütni a vészharangot: „Magyarország, ha önálló állami életet akar élni, — írta 1886-ban — abszolúte nem nélkülözheti azt, hogy a nemzetiségekkel jó békeségben éljen . . .”)**)

„Lehetetlen, hogy . . . utóvégre is be ne lássa a magyarság . . . miszerint szembe szállani a birodalmi egységre törekvéssel is, meg a nemzetiségekkel is egyenesen képtelenség, lehetetlen, hogy be ne lássa előbb-utóbb, hogy a magyarosítási utópiák kergetésével a birodalmi egység molochjának karjai közé rohan.”***)

Azt is bölcsen észrevette ez az okos és messzelátó ember, hogy a nemzetiségellenes politika a függetlenségi párt régi eszméjét, az önkormányzati elvet is alapjaiban támadja meg: „És tagadhatatlan, hogy ha a nemzetiségek irányában az elnyomás, a „cultureegység” politikáját akarjuk követni, akkor önkormányzatról szó sem lehet; absolutismust, azt az annyit emlegetett magyar absolutismust kell megteremtteni s a mérsékelt ellenzéknek a vita elején felállított — később a községi törvény tárgyalásánál cserbe hagyott — tanai a kinevezett, a „hazafiság szempontjából megbízható” adminisztratív közegekről tökéletesen logikusok.” †)

*) Ib. 105.

**) *Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről.* 76. 1.

***) Ib. 77. 1.

†) Ib. 14. 1.

Hiába volt a józan figyelmeztetés. Az egyre junkerebbé s klerikálisabbá vált függetlenségi párt számúzta soraiból a modern demokráta szózat hirdetőjét.

Az áramlat pedig egyre erősebb lett, mentői inkább jutott ellenétbe a magyar parlament a dolgos népmilliókkal. Időközben teljesen egy szellemileg bornirt, erkölcsileg alacsony osztályképviselő színvonalára süllyedvén, diszkreditált tekintélyét nemzetiségi heccekkel akarja megreparálni.

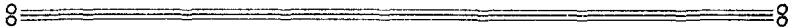
E mellett pompás üzlet ez körüli paloták építésére s fajmagyarokká avanszált zsidó, sváb és más tisztavérű fenegyerekeknek a parlamentbe, esetleg — még gondolatnak is minő kábító! — a Casinóba való bejutására.

De a magyar nép nem feledte el Eötvös Józsefet és többi nagy tanítómestereit.

Az általános titkos választójog parlamentje vissza fog menni Somogyi Aladárról Wesselényi Miklósrá!

Hogy fog ez fájni a „fajmagyaroknak”!

Jászi Oszkár.

Negyven év. (1867—1907.)

Fényárban úszott 1867. június 8-án a főváros és örömmámorban az ország. Csak Kossuth Lajos tiltakozott Turinból, s néhány bús magyar szomorkodott Cinkotán pohárszó mellett. A nép — ki törődött még ebben az időben a néppel — bizonyára örült az ingyen látványosságnak, a fényes díszruháknak és a pazar kivilágításnak.

Mily másképen festett a koronázás negyvenedik évfordulója. Semmi ünnepély, semmi lelkesedés. A főváros ablakai sötétek maradtak, csak a Kossuth Lajos fia által lakott ház tündökölt nappali fényben. A nemzet nem ünnepelt, s a jubileumra megérkező királyt az utca népe fogadta az általános választói jog érdekében rendezett nagyszabású tüntetéssel . . . Csak egyben hasonlított a kép a negyven év előttihez: a bús magyarok ittak ismét nagyokat Cinkotán, bizonyosságául annak, hogy minden múlandó ebben az országban, csak egy maradt állandó és változatlan ezer év alatt —: a *titulus bibendi*.

Aki összehasonlítja a két nap külső körülményeit, okvetlenül felveti maga előtt a kérdést, mi az oka ennek az ellentétnek? Miért oly hűvösek és ridegek ma a hű magyarok, kik 40 évvel ezelőtt szinte felolvadtak a lojális lelkesedés lángjában?

A kiegyezés kölcsönös engedmények alapján jött létre a király és a magyar uralkodó osztály között. A király lemondott az összmonarchia eszméjének teljes realizásáról, az uralkodó osztály pedig a perszónál-unió megvalósításáról. A király, illetőleg Ausztria engedékenységének kulcsa a súlyos pénzügyi viszonyokban rejlett. Az uralkodó osztályra pedig sürgős volt a béke megkötése, hogy az 1849 után elveszített vezető szerepet visszaszerezhesse. Az abszolút kormány 18 éves uralma alaposan megtépázta a nemesség kiváltságos helyzetét s a közhivatalokból is kiszorította. A változott gazdasági viszonyokkal

nem tudván lépést haladni, a nemesség lassankint tönk szélére jutott. Ezen helyzetben égetően szükséges lett volna reá nézve az államhatalom támogatása, ez azonban ellenséges indulattal állt vele szemben.

Épen ezen okoknál fogva már az abszolút korszak idején kezdődik az intranzigens álláspont feladása. A tigrisek bárányokká vedlenek át, s a közgazdasági érdek jelszava volt azon ürügy, mellyel a kormányhoz való kapcsolatukat takargatni igyekeztek.

A kiegyezés — a közös ügyeket tekintve — semmi lényeges engedményt nem hozott Magyarország részére. Bármily szépen hangzanak is az 1867: XV. t.-c. jogi körmondatai és értéktelen elvi kijelentései, bármennyire is fentartják az önálló vámterület és magyar hadsereg lehetőségét — a jövőben — kétségtelen tény, hogy a külügy, hadügy és vámterület egysége csekély változtatások mellett fenmaradt. Mi okozta mégis a kitörő lelkesedést? A király, mikor az ország belpolitikai önállóságát, a vármegyei közigazgatást helyreállította, s az ügyek élére magyar minisztériumot nevezett ki, visszaadta a haza tulajdonosainak korlátlan rendelkezési joggal az országot, melyet 18 éven át elvont kizárólagos jogkörükből. A nemesség teljesen átérezte a kiegyezés jelentőségét, felfogta mit jelent számára az „alkotmány helyreállítása” s ezért 1867. június 8-án a korlátlan osztályuralom visszaállítását ünnepelte.

Nem akarunk hosszasan foglalkozni a lefolyt 40 év eseményeivel.

Az osztályuralom túltengésének klasszikus korszaka volt ezen idő. A magyar uralkodó osztályból teljesen kihalt a fejlődési képesség, a munka iránti hajlandóság s egész existenciáját arra alapította, hogy ha más megélhetési mód nem kínálkozik, az állam által tartatja el magát. Anyagi romlását azonban az összes segélyforrásai nem képesek feltartóztatni, s ezért kénytelen az Ausztriával való viszonylatok terén is rekompenzációkat keresni. A hadsereg biztos ellátást nyújtott volna számos tagjainak, de oda bejutni nem lehetett a német nyelvtudás hiánya miatt, a közös vámterület pedig sokáig elhanyagolta a magyar nagybirtok vámvédelmét az osztrák nagyipar javára. A közjogi konfliktus tehát kiújult, az ellentét folyton nőtt és élesedett, s a küzdelem, melyet eleinte csak egy kis csoport vívott, végül az egész uralkodó osztályt a királlyal szemben egy táborban egyesítette.

Az 1905. évi győzelmes januári választások után az uralkodó osztály, mely magát koalíciónak nevezte, hatalmának zenitjén állt. De a győzelem már magában hordta a jövő veszedelem csiráit. A magyar politikában egy új tényező jelent meg a láthatáron: a nép.

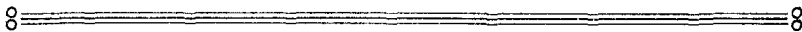
A közös nyomorúság, az elnyomás tűrhetetlensége az alsóbb osztályokban is felébresztették az összetartozás, a szervezkedés érzetét. A szocializmus, mely évtizedeken át csak a hamu alatt lappangott, az ipari centrumokban egyszerre erőre kap s gyors fejlődésnek indul. Az uralkodó osztály drákói rendszabályokkal igyekszik a mozgalmat elfojtani, de mindhiába s intézkedései csak fokozzák az elkeseredést. Aki elfogulatlanul szemlélte a társadalmi jelenségeket, láthatta, hogy a koalíciónak gyökere nincs a népben s uralma, ha a katonai hatalomra nem támaszkodik, agyaglábakon nyugszik. Fel kellett ismerni, hogy uralmának megrendítésére legcélravezetőbb eszköz a nép elnyo-

másának megszüntetése és jogainak kiterjesztése. Csak a kényszerhelyzet szükségyszerűsége okozta, hogy a király ezen irányban igyekezett a koalíció túlhatalmát ellensúlyozni s ezért lett az általános választó jog kormányprogrammá. Az uralkodó osztálynak választania kellett a között, hogy a nép követeléseit kielégítve, annak segítségével folytatja a küzdelmet a király ellen, vagy pedig követeléseiről lemondva kiegyezik a hatalommal s teljes erejével a nép ellen fordul. Az ezeréves osztályuralom önmagát tagadta volna meg, ha az előbbi utat választja s ezért minden engedmény nélkül kiegyezett a királlyal. A koronázás tulajdonképeni évfordulóját 1906. április 7-én a nemzeti kormány kinevezésének napján kellett volna megünnepelni, mert ekkor is az történt, ami 1867. június 8-án, a korlátlan osztályuralom visszaállítása.

De ez az öröm nem sokáig tartott. A kormány kénytelen volt az általános választó jogot is programjába felvenni s egyre tünedezik a remény, hogy azt elsikkaszthassa. S a koalíció félelme teljesen indokolt, mert ha az osztályuralom megdőlése nincs is oly közel, de az általános választó jog megvalósítása ehhez az első lépés: a vég kezdete. A cenzusos választási rendszerrel az osztályuralom legerősebb oszlopa hull porba.

Ezért maradtak az ablakok 1907. június 8-án sötétek, ezért tüntetett a nemzet távollétével és ridegségével. 1867. június 8. az osztályuralom felvirradása volt. 1907. június 8-án alkonya közeledését érezzük. És ehhez a király tette meg az első lépést, bármennyire is eltérnek az ő indító okai azokétól, kik az általános választói jogot a demokratikus népállam megvalósítása végett sürgetik. 1867. június 8-ika győzelmi ünnepély volt, 1907. június 8-ika az *Istenek Alkonyá*-nak utolsó felvonására emlékeztet, midőn felharsannak a gyászinduló komor hangjai. A néző ugyan még nem tudja biztosan, hogy a régi istenek uralma nemsokára összeroskad, de szívét már sejtelmes előérzet szállja meg s a zenekar mélyéből felhangzik az enyészet vezérmotivuma.

Szende Pál.

Kivándorlási ankét.

A Gyáriparosok Országos Szövetsége június 19—23. között Budapesten kivándorlási ankétet tartott, melyen az érdekelt minisztériumok, vármegyék, egyesületek, kamarák képviselői és néhány statisztikus és közigazdász vettek részt. Sajnálattal nélkülöztük a szervezett munkásság küldötteit.

Az ankét öt kérdőpontot tárgyalt. Ezek 1. kivándorlási és útlevél-törvény (1903. IV. és VI. t.-c.) megváltoztatása, 2. törvény-végrehajtás és a Cunard, 3. állami terhek, adókérdés, 4. iparfejlesztés, szociálpolitika, 5. birtokpolitika.

Az első két pontra vonatkozólag az értekezlet egyhangúlag kívánta az ügynököknek szigorú megbüntetését, akik csalárd ígéretekkel, anyagi érdekből csábítanak kivándorlásra. Több oldalról sür-

gették az ügynökségek teljes eltörlését. Minden komolyabb felszólalás ellentmondott annak a tipikusan hazai jogász-okoskodásnak, mintha akár az ügynökök, akár hibás törvény vagy szerződés ily rengeteg tömegmozgalmat idézhettek volna elő. Hieronymi, Matlekovits és Kovács utaltak arra, hogy a kivándorlók számának óriási emelkedése még a Cunard-szerződés életbeléptét megelőző hónapokra és a tarifa-verseny alábbhagyása után is nagy részben észak-német kikötőkre esik. Az értekezlet továbbá megállapította, hogy érthető véletlen folytán a kivándorlók kizárólag az alsó néposztályokból kerülnek ki s hogy eddigelő az ügynököknek még egy főrendiházi tagot sem sikerült Amerikába csábítaniuk.

Az állami terhek mértéktelen szaporodását minden felszólaló, aggályosnak mondta. Hegedűs szerint sok és rosszul fizetett tisztviselő helyett kevés és jól fizetett tisztviselő volna kívánatos. E pontnál Pap Dávid szóba hozta a közigazgatási pasák rémuralmát a szakszervezetekkel és gyűlésekkel szemben. Az egyenes adók kérdésében a többség Hegedűs *Adórendszerünk betegségei* c. könyvének gazdag adóbírálatához csatlakozott. Matlekovits — az agráriusok ideges nyugtalanokdása közben — vágta oda Wekerlének, hogy a mai parlamentben neki sem volt bátorsága a felfelé progresszív földadó mellett való állásfoglalásra. Rémhíreket hallottunk egyes kivándorló-vidékek községi és egyházi adóviszonyairól. Így egy községben (Kralován) a pótdadó 572%. A fogyasztási adók kérdésénél főleg a húsfogyasztási adó, valamint a söradó-pótlék ellen hangzottak el jól megindokolt érvelések. A söradó-pótlék kérdésének gyakorlati megoldása mindazáltal nem látszik oly egyszerűnek, mint ahogy azt Hieronymi gondolja, aki az államkincstárt a szeszadó-pótlék felemelésével óhajtaná kárpótolni. A parlament jelen összetételében óvakodni fog attól, hogy a borra oly fölényes versenytársat szabadítson rá, mint a jó és olcsó sör. Az a *crise viticole*, mely isten ments a szavazó urnáknál jelentkeznek, felette kellemetlen volna a borvidékek képviselőinek. Pedig jeles szakemberek ítélete szerint ma még külföldi előmunkásokat is alig lehet kapni (főként tűz mellett való munkára) jó és olcsó sör hiányában. A fogyasztási adópolitika tárgyalása az anketen általános fogyasztópolitikai vitává szélesült. Kifogásolták a szerbiai húsbehozatali tilalmat (a vágott állapotban való behozatal az állategészségügyet nem veszélyeztetné), reámutattak a fogyasztók szervezetlenségére és igen helyesen sürgették a gyári munkásoknak fogyasztási szövetkezetekbe való tömörítését, húsnagyvágó és gépüzemes kenyérsütőde felállítását. Végül követeltük az ipari központok körül oly birtokkonstellációk teremtését, melyek a városok legszükségesebb fogyasztás-cikkeit hatályosabban termelhetnék.

A negyedik pontnál erősen kidomborodott a nyugat szociálpolitikai példája: a munkás normális életföltételeinek (élelmezés, lakás stb.) előtérbe helyezése életének abnormis mozzanatai (betegség, baleset) felett, anélkül természetesen, hogy az utóbbiakkal való intézményes megküzdést feleslegesnek bélyegezték volna. Az iparfejlesztés kérdésénél e sorok írója megjegyezte, hogy szerinte, ha Marx Károly ma itt élne közöttünk, a marxizmus magas nézőpontjából ő maga

kezdeményezze iparfejlesztési törvényjavaslatot. Marx szerint a fejlődés a feudalizmustól a szocializmusig a nagytőkés gazdasági renden keresztül vezet s a kapitalizmus megteremtése nélkül nem képzelhető el a kapitalizmus negációja sem. Erre célzott Bernstein Eduárd is, amikor több év előtt a magyarországi szocializmus kilátásaira vonatkozó fejtegetéseimet ezzel a kérdéssel szakította félbe: van-e elég szentük?

A birtokpolitika kérdésében a statisztikusok utaltak arra a gondolkodóba ejtő jelenségre, hogy a kivándorlók közt equiválens %-ban vannak képviselve a kis- és törpebirtokosok. A magánparcellázás most folyó rablóhadjárata iránt közgyűlölség nyilvánult az anket minden rétegében. De hogy mai közállapotaink mellett mily kilátásai vannak még az állami parcellázásnak is, arra szomorúan jellemző a következő adalék. Az anketén résztvevő Marton min. oszt.-tan. úr, a hegyvidéki kirendeltség vezető közege, beszélgetés közben közölte velünk azt az adatot, hogy Schönborn gróf beregi birtokaiból „első klasszisú” földek kat. holdját kétezer koronán felüli árban vették rutén parasztok és pedig állami közvetítés mellett. A rutén vereték így kazar csöbörből grófi vödörbe hullik. (Schönborn és Nedeczey urak remélhetőleg nem fogják éreztetni hatalmas haragjukat a rutén „akció” *enfant terrible*-jével szemben.) Egészségesebb parcellázó kilátást nyújt Léway Lajos báró terve, aki az Alföld nagy községi ingatlanainak felosztását sürgette. A kötött birtok ellen általános volt a panasz, de az indokolás, sajnos, többnyire sekély és szólamos maradt. Hegedűs felszólalása adott új zamatot a támadó érveléseknek. Engedett merev kisbirtokeszmenyítő álláspontjából, ő sem akar magánparcellázást, ő is hajlandó elsősorban fogyasztó központok körül és oly talajokon parcellázni, amelyeken a gépkapitalizmus fölnye nem vihető keresztül s í. t. Örvedetes tudomásul vétetik.

Az anketén e részletek mellett eddig felszínre nem jutott politikai áramlások is mutatkoztak. Egymásután állottak fel régi közéleti férfiak (Matlekovits, Komjáthy), majd a nagyipar képviselői (Székács, Sugár, Egger, Hegedűs) és sürgették a kivándorlás leghatalmasabb ellenszere gyanánt a demokrata parlament megteremtését. Az indítványok sorában ott látjuk a következőket: Krammer I. Egeresi gépgyár: „A politikai jogok kiterjesztése előnyösen hatna a kivándorlás csökkenésére.” Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete: „Az általános titkos választói jog hivatva volna . . . egészségesebb viszonyokat teremteni, amennyiben komolyabb, tanultabb, megbízhatóbb és a nyilvánosság ellenőrzése alatt álló egyének fognak idővel a munkások élére jutni.”

Valóban: azon az úton, mely a munka finomabb és finomabb megosztásához, biztosabb tudatosságához, rugalmasabb összeműködéséhez vezet, még sokáig *ad hoc* szövetségben haladhatnak Magyarországon

a) a szervezett, céltudatos, kollektíve szerződő, mindenfajta demagógiától mentes munkásosztály,

b) azok a mezőgazdasági üzemek, melyek a tömeges, olcsó izommunkát kiküszöbölik s szövetkezeti hálózattal az idők folyamán kollektív munkarendszert teremtenek, végül

c) a produktív, bányászó, felgyártó, forgalmazó kapitalizmus, mely megdönti a házi zsidók kapitalizmusát, az emberek szorultságából, ösztöneiből, számvetési hibáiból élő kapitalizmust.

De lemaradnak és előreláthatólag a reakció karjaiba kerülnek a kisiparosok, kiskereskedők és a nem megfelelő föltételek mellett vegetáló kisgazdák. Ilyetén tisztázódás nálunk is megindult. A képviselőházban nem a könnyebben kapitalizáló nagybirtok a legreakciónáriusabb, hanem a telkesgazdák és kurta-nemesek pártja, a függetlenségi. Nem Návay és Eszterházy, hanem Gaál és Mérey. (Óh, Méray-Horváth, mi lesz sejt-jóslataiddal?) A Gyáriparosok Országos Szövetsége és a kamarák — élükön a budapesti — követelik az általános választójogot, míg a túlnyomóan kisiparosokból álló Országos Iparegyesületnek az ankéhez benyújtott indítvány-özönében e csatlakozást hiába keressük. Hasonlóképen reakciós a kiskereskedők országos szembeszállása a szövetkezetekkel; tudjuk, hogy létkérdésük és így tehetetlen küzdelmök is érthető, de a fejlődés kezdi őket meghaladni s közeleg az idő, midőn öntudatos gazdasági rendben már csak mint fölösleges, sőt káros paraziták élhetnek.

Nem, júniusi vezércikkek, nem, uborka-Carlyle-ok, ez az ankét nem volt olyan meddő, mint aminőnek látni méltóztattak. Ezen az ankéten világossá vált, hogy kapitalizmus képződését a kivándorlás lehetetlenné teszi. De világossá vált az is, hogy Magyarország mai rendjének negációja azért jelentkezik kivándorlás alakjában, mert még nincs kapitalizmus. Ha kapitalizmus volna, akkor ez a negáció szocializmus alakjában jelentkezne. Kapitalizmusnak és szocializmusnak ma nincs veszedelmesebb ellensége, fojtogatója, vámpírja, mint a kivándorlás.

A politikai pártok oly tömörülések, melyekben az embereknek a közélet dolgaival szemben közös nézőpontjaik vannak, ily széles nézőpont: a kivándorlás kérdése. Ez az a szempont, amelyhez ma a haladó Magyarországnak a dolgokat viszonyítania kell: a kivándorlás. Ez az a fix szöglet, amelyből az erőket és megfogyásokat legbiztosabban mérni lehet. Új parlamentet kért az ankét s az új parlamentben kivándorlási koalíciót, mely azokról beszél, akik belefáradtak Magyarországba.

L.

Objektív és szubjektív szociológia.*)

A Pikler-féle bizonyításhoz.

3 + 3 + 3, úgy-e az 9?

Azonban ha valaki az egyik 3-at eltünteti, akkor kiabálhat: —
nini, azt mondja Méray, hogy

$3 + 3 = 9$.

Sorra adja mindenkinek, ezt mondja Méray. Ilyen esztelenség!
Fogalma sincs matematikáról! Nem is ér az ő matematikája, semmit!
Hisz az öt ujján kiszámíthatja mindenki, hogy ez lehetetlen. Ova intem
az ifjúságot a matematikának ilyen használatától! Nem érnek az ilyen
törvényszerűségek semmit stb. és szónokol nagyokat.

En erre egyszerűen visszahúzódok azzal a tudattal, hogy itt a
valóság elferdítése történt, a szakemberek félrevezetése.

Legelőször is kitűnik a hozzáértők nyilatkozatából, hogy van
sejtközi anyagcsere, amit Pikler „koholmány”-nak állított, pedig csak
az ő járatlansága bizonyult be ebben a második ténykérdés, „kohol-
mány „dologban is.

Most egyet kanyarít, hogy van ugyan sejtközi anyagcsere, de
nem „Méray-féle értelemben”.

Pikler a 199-ik oldalról idéz összefüggésökből kiszakított pár
mondatot. De eltünteti, hogy én egészen a 199-ik lapig egyébről se
beszélek, mint a protoplazmák, protoplazmatikus alkatok, sejt-
termékek sejtközi anyagcseréjéről és forgalmáról. Ez a Méray-
féle értelemben szóban forgó sejtközi anyagcsere, amiről Pikler be
akarta bizonyítani, hogy a **fiziológia előtt ismeretlen.** (A vastag
betűk nem tőlem valók.)

Bármi mást adott oda a szakértőknek „Méray-féle értelemben”
fenforgó sejtközi anyagcsereként: valótlanság.

Hogy mi a „Méray-féle értelemben” vett sejtközi anyagcsere,
afelől eltüntette azt is a hozzáértő emberek előtt, amivel én még
azon kívül is odaállítottam az értelmét: Richter, Voit, Pflüger, Neu-

*) Az igazság érdekében meg kell jegyeznem, hogy Méray alábbi nyilat-
kozata beküldött kéziratának csak tárgyi részeiben szöszerint való szövege,
míg egy néhány személyi jellegű kifejezését enyhíteni voltam kénytelen, mint-
hogy azokat egy tudományos szemle hangjával nem tartottam összeegyez-
tetőknek. Ezeket a javításokat saját felelősségemre tettem, minthogy már lehe-
tetlen volt (lapzártakor kapván a kéziratot) erre nézve Méray beleegyezését
kikérni.

Azt is nyomatékosan hangsúlyozom, hogy Verworm levéltörődékét Méray
még később küldötte be, úgy, hogy azt Pikler Gyula már nem látta, aki idő-
közben elutazott. Mégis kötelességemnek tartottam annak kiadását, minthogy
egy ténybeli körülmény helyreigazítását nem lehet megtagadni attól, aki ellen
az felhozott.

A szerk.

meister, R. Hertwig, O. Hertwig, Virchow, Verwormnal és Rhumbler egy adatával.

Sőt hihetetlen vakmerőséggel azt meri állítani, hogy ott szó sincs sejtközi anyagcseréről.

No ezt írassa alá hozzáértőkkel!

Mert ha aláírja fiziológus hozzáértő ember, hogy sejtközi anyagcseréje a protoplazmatikus alkatoknak nincs és az idézetteimnél szó sincs arról, akkor én aláírom, hogy tudatlanul „koholtam”.

A hozzáértő uraknak nagyon köszönöm, hogy érdeklődni kezdenek a szociológia alapvető kérdései iránt, de egyelőre alig van egyéb mondanivalóm, minthogy jogászfurfanggal volt dolguk.

Mert azt kellett volna aláírniok, hogy sejtközi protoplazmatikus anyagcsere nincs, mint ahogy én arra építem az egész szociológiát.

Hogy én aztán azt a protoplazmát, a protoplazmatikus alkatokat a szociológiára vonatkoztatva mint magyarázom, az újra más kérdés. Pikler innen csipkedett ki mondatokat, amiknek nincs értelmök önmagukban, eltüntetvén (az egyik 3-at) a fiziológiai kapcsolatot.

Amit Önök mondtak, az teljesen korrekt.

Ha azonban nincs eltüntetve Önök előtt, hogy ott semmi másról nincs szó, mint protoplazmák, protoplazmatikus alkatok, sejtermékek sejtközi anyagcseréjéről és forgalmáról: akkor mindjárt megérthető az is, hogy én — tekintve, hogy szociológiát írtam — ama protoplazmatikus alkatokat az „érték” jelzővel nevezem, (*Wertstoffe, Stoffwerte, Wertumsatz*), miután bővem magyarázom, hogy azok csakugyan értékszerepet játszanak a sejtéletben is. (Ezt eltüntetve természetesen nem mondhatnak fiziológusok egyebet, mint hogy a tételt „ilyen alakban” nem ismerik. *Der Ausdruck ist mir unbekannt.*) Mindenekelőtt — és ez is egy eltüntetett dolog — én még az igen alacsony rendű, az állatélet elején levő metazoákról beszélek, ahol tehát az endozmózis és exozmózis bonyolult szervei nincsenek még, hanem ahol a sejtélet összege még csakugyan alig egyéb, mint sejtközi protoplazmatikus anyagcsere. Hogy pedig az, amit a sejt, egyik a másiktól felvesz, értéktelen anyag volna, ebben nem hiszem, hogy eltérő felfogás lenne köztünk. Azok mind munka- és erő-equivalensek — ezt is bőven magyarázom — tehát érték-equivalensei az életműködéseknek. (Ép úgy, mint nekünk minden vagyoni alkatunk erő- és munka-equivalens és ugyanígy érték.) Bizonyos, hogy kitakarodnak értéktelenné vált anyagok, de ezeket megint pótolni kell. Amit megesszik az állati szervezet, az, miután felbontatott, mind magasabb vitális kémiai értékűvé változik át, mind magasabb szintézis értéké. (Ép úgy, mint a nyersanyagok, amelyeket a kulturember feldolgoz, mind magasabb kulturértékűvé válnak. íme az érték szó el nem tüntetett magyarázata.) Amit pedig egy sejt kiad magából ezen átváltoztató műveletek folyamán, az mind hiánnyá válik az ő konstitúciójában, ha nem pótoltatik. Tehát annyi értéknek kell a protoplazmatikus anyagcsere útján a sejtbe vissza is lépni, amennyi távozott, különben hiányossá válik konstitúciója is, bizonyos határon túl elpusztul. Ez — egyáltalán

nem kimerítően, hanem csak nagyjából odavetve — amit én az anyagcseréről beszélek.

Azt hiszem, ennyiből is felismerik már az urak az egész jogászfurfangot.

* * *

Mit adott Pikler Verwornnak? Mit tudom én? Hogy az *kompleter Unsinn* volt, meg vagyok róla győződve. Tudtommal azonban arról van szó, hogy biológiai tételről kitűnjék, hogy „koholmány”. Valakinek pontatlanul mesélni valamit? Meg arról megint mesélni?*)

Amit meg Francérol ír? — tiszta pletyka.

Egyetlen fiziológiai valóságot sem lehet megdönteni se a valóság meghamisításával, se a szakemberek félrevezetésével. Igaz, hogy ennek a „szociológiai” módszernek az a könnyebbsége van, hogy az ember minden ténybeli tudást elengedhet magának.

Két ténybeli dologgal állott elő Pikler, hogy azzal mutatja meg az én tudatlanságomat. Az egyik a molekulák felől való állítása volt: afelől elhallgattatta Somló. A másik, hogy a sejtközi anyagcsere az én koholmányom.

Nekem e kettőn kívül ebben a vitában egyébhez semmi közöm.

Ha nem igaz, hogy van sejtközi anyagcsere és pedig olyan értelemben, mint azt Méray állítja, t. i.: mint protoplazmák, protoplazmaalkatok sejtközi cseréje:

akkor Méray beszélt bolondokat, úgy amint ezt Pikler akarta bebizonyítani;

ha pedig nem igaz, akkor Pikler Gyula beszélt bolondokat és hiábavaló minden, amivel azt a fiziológiai faktumot el akarta tüntetni.

*) A fentebbiek kinyomtatása után kaptam Max Verworn levelét, amely ugyanazokat világítja meg, amiket előadtam. Mindenekelőtt:

„Da ich mÍEsverständlicher Weise aus dem Brief des Herrn Prof. Pikler angenommen hatte, dass die mir vorgelegten Sätze von mir stammen sollten (hallatlan! tehát ilyen jogászfurfanggal van dolgom?), so habe ich lebhaft dagegen protestiert, da ich solche Thesen nie aufgestellt habe. Prof. Pikler hat aber mein Missverständnis nachträglich aufgeklärt.” (De azért felhasználta ezt a vaskos Missverständnis bizonyítékul ellenem!)

Most a dologi részről:

„Bei den niederen Metazoen ist die Abhängigkeit der einzelnen Zellen von den Stoffen, welche die anderen Zellen produzieren oder zubereiten, noch sehr gering. (Majdnem szórui-szóra ugyanaz, amit én mondok!) Bei den höheren Metazoen ist das Abhängigkeitsverhältnis der einzelnen Zellen von einander ein viel engeres.”

„Die einzelne Zelle selbst hat ihren Stoffwechsel, sie kann dabei auf einen Stoffaustausch mit anderen angewiesen sein, insofern sie Stoffe braucht und aufnimmt, **die andere Zellen zubereitet und abgeben haben.**”

Azt hiszem ezzel a tényállás is meg van állapítva, a módszer is le van leplezve, ahogy jogász-szociológusok alapvető fizikai tényeket kezelnek. (Somló elébb tanult, aztán szólt hozzá, tehát ő már nem jogász-szociológus.)

Igy operált Pikler.

Dehát mindegy! Csak tudománynak ne nevezze senki. „Belátásnak” nem bánom.

Erről az igenről, vagy nemről van szó, és semmi másról, minden egyéb handabanda. Az egész ügy ennyi:

igen vagy nem?

Hogy én megint más térre hagyjam átjátszani a vitát, és ott újra kezdjem ugyanezt a komédiát — szó sincs róla.

* * *

Sajnálom, hogy ilyen igazán nem tudományos, hanem személyes tónusban folyt ez a vita. De talán megtanulta belőle Pikler azt is, hogy „koholmány” annyit tesz, mint rosszhiszemű megtévesztés. Amely váddal tudományos emberek nem szoktak könnyelműen előállani.

Azon az igen vagy nem-en kívül többé engem nem érdekel semmi ebből a vitából.

Méray.

II.

Végszó.

Minthogy Méray úr a szakemberek félrevezetésével vádol, és minthogy a t. szerkesztő úr arról értesített, hogy a jelen füzetben a vitát visszavonhatatlanul befejezettek tekinti, és ezért nem kell attól tartanom, hogy válaszzal további — immár nyilván hiábavaló — folytatásokba sodródom, még egyszer és utoljára röviden válaszolok Méray úrnak.

1. Méray úr semmi bizonyítékot sem tudott az irodalomban találni általában az ő sejtközi anyagcseréjére nézve, és a szakértők az ilyen cserét általában tagadják, ebben tehát benne foglaltatik az is, hogy „protoplazmatikus alkatoknak” Méray-féle sejtközi cseréje sincs, a maga tanának bárminő specializálását is értse ezen vitában most először felbukkanó, meg nem magyarázott értelmű kifejezésen Méray úr.

2. Én elejétől végig következetesen ugyanazt a tant támadtam és tagadom, hogy valami engedményt is tettem volna. Ugyanazt neveztem először is koholmánynak, amit most költeménynek nevezek. Nem akarok idézetekre teret pazarolni, utána nézhet az olvasó is, Méray úr is.

3. Richter, Voit stb. idézeteit nem tüntettem el, Gorka és Pekár dr. urak átolvasták az idézeteket, és ők is azt találták, hogy abban szó sincs a Méray úr sejtközi cseréjéről. Gorka dr. úr Rhumbler egész cikkét is átkutatta és úgy mint én, egyáltalában nem is találta meg azt, amit Méray úr belőle idéz.

4. Az, hogy a sejtben az az anyag pótoltatik, ami belőle távozik, nem egyértelmű avval, hogy minden sejt anyagot ad más sejteknek és ennek arányában kap anyagot ezektől a sejtektől. Méray úr könyvében az utóbbit állította, és nyilván ez lenne az emberi áruforgalomnak analogónja, most azonban egyszerre szerényen „nagyjából odavetve” csak az előbbi az, amit ő az anyagcseréről „beszél”. (Tessék az ige jelen idejére figyelni!) De hol van ebben immár a csere?

5. Hogy Verwornnak mit adtam, azt világosan megírtam. Méray úrnak azt a saját szövegét, amelyet a *Huszadik Század*-ban idéztem. Ollóval kivágtam, úgy küldtem oda.

6. Francénak levelét szó szerint idéztem. Az én kommentárom tehát nem pletyka. Méray úr összetéveszti a pletykával a mulatást, mert mind a kettő könnyed, vidám dolog. Egyszerűen mulattam e kedves, finom levélen. De nem minden pletyka, ami mulatságos, némely valóságos esetek is mulatságosak.

7. A molekulák felől nem „hallgattatott” el Somló. Azt mondtam, hogy az új magyarázatot át kell gondolnom, és jeleztem, hogy nem tartom kizártnak, hogy ebben az új és váratlan értelemben Méray úrnak a molekulák növése és oszlása kérdésében igaza van. Jeleztem ezt, bár — megjegyzem most — igen tetszetős érvet találtam e felfogás ellen, és bár — megemlítem most — két elsőrangú budapesti kémikus helytelennek modotta előttem, ama felfogást. Jeleztem, mert e kémikusok érvelése nem győzött meg, és mert saját érveimet sem találtam feltétlenül kifogástalannak. Az én örömöm ugyanis az igazság megállapítása, és nem az, hogy Méray úrnak ne legyen igaza. Ma is csak úgy áll a dolog, hogy tovább át kell még gondolnom a kérdést (Méray úr vitája és egyéb ügyek nem sok időt hagytak eddig e célra), és ma is azt mondom, pár szóval valószínűleg még visszatérek rá, ha ugyan a szerkesztő úr megengedi, és mindenesetre elmondom, ha gondolkodásom netalán arra visz, hogy ebben a pontban Méray úrnak van igaza. De most még nincs joga Méray úrnak, hogy magának ezt a nagyon kétes eredményt előlegezze.

Ezek után nyugodtan az olvasó ítéletére bízom azt a kérdést, ki „tüntet el” valamit ebben a vitában, ki csűr-csavar „furfangosan”, és hogy kinek van igaza.

Pikler Gyula.

Könyvismertetések és bírálatok.

Ward újabb szociológiai munkái. (*Lester F. Ward: The psychic factors of Civilization 1906 second edition XXIII+369 l. Lester F. Ward Applied Sociology, a treatise on the conscious improvement of society by society 1906 XVIII+ 364 p. Boston Ginn and Company*)

Amerika egyik legtekintélyesebb s egyszersmind legoriginálisabb szociológusának Lester Wardnak (ki növény-fiziológiáról tért át társadalomtudományra), legújabb két könyvéről akarunk röviden beszámolni. Az elsőnek főérdekessége az, hogy abban egész rendszerének alaptételeit bizonyítja; a másodikban pedig az ezekből folyó gyakorlati következtetéseket

vonja le s így e két mű egész rendszerének gondolatmenetét elárulja.*)

A természetet állandó törvényszerűségek szövevényének tekintve s a funkció = működés szót elég általánosan használva mondhatjuk, hogy a természet nem csinál egyebet, mint funkcionál, ami annyit is jelent, hogy a természetben nincsenek célok, csak ható okok (*causa efficiens*). Ezt egy kissé paradoxszerűen, de plasztikusan Ward úgy fejezi ki, hogy a természet célja a funkció. Az alacsonyrendű élő anyagnál ily alapfunkciók pl. a reflexek. Az élő anyag egyik létföltétele, az érzékenység, a viszonyok bonyolódásával nő és specializálódik s ami legfontosabb, működései egymással ellentétbe kerülnek. Pl. egy látott táplálék megszerzésére irányuló reflexe összeütközhetik az önfentartásból eredő félelem-szülte reflexszel. Az állat valami miatt nem mer odamenni. A két tendencia ellentétes, azaz az egyik a maga irányába változtatja a másiktól eredő mozgást. A megakasztott reflexek nem tűnnek el, mert az állat pl. enni akar, csak most megakadtak lefolyásukban. A reflexek ily komplikálódása s lefolyásuknak megnehezítése szerkezeti változást hoz létre s az organizmusban megszületik a várás, a vágy. Nevezzük léleknek az észműködésen kívül eső ú. n. lelki működéseket, azaz érzéseket, vágyakat, akaratot, hogy legyen egy kollektív szavunk. Ekkor mondhatjuk, hogy az élő anyag evolúciójának bizonyos szövevényességű

(* Rendszerét különben egész módszeresen *Pure Sociology, a treatise on the origin and spontaneous development of Society* 1903 c. művében adja elő.

pontján előáll a lélek. A természet általános funkcionálási célja specializálódik az élőlényeknél arra, hogy az egyén célja vágyainak kielégítése, azaz a boldogság. A nagy különbség a megelőző állapothoz viszonyítva abban áll, hogy eddig a külső természet nyomta a szervezetet, hogy bizonyos reflexeket kiadjon s így az egyszerűen áttette a hatást valami mozgásba: míg most a külső természet a szervezetben oly erőket, mondjuk energiákat halmozott fel, melyeknek önálló irányításuk s kényszerítő erejük van, t. i. a vágy sarkalja, kényszeríti az élőlényt a kielégítésére. A másik fontos különbség az (mely ugyan már az előzőből ered), hogy ez az újonnan föllépett természeti erő (csak az összetétele, minősége, hatásmódja új) mondjuk lélekerő (*soulforce*), mint rendes természeti erőhöz illik, kezd belejátszani a többi természeti erő működésébe. Erre példa a következő. A júra-korszak végéig, amennyire ma tudjuk, csak kriptogam és gymnosperm növények voltak egész jelentéktelen reproduktív szervekkel, amelyeknél a megtermékenyítés szél, víz vagy más mechanikai módon s rengeteg spóratermelés árán történt; ezen korszak végén s a harmadkor legelején léptek fel a rovarok s azután lépnek fel a virágos növények, miket tehát a rovarok hatásának tulajdoníthatunk. De természetesen ez kölcsönhatás, mert ez visszahatott a rovarokra is. Másik példa a madarak föllépése után a gyümölcsstermés előállása.

A lélekerő ezutáni evolúciójában a legfontosabb lépés az, hogy a külső természeti tényezők s szervezeti alkat miatt az ember védelmi eszközül nem éles fog vagy hatalmas test, hanem érzékenyebb idegrendszer, ész fejlődött ki. Az előzővel szemben az a változás történt, hogy most az egyén szerkezetbeli változás nélkül (legalább is elenyésző kis mértékben s csakis az idegrendszer változásával) képes a természetet megváltoztatni a saját vágyai kielégítésére. Ha az állatnak állandóan szüksége volt valaminek szétDarabolására, hosszú generációkon át éles foga vagy karma fejlődött, az ember pedig baltát készített. E miatt lehet az evolúció oly mérhetetlen gyors az előbbihez képest. Az ész szerepe két lényegesen különböző részre bontható. Először ha más élőlény felhasználásával foglalkozik, mire az együttélés kényszeríti rá, előáll a ravaszság s ennek magasabb fokai: élelmesség, sztratégiai, üzleti s politikai képesség. Főjellemvonása a csalás. Másodszor: az ész tárgyak felhasználásával foglalkozik; ez óriási horderejű. Fokozatai (sok tekintetben csak típusai) a feltalálás (*invention*), mely dolog és ember közt állapít meg relációt s a természet meghódítására vezet; fölfedezés (*discovery*), mely dolog és dolog közt állapít meg relációt; ez a természeti törvények ismerete (főleg eleinte a feltalálás céljából csinálják, később másodlagos szükséglet is); kreatív képesség, mely lehetőleg felszabadulva a természeti törvények alól, a maga vágyai szerint alkot, ez vezet a művészetekhez; és végre spekuláló képesség, mely a tudományok módszereivel, általában az ismeret természetével s az egész világ beállításával foglalkozik s elvezet a matematika, logika, ismeret- és filozófia felé.

Az így beállított élőlény, az ember, vágyai kielégítésére kénytelen bizonyos akciókat végezni. Az akciót pl. úgy lehet megkülönböztetni a funkciótól, hogy a funkcióra a természet kényszeríti az embert,

az akciónál pedig a szervezet (t. i. a benne felhalmozott természeti erők) kényszeríti a természetet bizonyos változásokra. Az ész és külső körülményekből eredő munkafelosztás kényszere miatt az akciók jórésze mindinkább közös lesz, ezek elvégzése tehát a közösség, a társadalom feladata. Így lesz a társadalomnak is önálló célja, az akciók elintézése, mely úgy ered az egyének céljából (vágykielégítés), mint az utóbbi a természet általános céljából, a funkcionálásból. Így a társadalom ekonomíája sok tekintetben ellentétes a természet ekonomíájával. Ez utóbbi alaptétele a jobban adoptált szervezet fenmaradása, a szabad verseny alapján. De ez épen nem vezet a tökéletesedésre, pl. a búza mivé lett azért, hogy kivonták a természet szabad versenyéből! A társadalom ekonomíájának alapja a koordináció. De jelenleg ez kevésbé érvényesül. Pl. a nagytőke már koordinált valamennyire, a munkás alig s ebben rejlik sok gyöngesége.

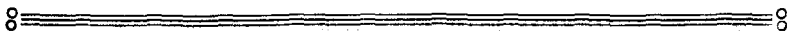
Ward szerint is hasonlítható a társadalom nagyon fejletlen, alig összefüggő részekből álló organizmushoz, csak hogy szerinte az organizmus lelki működéseiből vett hasonlatok a legszerencsésebbek. A társadalmi szervezet még a reflexeknél jár, a lélekerőnek megfelelő fokot nem érte el; a reflexekből eredő vágyak rendeződése az egész organizmus javára (mint pl. az emberi testben) még a távol jövőben van.

Eddig az első könyv. A másodiknak alapkérdése az, hogy hogyan javíthat sorsán a társadalom. Célja, mint láttuk, az akciók elintézése, ami végelemzésben az emberi vágyak, szükségletek együttes kielégítése s így a mozgató erőt, a nyomást a cselekvésre mindig a vágyak szolgáltatják. A legfontosabb a tudás és koordináció, mert az emberiség jelen helyzetében csak a természet feletti uralom (= tudás) és összeműködés segítségével lehet az akciókat elintézni. Végül az összeműködés rendezése is tudás s így ez az egyetlen, mire az emberiségnek szüksége van (a mozgató erőn, a vágyon kívül). Tudás kell, de nem akármilyen eloszlásban, mert az akciók bármelyik ember szükségletének kielégítését célozzák s ezek, egyéni árnyalatoktól eltekintve, mi az igazi munkafelosztás alapja, eléggé egyformák. Ennek elérése végett egyforma hatalmat (s nem alamizsnát) kell adni mindenkinek s e hatalom a tudásban állván, a tudás egyenletes asszimilációja egyik főcél. Ne a détail-tartalom legyen egyforma, hanem a természet legnagyobb, legáltalánosabb s így legegyszerűbb törvényszerűségeinek ismerete, miket mindenki mindennap átél, csak rá kell mutatni, hogy felismerje s tudatosan használja. Egyenletes eloszlás nélkül a tudás gyarapítása inkább káros, mert ugyanolyan visszaélésekre vezethet, mint ma a kapitalizmus. A másik főcél a tudás gyarapítása, de erre csak kivételes egyének, a talentumos és zseniális emberek képesek. Ezeket kell tehát szaporítani s munkájukat mindenképp elősegíteni. A nagy probléma tehát, hogy van-e több tehetség, mint amennyi érvényesül. Erre vonatkozólag átkritizálja Ward a zseni-elméletet, főleg pedig Galton (*Hereditary Genius*), De Candolle (*Histoire des Sciences et des Savants etc.*), Jakoby (*Etudes sur la selection etc.*) műveit, legnagyobb terjedelemben pedig Odin (*Le genése des grands hommes*) c. hatalmas munkáját s főleg ez utóbbi tabelláira és térképeire alapítja meggyőződését. Galton azon (nem is jól bizonyított) alaphitéből, hogy a talentum és lángész

öröklött képességek, azt a hibás következtetést vonja, hogy tehát minden tehetség érvényesül. Ez bizonyíthatatlan, mert csak érvényesült tehetségekről tudunk s ez értelemben nem érvényesült zseniről nem is beszélhetünk. A dologhoz úgy lehet hozzáférni, hogy megnézzük, van-e valami, ami egy tehetség vagy lángésznél sem hiányzott; ezt méltán vehetjük lényeges föltételnek, segítő oknak. Odin óriási munkával az 1300-ik évtől körülbelül 13000 francia író közül (tudósokat is beleértve, mert azok is írtak) kiválasztott 6382 nagy embert, kik elvitázhatlanul alkottak valami érdeemeset, ezek közül kivett 1136 talentumot s ezek közül 144 zsenit s az összesre összegyűjtötte az életrajzi adatokat s a következő eredményekre jutott (miket a többi országról ismert eredmények mind megerősítettek): Klíma s más ily fizikai környezetnek nincs hatása, az etnológiaiainak és a vallásinak sincs, legfeljebb a főpapság szabad ideje ad egy kevés alkalmat. A helyi környezet (*local environment*) hatása óriási, a faluk szolgáltatta tehetségek elenyésznek a városokból kikerültek számához képest, mindig 100.000 lakosra eső számot értve. Különösen szépen látszik e fontos eredmény, mikor a département-okat vetjük össze főhelyeikkel (lásd IV. térkép). Az ekonómiai környezetnek szintén igen nagy befolyása van. 1300-tól 1825-ig koronként és összevéve a gazdagok tíz annyi tehetséget szolgáltatottak, mint a szegények (bár az utóbbiakra eső rész századról-századra nő). A társadalmi környezet hatása igen nagy, miről egy rövid táblázat Odin könyvéből rögtön meggyőz bennünket: Mindig 100.000 emberre viszonyítva nemesség 159, főhivatalnokok 62, szabad foglalkozás (ügyvéd, tanár etc.) 24, burzsoázia alsó része 7, testi munkából élők 0,8.

Legfontosabb azonban a nevelésbeli környezet. A mai 8 osztályú középiskolai nevelést véve jónak s a többit hiányosnak, azt találjuk, hogy a tehetségek között 15-ször annyi a jó nevelésű, mint a hiányos. S ez utóbbiakat alaposan megvizsgálva azt látjuk, hogy kastélyban fényesen nevelkedett sok, vagy magánúton (városba kerülve, rokoni úton vagy önszántából) többé-kevésbé küzdve, de kapott nevelést. Fontos még az is, hogy némely nagyobb város nem ad elég tehetséget s e városok se politikai, se egyházi, se nevelési középpontot nem alkotnak. A helyi, ekonómiai és szociális környezetnek is annyiban van hatása, hogy passzív vagy aktív elősegítik a művelődést, nevelést. Ami tehát minden érvényesült tehetségnél ott van, az az alkalom a nevelődésre, elég tágan értve e szót. Van tehát szükséges föltétel arra, hogy a tehetség érvényesüljön s így vannak nem érvényesült tehetségek is. Egy kis, nagyon pesszimista számítással azt találjuk, hogy a tehetségek száma megszászszorozható a körülmények egyenlősítése által. Az alkalmazott szociológia második feladata tehát, a tehetségtermelés, lehetséges.

D. P.

Sztrájk és szociálpolitika. **A** *Huszdik Század* áprilisi füzetében Bolgár Elek számot ad amaz általános benyomásokról, amelyeket Ferenczi Imre nagy műve a marxista

olvasóban felkelteni alkalmas. Ellenvetésekre a marxista olvasót különösen az a 70 oldalnyi fejlődés elméleti rész provokálja, amellyel szerző a könyvét bevezeti. Ebből a szociálpolitika alapvető kérdéseit tisztázó bevezető részből szervesen nő ki a könyv második része, amely csaknem 500 oldalon át a termelési rend és sztrájk problémáival foglalkozik.

A gyakorlati szociálpolitikusra nézve, főképen törvényhozási szempontból, rendkívül értékesek Ferenczinek különösen következő megállapításai: A munkáltatók és a munkások közti viszonyoknak a formálisan „szabad” egyezkedéssel való szabályozása — a gazdasági liberalizmusnak e legbüszkébb koncepciója — csődöt mondott. Nemesak a hozzá fűződött remények nem teljesedtek be, hanem oly termelési szervezetlenséget idéztek föl mindenütt, amely szükségképen tömeges sztrájkmozgalmakra vezetett. Ezek a munkásmozgalmak aztán a munkabérvizony szociális szellemű továbbfejlesztésének egyengették az útját. Nem is juthat a munkabérvizonyon alapuló termelési rend a jellegének megfelelő megállapodottsághoz mindaddig, amíg a munkás és alkalmazója közti viszony magánügynek tekintetik. A bérszerződések szociális tartalmú továbbfejlesztése hovatovább társadalmi feladattá válik. Ez természetesen föltételezi a munkások és munkáltatók szervezkedését és a kétrendbeli szervezet egymással való tárgyalását. Ferenczi kimutatja, hogy az iparos államokban a fejlődés mindenütt ide vezet. A kölcsönös tárgyalások kollektíve megállapított bérszerződésekre vezetnek, amelyek a munkások gazdasági helyzetének, valamint az iparosok érdekének, a lehetőleg megszakítás nélküli termelésnek egyaránt legcélszerűbb előmozdítói. Ezt a munkások szakszervezetei már régen felismerték, a munkáltatókat a tapasztalatok erre szintén rávezetik. E belátás térhódítása úgyszólván egy egész évszázadot igényelt, amelynek folyamán megkísérelték a munkások szakszervezeteinek lehetetlenné tételét törvényes intézkedésekkel, hatalmi harcokkal és sárnga szervezetek alakításával. Csak amidőn mind e kísérletek kudarcot vallottak s az egyes szakmákban időközben létrejött kollektív béregyezmények sikerei köztudomásra jutottak, kezd tért hódítani a munkáltatók körében az a felfogás, hogy rájuk nézve is célszerű a munkásszakszervezetekkel való tárgyalás, amiben implicite bennefoglaltatik azok elismerése is. A munkáltatók részéről való elismerést nyomon követi a törvényhozásé is.

Igen instruktív módon mutatja ki a munkaviszályoknak az utóbbi évtizedek folyamán egyre fokozódó arányait s élénk és naturalisztikus színekkel eseteli magán- és közgazdasági kártevéseiket is. A sztrájkokról kimutatja, hogy a szabad egyezkedés szükségképeni következményei; szociális jogosultságukat eredeti módon megkülönbözteti feltétlenül elismerendő jogi szabadságuktól. Szerző jogosultnak ismer el szociális szempontból minden olyan sztrájkot, amely az adott gazdasági és hatalmi viszonyok közt sikerrel kecséget s amelynek

célja másképp el nem érhető. A munkabeszüntetéssel járó nagy károknál fogva Ferenczi még a kapitalisztikus társadalmon belül is minden módon helyettesítendőnek vallja a sztrájkot. Ezt azonban csak ama paradoxonszerű feltétel mellett hiszi lehetségesnek, hogy a sztrájkolás szabadságát a munkásoknak teljes mértékben biztosítják.

Sztrájkhelyettesítő, békésebb módszerekül jelentkeznek a szakszervezeti taktika legmodernebb hajtásai. *Sztrájk* és *szakszervezet* című mélyreható elméleti fejezetében szerző kimutatja, hogy amint a szakszervezetek a tömeges sztrájkmozgalmaknak a szervei, épúgy csak általuk remélhető ezek más módon való pótlása is; hiszen hivatásuk elsősorban a munkaföltételek folytonos javításában áll. E tekintetben a sztrájk nem lehet öncél, hanem csak egyik eszköze a szakszervezetnek az egyéni egyezkedés rendszere elleni küzdelemben. A szakszervezeti eszmény tehát nem a sztrájk, hanem a kollektív egyezkedés egy-egy szakma munkáltatóinak összességével a lehető legkedvezőbb munkaföltételek kivívására (145. old.). Ezt a fejlődési folyamatot szerző Nagybritannia munkásszervezetének története során mutatja be igen plasztikusan; de csaknem ugyanolyan élesen, mint Nagy-Britanniában, megy az végbe az iparosállamok valamennyiében. Bőséges statisztikai adatokkal induktíve is igazolja ezt a fejlődést. A kollektív egyezkedés térfoglalása a sztrájkok megelőzésére vezet; alkalmasaknak bizonyultak e célra az angol egyeztető- és döntőhivatalok is, de akik egyszerűen azok meghonosítását kívánják, azok nem tudják, hogy e hivatalok Angliában is csak a szakszervezeti mozgalom fejlődésének koronái voltak. „Az ipari szervezet koronája nem a döntés, mint sokan a látszat szerint feltenni hajlandók, hanem a kollektív egyezkedésre berendezett állandó egyeztető hivatal, amely két erős szervezeten épül föl. A döntés csak a gyengén és rosszul szervezkedett munkásoknál népszerű.” A sokat magasztalt békéltető intézmények tanulmányozása csakugyan igazolja, hogy a munkásszervezetek szabad érvényesülése alapvető fontossággal bír a sztrájk-elhárítás szempontjából. A trade-uniók készítették a munkáltatókat is a szervezkedésre és ezeknek az ipari hadseregeknek köszönhető, hogy Nagy-Britanniában viszonylag legkevesebbszer fordul elő munkabeszüntetés. „Anglia békeállapota — szerző szerint sem nem olyan általános és föltétlenül biztos, sem nem olyan sajátlagosan nemzeti, mint aminőnek azt a köznapi felfogás tekinti. Csak a kétoldalú szervezetek alapján nyugvó iparágakban szorították az egyeztető hivatalok a civilizációkhoz nem méltó barbár harcokat a kölcsönös gazdasági kényszerhelyzetek, a válságok idejére vissza; ott folyik le a munka és a tőke harca oly röviden és oly humánus jelleggel, aminőt a társadalmi munka szervezetének a munkaszerződésen nyugvó korszakában egyáltalán remélni lehet.”

S habár az angol nemzet is csak évszázados tapasztalatok alapján jutott el a szociális belátás mai fokára, még most is előfordulnak nála visszaesések. A *Taff Vale Decision*-nel kapcsolatban megindult kapitalisztikus uszító-hajsza — szerzőnk szerint — bebizonyította, hogy nem elég a munkásságnak gazdaságilag szervezkednie, hanem még az e téren való mozgási szabadságának érdekében is önálló munkáspolitikát kell folytatnia. A néhány év előtt a trade-uniók ellen megindult angol

hajszának sikerült is az angol munkásszervezetek politikai pártállását nagy mértékben a kontinentális szociáldemokráciáé felé terelni. Ebből szerző azt a tanulságot vonja le, hogy a munkáságnak továbbra is szervezkednie kell politikai hatalma tágítása és gazdasági helyzetének javítása érdekében. Kimutatja, hogy a munkások szakszervezkedése szükségképpen kikényszeríti a munkáltatók szervezkedését. Ez a mozgalom eleinte avval a harcias törekvéssel indul meg, hogy szétdúlja a munkások szervezetét, de vezetői csakhamar kénytelenek belátni azt, hogy az ipari rend érdekében ezek teljességgel nélkülözhetetlenek. Ezt a belátást előbb-utóbb azok a kudarok érelik meg, amelyeket az uszító munkáltatószervezetek a sztrájk-kártalanítás komplikált módozataival, a megrendelések felosztásával, a *lockout*-ok szapora válfajjival (tizedes-, abc-, korszerinti stb. *lockout*ok) vallanak. A harcias törekvéseket félretevő s kollektív egyezkedésre hajlandó parlamentáris munkáltatószervezetek azonban már a kontinentális tapasztalatok szerint is a fejlődés képviselői.

Ezek alapján szerző megállapítja, hogy a kollektív egyezkedésekben kell a munkabérszerződés szükségképeni egyetemes nemzetközi továbbfejlődését látnunk. Rátér aztán a kollektív munkaszerződések kulturális jelentőségére, amelyet főképp abban lát, hogy alkotmányossá teszi a munkaviszonyt a régebbi ipari és mezőgazdasági feudalizmussal szemben. Rendkívül tanulságosan ismerteti evvel kapcsolatban az „üzemi alkotmányosság” genezisét a munkarendektől kezdve az állandó munkásválasztmányokon át a Weiler-féle rendszerig. Itt érinti az ú. n. munkásjóléti intézményeket (F. a nyolc órás munka nap lelkes híve) is, amelyek közé egészen eredeti megokolással a munkásosztalékrendszer is sorolja. Végül bebizonyítja, hogy bármennyire tökéletes is valamely elszigetelt üzem alkotmánya, az ipari anarchia mellett legtöbbször mégsem tud egymagában békés munkáviszonyokra szert tenni. A versenyviszonyoknál fogva ez csak egész iparágakra kiterjeszkedő kollektív egyezményeken nyugvó alkotmánnyal érhető el.

Ilyen szakmabeli alkotmány azután ama hosszás fegyverszünetek folyamán, amelyeket a kollektív egyezmények biztosítanak, úgy a munkásokra, mind a munkáltatókra nézve nagy anyagi, erkölcsi és politikai előnyökkel jár karöltve. Emellett azonban a munkásság szociális emelkedését mégsem akasztja meg semmiféle irányban, csak civilizáltabb mederbe tereli érvényesülését. Az alkotmányos munkarendszert, amely leginkább szolgálja az ipari békét, ez oknál fogva a közhatalomnak is sokirányú eszközökkel kell előmozdítania. Szerző idevonatkozó gyakorlati javaslatok közül kiemeljük a jogi elismerésen kívül a tisztességes munkaföltételek kikötését közszállításoknál (*fair-wages* klauzula), a szociális szellemű munkaközvetítést, az államnak békéltető beavatkozását a munkaviszályokba stb.

Az állami békéltetés nagyfontosságú problémájának külön fejezetet szentel szerző, amelyben ismerteti az egész kultúrvilágra kiterjeszkedően az idevágó törvényhozások történetét és jelen állását. Itt újra beigazolja, hogy mindazon törvények, amelyek az egyéni munkabérszerződés elvén nyugosznak, alig tudnak valamelyes eredményeket felmutatni és csak néhány újabb törvény, amely a kétoldalú szerve-

zetek közötti autonóm tárgyalások elismerésének és előmozdításának eszméjéből indul ki, tett szert nagyobb sikerre. Minthogy az irodalomban a paritásos egyeztető-hivatalokat sokan egyúttal a közjogilag megszervezett munkásérdekképviselet feladataival is fel akarják ruházni, Ferenczi itt foglalkozik a munka- és munkáskamarák nálunk is aktuális kérdéseivel. Kimutatja, hogy úgy az egyenjogúság, mint a célszerűség megkívánja, hogy a munkások érdekeik képviseletére ép oly tiszta kamarákat kapjanak, aminőkkel más osztályok (kereskedők, iparosok, ügyvédek, közjegyzők, sok helyen orvosok, mérnökök stb.) rég bírnak. A munkakamarák pedig a paritásos egyezményvédő autonóm bizottságokból szervezendő oly felsőbb állami egyeztető hivatalok legyenek, amelyek a még modern alapon meg nem szervezett iparágakban a munkaviszályok kitörésekor közvetítenek és az új alkotmány létrejöttét ott is előmozdítják.

Minthogy azonban a kollektív egyezmények és az állami békéltetés csak mérsékelhetik és csökkenthetik, de meg nem szüntethetik a munkaviszályokat: szerző a sztrájkkérdésnek úgy tudományos, mint gyakorlati szempontból legnagyobb problémájának azt tartja, hogy meg lehet-e szüntetni a kollektív munkabeszünetéseket a munkafeltételek közhatalmi megállapításával? Ennek az államszociális rendszernek klasszikus hazája Ausztrália s minthogy ott egyelőre jól bevált, sok érzelmi híve van e rendszernek már Európában is. Ferenczi Ausztrália gazdaságtörténeti fejlődéséről regényszerű érdekeséggel megírt alapos monográfiájában úgy gazdasági, mint politikai és szociális oldaláról világítja meg azt a sajtósági miliőt, amelyből ez a „félíg-szociálisztikus” törvényhozás ott kisarjad. Szabatosan megírja a kényszerdöntés eszméjének kifejlődését, eltéréseit az egyes államokban, bonyolult mechanizmusát, árnyékoldalait és sikereit. Szembeállítja a kényszerdöntéssel a viktoriái bérminimum-hivatalokat, amelyekben egyúttal kijelöli az otthonipar szabályozásának szerinte egyedül hatályos eszközének mintáját. Ferenczi munkájának kétségenkívül legeredetibb és legmélyebben járó fejezete az, amely a *Kényszerdöntés vagy kényszerbékéltetés Európában?* címet viseli. Nem ismerünk az idevágó világirodalomban munkát, amely a közel jövőnek ezt az egyik legnagyobb problémáját ily alaposan és körültekintő higgadsággal tárgyalná. Méltatja és sok irányban tanulságosnak vallja az ausztráliai kísérleteket az óvilágra nézve is. „Az ausztrália-újzélandi demokrácia eddigi tapasztalatainak nagy történeti tanulsága az, hogy nem a bér munkaviszony megszüntetése, hanem annak kollektívisztikus szellemű továbbfejlesztése a legközelebbi kultúrkor szak nagy kérdése.” Másrészt a Millerand-féle törvénytervezet fonákságai során is felderíti ama sokszoros gazdasági, politikai, jogi és etikai okokat, amelyek miatt a munkabeszünetés lehetőségét az óvilágban már csak azért is meg kell hagynunk, mert a felek hatalmi viszonyát hosszú időre tisztázza, a feleket kölcsönös engedményekre bírja és többé-kevésbé állandó békére hajlandóvá teszi, ami sokkal fontosabb a harc időleges elhalasztásánál, vagy a rossz viszony meghosszabbításánál. Szerző szerint az ausztráliai szakszervezetek ma már szinte egy-egy „népszerű munkásállam” hatalmával képesek az alkotmányos munkaviszonyt egyetemesen kötelező szociális

munkajoggá emelni. Efajta politikai hatalomnak a hiánya magyarázza meg főképen azt, hogy az európai munkásság mért ellenzi oly egy ségesen ma még az államszocializmusnak ezt a rendszerét. Ezen az alapon bizonyítja aztán be, hogy az európai és amerikai szervezett munkásság a munkabéreknek és az egész munkaviszonynak alkotmányos szabályozását ma még csak az esetben képes biztosítani, ha a kollektív egyezmények mögött ott van a megfelelő harcrakészség és a nyílt erőpróbanak teljes jogi lehetősége. Csak két téren lehet szerzőnk szerint egyelőre Európában szó arról, hogy a munkaföltételeket az államok nyilvánjogilag, tehát kényszererővel szabályozzák. Egyfelől az otthoniparban, másfelől a közszolgálat, valamint ama nélkülözhetetlen termelési ágak terén, amelyeknek föltétlenül folytonos működése az egész társadalomra nézve létkérdés és amellet egyedárúsági jellegük folytán a nemzetközi versenytől függetlenek, egyszerű és egységes termelési viszonyok közt működnek és magas nyereségeik, amelyeket az egész társadalom teremt elő, a munkaföltételek megfelelő szabályozását az összes szociális igényeknek megfelelő államszocializmus útján megengedi.

Nincs helyünk itt ama részletek ismertetésébe bocsátkozni, amelyekkel a szerző mind az otthonmunka, mind a közszolgálati, közlekedési, községi és bányüzemek termelési rendjének biztosítását a legapróbb részletekig kidolgozza s az összes fölvetett és fölvethető módszerek mellett és ellen felhozható érveket csoportosítja. *A politikai tömegsztrájk* című befejező fejezetben arra törekszik, hogy az összeütköző pártfelfogások útvesztőjében a fogalmak rendszerezésének munkáját elvégezze, a politikai sztrájkok válfajait élesen megkülönböztesse s egyfelől az eddigi gyakorlatban, másfelől a modern munkásmozgalom irodalmában megállapítható fejlődési mozzanatok alapján jusson a kérdés jövő jelentőségének helyes megítélésére. E fejtegetések során nyilatkozik meg a legszembeszökőbben F. szociál-liberális felfogása.

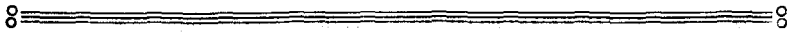
Míg a magyar szociológiai irodalom újabb időben viszonylag igen sok jeles elméleti tanulmányt termelt, addig a gyakorlati szociálpolitika alapvető kérdéseivel foglalkozó munkát már régóta kellett nélkülöznünk. Ferenczi a munkáskérdésbe bevezető, a jövő ipartörvények előkészítő munkájából láthatja immár a csak magyarul olvasó is, hogy az alsóbb néposztályok gazdasági, politikai és értelmi színvonalának emelése érdekében milyen sok irányú, szakadatlan szociálpolitikai munkásságot fejt ki magán a munkáosztályon kívül állam és társadalom is szerte az egész kultúrvilágon és ebben is rejlik művének tudományos értékén is túlterjedő gyakorlati fontossága.

A polgári radikalizmus e könyvből merítheti majd szociálpolitikáját, mert szükségszerű álláspontja összeesik e műnek alap gondolatával, amely röviden abban foglalható össze, hogy a munkásság gazdasági és politikai egyenjogúságának és önrendelkezési jogának tényleges elismerése kiindulási pontja minden mélyreható és becsületes szociális reformnak, de egyúttal ez az egyetlen biztosíték a katasztrófás társadalmi átalakulások ellen is. Az általános és titkos választójogról folyó küzdelemben ez a munka valóságos fegyvertárul szolgálhat a harcosoknak, mert minden országra nézve feltárja, hogy mily óriási társadalmi átalakulást s nem mondvacsinált, de nagyon

is pozitív reformokat vont az mindenütt maga után. Ez a könyv nem egy választójogellenes olvasót fog meggyőzni arról, hogy „az általános és titkos választójogon felépülő politikai demokrácia az az intézményes alap és automatikus erő, amely a szociálpolitikai épület folyamatos tágulását, tagozódását és díszítését biztosítja”. A sztrájkkérdésben pedig ez az alig elképzelhető fáradtsággal felépített, egész könyvtár átolvasását pótló mű a történelem tényeivel és a tudomány összes mértékadó tekintélyeinek tanulságával teszi neveltségessé az agrárius ideológia értelmében vett „sztrájk törvény” után megindított hajszát és biztos kézzel kijelöli a jövő fejlődés irányát.

Noha az első kötet önmagában álló teljes egészet nyújt, nagy érdeklődéssel kell várnunk, vajjon a magyar társadalmi viszonyokat, valamint a jogi és törvényhozási intézkedéseket tárgyzó II. kötet beváltja-e azokat a nagy reményeket, amelyeket az I. kötet minden elfogulatlan, szociális érzékű olvasóban bizonyára fel fog ébreszteni.

V. J.

Társadalmi asszimiláció. **K**isé szokatlan visszamenni egy öt év előtt megjelent dolgozat ismeretetésére. De az S. E. Simons tanulmánya e fontos kérdés összes vonatkozásait felöleli s mintegy programmnak tekinthető mindazok számára, akik a társadalmi asszimiláció problémájával foglalkoznak. Programmot oly értelemben, hogy a szociológia e nagy fejezetének körvonalait meg-rajzolja és felhívja a kutatók figyelmét az ide tartozó jelenségek szövevényességére és gyakran izgató érdekességére. S minthogy a Simons dolgozatát idehaza észre nem vették, s minthogy tudtommal teljesebb cikk vagy könyv ez irányban nem jelent meg, s minthogy alkalmas bevezetésül szolgálhat a szociális asszimiláció irodalmának egyre gazdagabbakká váló részletkutatásaihoz (amelynek egyik értékes darabja a Ganz most megjelent füzeté is): azért menthető, sőt talán hasznos dolog lesz az amerikai író nő problémáira és az ezekre adott válaszaira felhívni a magyar olvasóközönség figyelmét. Annál is inkább, mivel nálunk a társadalmi asszimiláció nemcsak tudományos probléma, hanem aktuális politikánk egyik legaktuálisabb fejezete.

Sarah E. Simons: Social Assimilation. The American Journal of Sociology. From May 1901. through January 1902.
Hugo Ganz: Die Preussische Polenpolitik. Literarische Anstalt Rütten & Loening. Frankfurt am Main. 1907.)

A társadalmi asszimiláció bizonyos oldalról úgy tekinthető, mint a szociológia alapproblémája. Hisz a legtöbb szociológus megegyezik abban, hogy a társadalmi fejlődés úgy tekinthető, mint a törzsi szakadozottságtól az emberi szolidaritásba való átmenetel. A társadalmi asszimilációt vizsgálva, tulajdonképpen ezzel a nagy világtörténelmi folyamattal foglalkozunk: annak történelmi fázisait, ható okait és módszereit vesszük szemügyre. Valóságos szociális chemia ez és azt vizsgálja meg, hogy minő föltételek mellett vegyülnek össze a különböző társadalmi halmazatok.

Hely szűke miatt csak Simons főkonklúzióinak ismertetéséről lehet itt szó.

Így mindenekelőtt megállapítja, hogy „az asszimiláció folyamata inkább pszichológiai, semmint biológiai természetű: inkább a jellemben, gondolatban és intézményekben való egyenlővé válásra vonatkozik, semmint a vérkeveredésre, melyet a kereszteződés hoz létre”. (801. 1.)

Az asszimiláció törvényei ezekben a pontokban foglalhatók össze, melyeket szerző számos történelmi adattal támogat:

1. Mentül számosabb az érintkezési pont a fajok között, annál gyorsabb lesz az asszimiláció. (Itt faj alatt nem biológiai megkülönböztetésre kell gondolnunk, hanem általában minden egymással szemben idegen társadalmi csoportra.)

2. Ha a kultúrák színvonala különbözik, a magasabb elem fog uralomra jutni az alacsonyabb felett, még akkor is, ha a magasabb kultúra a meghódított népé.

3. Mentül egyezőbb a kultúrák színvonala, annál élénkebb lesz a kölcsönhatás.

4. A többi körülmények egyezőségének esetén mentül egyenlőbb a két elem tömege, annál egyenlőbb lesz a kölcsönhatás; ennél fogva az asszimiláló erők hatása fordított arányban áll a passzív (a beolvasztandó) elem tömörségével.

5. Mentül intenzívebb faji öntudata, annál nagyobb a passzív elem ellenállása és annál nagyobb valószínű ellenbefolyása; de ez az öntudat oly intenzív is lehet, hogy meggátolja az asszimilációt.

Magát az asszimiláció-folyamatot mindenkor az a *Rassenkampf* előzi meg, melynek részleteit Gumplowicz és Ratzenhofer munkáiból ismerjük és melyet írónk végleg bebizonyított történelmi ténynek tekint.

Az asszimilációnak két típusa jelentkezik a történelemben: az arisztokratikus (melynek ma legkifejezőbb példája Oroszország) és a demokratikus (melynek jelképzője az Egyesült Államok).

„Az arisztokratikus típus asszimiláló tényezői a vallás, a szokás és a szertartás, míg a demokratikus típus asszimiláló befolyásai az érdekek közössége, melyet szabad nevelés, szabad választás és szabad érintkezés hozott létre; a közvélemény, melyet a klub, a politikai gyülekezés, a színház és az újság alkot; uralkodó életfelfogások és ideálok; és alapvető eszmék, melyek közül legfontosabbak: mindenki egyenlő lehetőségei, természetes jogok, az emberi természet méltósága stb.” (817. 1.)

Az arisztokratikus típus a múlt asszimiláló módszere volt, a demokratikus a jelené. Az első a kényszeren és a kasztrendszeren alapszik, a másik a szabadságon és a megegyezésen. Az első a militarisztikus társadalmi típus összetartó ereje, a második a modern indusztriálisé.

Nekem úgy tetszik, hogy itt Simons két különböző jelenséget jelölt meg közös szavakkal. Mert az arisztokratikus típus — és ez ép Simons adataival igazolható — voltaképpen nem asszimilál. Még azt sem lehet mondani, hogy — mint azt Simons teszi — az a múltban bevált, míg a jelenben felmondta a szolgálatot. Valójában az asszimilálás ugyanezen a módon történt a múltban, miként a jelenben. Az arisztokratikus-katonai módszer csak egyes fajok kiirtására vagy szolgálai leigázására volt jó. De a tulajdonképeni asszimiláció, az amely

lelki egységet teremtett különböző csoportok között, mindig a demokratikus volt. Ez pedig a modern industrializmuson épül fel. A katonai-feudális világ kardjával, vallásával és tekintélyével bizonyos egyensúlyállapotot teremtett az egymással harcoló társadalmi osztályok között és a feudális osztályokat szinte hermetice elzárta a többiektől: de a valódi asszimiláció, mely megteremti a *consciousness of kind*-et egy államon belül: mindig a békés asszimilálás munkája volt. Innen van, hogy a görög-római kultúra előtt nem is volt társadalmi asszimilálás. Csak kirabolás, leigázás, alávetés. A görög-római kultúra azonban bámulatosán asszimilált. És a hadsereg épen csak a kereteket adta meg hozzá; de a légiók által formált vegyítő edényben azok a gazdaságpszichikai erők működtek, melyekről Simons az újabb történelemben - beszél. Természetesen ezen erők hatása korlátolt volt. Egybe esett az ókori demokrácia terjedelmével. Ezt a grandiózus asszimiláció folyamatot tönkretette a középkor. Ez azonban újra ébred a középkor végén, mikor újra kialakult az industrializmus és megindult az ezen alapuló demokratizáló folyamatok.

Mindez azonban nem rontja le azt az igazságot, hogy a középkor is végzett bizonyos asszimilitatív munkát az által, hogy az idegen és ellenséges törzsek végtelen számát a *Rassenkampf* véres eszközeivel kevesekre redukálta és ezeket a heterogén népelemeket a keresztény világ közös gondolatvilágában egyesítette.

Mindezek a folyamatok kellő megvilágításra találnak szerző történelmi adataiban. Az ókori világ példája Egyiptom. Itt csak mechanikai asszimilálás folyt. A társadalom merev tagozódása a lelki egybeforradást lehetetlenné tette. „Valójában nem fordult elő asszimiláció az egyiptomiak és azon népek között, melyekkel összeköttetésbe léptek. . . . Az egyedüli egységet, amelyet elértek, a fejedelem iránti tisztelet és ugyanazon istenek imádatának öntudata hozta létre. Ez az asszimilálás típusa annak, ami a keleti társadalomban előfordul.” (59. 1.)

Bár a görög-római kolonizálás még sokban arisztokratikus típusú: mégis már itt elkezdődik ama tényezők hatása, melyek a modern asszimilációt vezetik. A római császárság világbirodalma kozmopolita és demokratikus jellegű volt. Ezt e kor minden alapos ismerője felismerte. Róma küldetése — úgymond Ihering — az volt, hogy az egyetemesség elvét győzelemre juttassa a nemzeti egység felett. Ezt a megindult grandiózus asszimiláció-folyamatot a középkori világ tönkretette. Újra a faji harcok korszaka következett be. A feudális rendszer a legnagyobb akadálya volt minden asszimilációnak, aminthogy a nemzeti egység modern gondolata teljesen idegen a középkori világtól.

A modern világban a kényszerrel való asszimilálás mindenütt csődöt mond. (A lengyelekkel, finnekkel, az örményekkel, az írekkel stb. szemben.) De az amerikai demokrata típus gyakran és teljesen egybeolvasztja az idegen népelemeket.

Szerzőnek a modern asszimilálásra vonatkozó adatai rendkívül tanulságosak. Úgy látszik, hogy a magasabb kultúra békésen beolvastató ereje ellenállhatatlan. Kivéve ott, ahol egy egészen heterogén kultúrával kerül össze. Így az amerikaiak képtelenek a sárga fajjal

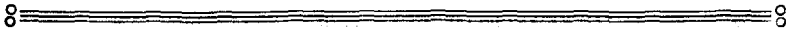
boldogulni. Ellenben a négekkel szemben biztosabbak az eredmények. Ennek Simons szerint az az oka, hogy tulajdonképeni néger kultúra nincs, míg a chinaiak, kik egy nagy történelmi civilizációból kerültek ki, nem érzik az amerikai kultúra felsőbbségét.

Kétségtelen, hogy a Simons kísérlete inkább nekiindulás a problémák kikutatására, semmint megoldása azoknak. De mindenesetre termékeny és gondolatot ébresztő nekiindulás.

Ama tételének, hogy az arisztokratikus asszimilációs típus a jelenben képtelen eredményeket elérni, jó bizonyítéka a Hugo Ganz füzete is, aki a lengyel iskola-sztrájk idején beutazta azt a lengyel vidéket, melyet a porosz katonai junkerállam akar erőszakkal meg-németesíteni. Tapasztalatai és azok a beszélgetések, melyeket szerző a vezető lengyel és porosz egyéniségekkel folytatott, erre a végeredményre vezették őt: „A lengyel probléma egy kultúrprobléma, de nem abban az értelemben, hogy a lengyelekre német kultúrát kellene ráerőszakolni, hanem abban az értelemben, hogy Poroszországnak katonai és rendőrállamból nagyobb mértékben kell kulturáltammá válni, amely polgárainak szabadságjogait érintetlenül hagyja”. (96. l.)

Ganz adatai szerfelett érdekesek. Úgy a gazdasági, mint az iskolai politika tekintetében figyelemreméltó dolgokat mond el a tőle megszokott világossággal és művészeti érzéssel. Fejtegetései többnyire *mutatis mutandis* — a mi viszonyainkra is ráillenek. Csakis egy kultúr-Magyarország asszimilálhat.

Jászi Oszkár.

Az objektív tudomány felé.
(*Georges Bohn: Les causes actuelles et les causes passées. Revue Scientifique 5e s., Lili.p. 353—357. 389—394*)

Mit értünk ösztön alatt az alacsonyabbrendű állatvilágban? E kérdésben ma két iskola áll egymással szemben: a lamarcki iskola és a kísérleti iskola.

1. A lamarcki iskola. Lamarck, Darwin, Romanes e kérdésben lélektani, szubjektív, finalista magyarázatokat alkalmaznak. Hogy a rovarokat magához vonzza a gyertya lángja, ez azt jelenti, hogy azok kíváncsiak, vagy vágyakoznak a fény után. A struktúrájának a környezethez való alkalmazkodásában ott szerepel a többi tényezők között az utánzás, az erőfeszítés, a kezdeményezés. Dagály idején a parti állatok keresik a sziklákat, menekülnek a mélyedésekbe; apály idején vadászatra mennek, táplálékot kutatnak fel; íme itt vannak az akarati tényei; és ha elviszik őket messze a tengertől, ha aquáriumokban helyezik el, ugyanezeket a cselekedeteket végzik s a lamarckisták ebben az emlékező tehetség tényét látják. A tények összességében pedig az átöröklés közreműködését állítják.

2. A kísérleti iskola. Bethe, Uexküll, Th. Beer, Ziegler, Nuel ma egy tudományos forradalom keresztülvitelén dolgoznak, melyet Loeb kezdett meg 1890-ben. A biológiai pontos megfigyelés és kísérletezés mint bizonyítalankokat és metafizikaiakat, számúzi az állati pszichológia magyarázatait és egy új, objektív tudományos műnyelv felállítására vezet. A puhányokon, a férgeken, a halakon stb. végzett leg-

újabb kísérletek olyan mechanikai, fizikai, kémiai megoldásokhoz vezetnek, melyek elégségesek az állatok eme látszólag önkényes cselekedeteinek megmagyarázására. Ha az egyik szembe több fény jut, mint a másikba, ebből a test egyik oldalának reflexszerű elváltozása áll elő szemben a másik oldallal; úgyszintén a nedvesség foka szerint a mozgató izmok akciója áll elő ebben vagy abban az irányban. A *convoluta* férgek az aquáriumban továbbra is a homok felszínére jönnek az apály és elmerülnek a homokban a dagály idején. A lamarckisták ezt a tüneményt az „apály és dagály emlékének”, „szokásnak” nevezik. A tudományos haladás abban áll, hogy az elmúlt benyomás megmaradásának mechanikai, fizikai vagy kémiai magyarázatát keressük; és már is tudjuk, hogy a függőleges irányból kitérített inga sokáig kileng, hogy valamely izgatás alkalmazása az élő szövetre, a fejlődésben levő tojásra késői eredményekre vezet, melyek olykor csak hetek múlva jelentkeznek. Végül a lelki átöröklés magyarázata is fizikai. Csakis az organikus szerkezet örökletes s minden belőle következik: az egyforma szerkezetű állatok-szükségkép ugyanazt a kémiai alkatot valósítják meg és a természet különböző benyomásainak hatása alatt ugyanazon körülmények között, ugyanazokat a mozgási reakciókat tüntetik fel.

G. R.

Társadalomtudományi Társaság.

A *Társadalomtudományi Társaság* május hó 31-én tartott felolvasó ülésén Dániel Arnold tartott előadást, *A földmí140velés, mint a kultúra első forrása* címen. Az előadást, melyet a jelenvolt nagyszámú közönség élénk tetszéssel fogadott, szemlénk következő számában egész terjedelemben közzé fogjuk tenni.

* * *

1907. évi június hó 23-án tartotta meg a Társadalomtudományi Társaság rendes évi közgyűlését.

Pikler Gyula elnök jelenti, hogy Krejcsi Rezső alelnök lemondott állásáról. Indítványára a közgyűlés a lemondást nagy sajnálattal tudomásul vette.

Jászi Oszkár főtitkár betervezte a választmány következő évi jelentését:

Jelentés a Társadalomtudományi Társaság 1906/907. évi működéséről. Társaságunk a lefolyt évben nagy átalakulásokon ment keresztül és fontos eseményekben gazdag volt működése. Alighogy megtartotta volt szokott nyári évváró közgyűlését, már is új rendkívüli közgyűlés egybehívása vált szükségessé.

Gr. Andrassy Gyula lemondását az elnökségről egyesek arra akarták felhasználni, hogy politikai szempontok belekeverése által a Társaság progresszív és szabadgondolkodó irányát a maradi törekvéseknek kiszolgáltassák.

Hála tagjaink férfias bátorságának s szilárd tudományos meggyőződésének, ez a kísérlet nemcsak sikertelen maradt, hanem ellenkező eredményre vezetett. Ugyanis az igen heves hírlapi és politikai hajsza dacára nyomban a döntő közgyűlés után Társaságunknak akkori 502 tagjából mindössze 37 tag lépett ki, míg 207 új tag lépett be. De a tudományos szabadságért való lelkesedés ezzel nem ért véget. A lefolyt év folyamán tagjaink gyors gyarapodása folytonos volt s szinte páratlanul áll honi egyesületeink történetében. Ugyanis a mai napig Társaságunk tagjainak száma 1158-ra emelkedett, vagyis a kétszeresnél jóval magasabbra jutott amaz emlékezetes támadások óta.

Ez a lelkes és öröndetes támogatás lehetővé tette, hogy a Társaság nem kénytelen többé idegen testületek vendégbarátságát igénybe venni, hanem szerény, de megfelelő otthont bérelhetett, mely f. évi március hó 17-én adatott át tagjainknak rendkívüli érdeklődés közepette.

A lefolyt évben Társaságunk tovább folytatta működését, mely felolvasások és vitaülések rendezéséből állott.

Nagy érdeklődés fogadta a következő tíz felolvasást: Méray Horváth Károly: *A társadalom biológiai alapjai*. Doktor Sándor: *A dajkadivatrol társadalmi szempontból*. Zigány Zoltán:

A munkáslakások gyakorlati megoldásáról. Máday Andor: *Az egyház és az állam viszonyáról Franciaországban s Svájcban.* Pikler Gyula: *Leleki életünk kétoldalúsága.* Harkányi Ede: *A nőmozgalom értékelése a férfi szempontjából.* Rácz Gyula: *Az új cselédtörvény bírálata.* Bolgár Elek: *A tulajdon szociológiája.* Dániel Arnold: *A mezőgazdaság, mint a kultúra jótényezője.* Pikler Gyula: *Kirchhofftól Machig. Leírás-e a tudomány vagy megszorítás?*

Ezen előadások közül a Zsigány Zoltánét és a Rácz Gyuláét vitaülés követte.

Társaságunk azonban nem találja kimerítettnek feladatát ezen előadások által, hanem arra is törekszik, hogy a vidék nagyobb kulturaközpontjaiban is elhintse a társadalomtudományi igazságok magjait. E célból a választmány egy ismeretterjesztő bizottságot küldött ki, hogy eleget tegyen azon gyakori meghívásoknak, melyeket vidéki elvbarátaink intéznek hozzánk eszmetesztő előadások rendezése érdekében.

Így a lefolyt évben Szegeden, Temesvárott, Lúgoson, Győrött és Szombathelyen 9 tagtársunk 22 előadást tartott. Az előadók Bolgár Elek, Diner-Dénes József, Harkányi Ede, Jászi Oszkár, Madzsar József, Rácz Gyula, Rónai Zoltán, Szende Pál és Zsigány Zoltán voltak. Az előadások tárgyai ezek voltak:

Darwinizmus és szocializmus. A magyar adórendszer igazságtalanságai. Emberi és állati társadalmak. Választójogi reformmozgalmak. A szocializmus és a feminizmus viszonya. Történelmi materializmus. Antik és modern vagyon. Szocializmus és hazafiság. Mezőgazdaság és szocializmus. Mezőgazdasági válságainkról. Szocializmus és szociálpolitika. A szocializmus és a polgári nőmozgalom. A nőkérdésről.

Hiányos lenne ez a jelentés, ha nem emlékeznénk meg néhány oly mozgalomról is, melyek bár nem tartoznak Társaságunk rendes tevékenységi körébe, de ezzel összefüggésben állanak az által, hogy többnyire tagjaink által folytatottak, még pedig a Társaságunk által hirdett eszmék és irányok alapján.

Így mindenekelőtt a velünk közös otthont bérlő *Társadalomtudományi Olvasókör* működését kell itt feljegyezni, mely gazdag hírlap- és szemle-gyűjteményével, valamint társas összejövetelek rendezésével nagyban növelte a szociológiai kutatások iránti érdeklődést.

Ugyanezen érdeklődésnek biztató és örvendetes jelei azok a vidéki egyesülések, melyeket tagtársaink és elvbarátaink létesítettek a szociológiai világnézet terjesztésére.

Ilyenek:

A pécsi munkásiskola. A zilahi szabadiskola. A győri társadalomtudományi kör és A nagyváradai Társadalomtudományi Társaság, melyekben lelkes férfiak több száz főnyi s a társadalom minden rétegét felölelő közönség előtt tanítják és magyarázzák a szociológia eredményeit.

Végül a budapesti *Társadalomtudományok Szabad Iskolája* működéséről kell pár szóval említést tennünk, mely Társaságunk

erkölcsi égisze alatt alakult meg s hol csaknem kizárólag tagjaink tartanak rendszeres előadásokat a társadalomtudományok minden ágából. Nemcsak ama munkástanfolyamokat, melyeket Társaságunk a lefolyt években kezdeményezett, tette az új Iskola rendszeresebbé és gazdagabbá egy jól kiépített program alapján, hanem egyetemi jellegű tanfolyamait is megkezdette igen élénk érdeklődés által kísérve.

Lefolyt évi munkálkodásunk mérlegét tehát azzal a jóleső érzéssel zárhatjuk le, hogy Társaságunk nemcsak alapszabályszerűen előírt feladatait teljesítette, hanem a lelkeknek oly lendületet adott, mely eszméit közvetve olyan terekre is elviszi, melyek megművelését alapítói még nem is hitték lehetségesnek.

Tagjaink további lelkes támogatásától függ, hogy ez a szép kultúrunka egyre intenzívebb és gyümölcsözőbb legyen.

Mi, kik erkölcsi szolidaritásukat nehéz körülmények között hálásan éreztük, meg vagyunk arról győződve, hogy lelkesedésük heve nem fog lankadni most sem, amikor a kezdet nehézségeit immár legyőztük.

A jelentés tudomásul vétele után Szende Pál előadja a számvizsgáló bizottság jelentését és indítványozza a felmentés megadását.

A közgyűlés a pénztárosnak a felmentést megadja.

Elnök a beérkezett pályamunkákról tesz jelentést: Az egyik pályázat meddő maradt. A másikra — melynek tárgya volt Julius Lippertnek a vallás keletkezéséről és fejlődéséről szóló tanainak népszerű ismertetése — kitűzött 100 korona pályadíjat a bíráló-bizottság egyhangú jelentése alapján György Ernő nagyváradi jogakadémiai hallgatónak ítelték oda. A közgyűlés ezt tudomásul veszi.

Elnök jelentést tesz az 1907/1908. évre kitűzött pályadíjakról: A *Társadalomtudományi Társaság* két pályadíjat tűzött ki az 1907/8. évre: 1. Kíváncsít Magyarországnak történetéből egy a mohácsi vész és a jelenkor közé eső korszaknak tárgyalása valamely modern szociológiai iskola szempontjából. A pályázat föltételei: Részt vehet bárki. A pályadíj 500 korona, mely csak abszolút értékű munkának adandó ki. A munka tulajdonjoga szerzőt illeti azzal a megszorítással, hogy ha a mű egy éven belül nyomtatásban meg nem jelenik, úgy annak tulajdonjoga a Társaságra száll át. A pályamű legkésőbb 1908. április 30-án nyújtandó be a Társaság titkárságánál.

2. Adassék elő világos, népszerű és vonzó modorban, legfeljebb 10 ívnyi terjedelemben a modern kapitalizmus kialakulása, főleg Marx, Loria és Sombart munkái alapján. Föltételek: Csak azok pályázhatnak, kik az 1907. évben még valamelyik főiskola kötelékéhez tartoztak. A pályamű tulajdonjogára, határidejére fenti rendelkezések érvényesek. A pályadíj 200 korona.

Elnök jelentést tesz arról, hogy a tisztikar 3 éves mandátuma és a választmány felének két éves mandátuma lejárván, meg kell ejteni a választásokat. A régi tisztikar elhagyja helyét és Révai Sámuel kor-elnök elfoglalja az elnöki széket és titkos szavazást rendel, melynek egyhangú eredménye a következő: elnök: Pikler Gyula dr.; alelnökök: Somló Bódog dr. és Szabó Ervin dr.; főtitkár: Jászi Oszkár dr.; titkárok: Harkányi Ede dr. és Székely Aladár dr.; pénztárnok: Zigány Zoltán; a számvizsgáló-bizottság tagjai: Bródy Sándor, Kovács Gyula dr., Rónai Zoltán dr. (új). A választmány fővárosi tagjai: Bárczy István dr., Batthyányi Ervin gróf, Dániel Arnold (új), Dienes Valéria dr., Fekete Ignác dr., Friedrich Vilmos dr., Hajós Lajos dr., Hertzka Tivadar dr., Kemény Dezső dr. (új), Lukács György dr., Madzsar József dr., Moravcsik Ernő Emil dr., Désy Géza dr., Ranschburg Pál dr., Schulek Géza dr., Szalay Károly, Székely Imre dr., Szende Pál dr. (új), Vargha Ferenc, dr., Vámbéry Ármin dr. A választmány vidéki tagjai: Czirbusz Géza (Temesvár), Fraenkl Béla dr. (Lúgos), Jászi Viktor dr. (Debrecen), Kallós Henrik dr. (Győr), Kovács Zoltán dr. (új) (Győr), Leopold Gusztáv (P.-Szt.-Ágota), Martonffy Marcell dr. (Nagyvárad), Mihalkovits Tivadar (Győr) Várady Zsigmond (Nagyvárad), Vértes Adolf dr. (Temesvár).

Pikler Gyula újonnan megválasztott elnök elfoglalván székét, utasítja a pénztárost jelentésének előterjesztésére.

A közgyűlés a költségvetést és az előirányzatot egyhangúlag elfogadja.

A zárszámadás és költségvetés így szól:

A Társadalomtudományi Társaság 1906. évi zárszámadása.

	BEVÉTEL		KIAD		
	K	f	K	f	
Áthozat 1905. évről	726	08	Huszad. Század folyóiratért	7410	—
Tagdíj	10868	36	Postatakarékpénztár	11	—
Adományok és alapítványok	3399	80	Pénzbeszedő	277	62
Kamat 1906-ban	212	28	Irodai kiadások	667	93
			Könyvtár kiegészítése	615	14
			Gyorsírók	130	—
			Pulszky képalap dotációja	200	—
			Átvitel 1907-re	5894	83
	<hr/>			<hr/>	
	15206 52			15206 52	

A Pulszky-képalap címén 1903., 1904., 1905. és 1906-ban megszavazott összegek a rendes számadásokon kívül a Belvárosi Takarékpénztár r. t. 17268. számú betétkönyvecskéjében helyeztetek el.

Budapest, 1907. június 17.

Dr. Fried Ödön s. k.

Ezen zárszámadás egyes tételeit a főkönyvvel, a pénztárkönyvvel, a tagok könyvével és az igazoló okmányokkal egybevetettük és helyesnek találtuk. A pénztáros részére a felmentvényt az 1906. számadási évre megadni ajánljuk.

Budapest, 1907. június hó 17.

Dr. Kovács Gyula s. k.

Dr. Szende Pál s. k.

**Zárszámadás a Társadalomtudományi Társaság 1907. évi január 1-től
március 23-ig terjedő szakáról**

	Bevétel	K. f.	Kiadás	K. f.
Áthozat		5984 84	Huszd. Század folyóiratért	4000 —
Tagdíj		5675 83	Postatakarékpénztár	59 52
Kamat		8 59	Pénzbeszedő	79 12
			Irodai kiadások	213 03
			Gyorsírók	42 30
			Házbér	1128 20
			Házbér kaució	4503 20
			Berendezés	707 44
			Átvitel az 1907. év követ- kező szakaszára	847 44
		11580 2		11580 25

A Pulszky-képalap 1903., 1904., 1905. és 1906-ban megszavazott összegek a rendes számadásokon kívül a Belvárosi Takarékpénztár r. 1.17268. számú betétkönyvecskéjében helyeztetek el. A 4503 K 20 f kaucióról szóló betéti könyv özv. Szevera Károlynénál van letéve. Budapest, 1907. június hó 17.

Dr. Fried Ödön s. k.

Ezen zárszámadás egyes tételeit a főkönyvvel, a tagok könyvével, a pénztárkönyvvel és az igazoló okmányokkal egybevetettük és helyesnek találtuk. A pénztáros részére a felmentvényt az 1907. számadási év január 1.—márczius 23. szakára megadni ajánljuk.

Budapest, 1907. június 17.

Társadalomtudományi Társaság 1907. évi költségvetési előirányzata.

Dr. Szende Pál s. k.

	BEVÉTEL	K f	KIADÁS	K f
Áthozat		6094 83	Házbér	1866 34
Tagsági díjakból		22800 —	Fűtés	200 —
Egyéb bevételek		200 —	Világítás	360 —
			Leltári javítások, pótlások	300 —
			Berendezés és felszerelés	2300 —
			Helyiség-átalakítás	450 —
			Házi szükségletek	300 —
			Huszdik Század járuléka	14400 —
			irod. költs. (posta, gyorsír.)	900 —
			Nyomtatványok	600 —
			Könyvtár pótlására	400 —
			Középisk. vita kiadásra törl.	600 —
			Tagdíjbehajtás költsége	300 —
			Előre nem látott szükséglet	4700 —
			Pályadíjakra	700 —
			Átvitel	718 49
		<hr/> 29094 83		<hr/> 29094 83

Elnök jelentést tesz a jövő évi munkaprogramról, melynek főtárgya a latifundium-vita. A közgyűlés ezt tudomásul veszi. Elnök egyéb tárgy hiányában a rendes közgyűlést berekeszti.

A közgyűlés előtt Pikler Gyula tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást *Kirchhofftól Machig. Leírás-e a tudomány vagy megszorítás?* címen, melyet szemlénk egyik közelebbi számában közlünk.

A Huszadik Száznak a következő új könyveket küldték be.*)

- Pekár Gyula: *Ferrara, Ravenna, Firenze.*
Budapest, 1907. Lampel. Művészeti könyvtár. Ára díszkötésben 8 kor.
- Dr. Darvai Móricz: *Benvenuto Cellini.*
Budapest, 1907. Lampel. Művészeti könyvtár. Ára díszkötésben 8 kor.
- Benedetto Croce: *Materialismo storico ed economia marxista.*
Saggi critici. 2-a edizione, con l'aggiunta di nuovi saggi sul principio economico. 1907. Remo Sandron. Milano-Palermo-Napoli.
- Gáll Lajos: *A beteg igazságügy.*
Budapest, 1907. Deutsch Zsigmond és Társa. Ára 1 k.
- Réz Mihály: *Szabadság és Egyenlőség.*
Budapest, 1907. Pallas.
- Marcus Tullius Cicero: *Beszéd Lucius Menlius törvényjavaslata mellett.*
Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szidarovszky János. Lampel. Magyar könyvtár. 1907.
- Turgenyev Iván: *Pjetuskov.*
Elbeszélés. Fordította Ambrozovics Dezső. Lampel. Magyar könyvtár. 1907. Ára 30 fillér.
- Dr. Tihanyi Lajos: *A magyar országgyűlés ujoncmegszavazási joga.*
Budapest, 1907. Benkő Gyula könyvkereskedése. Ára 1 kor 20 fill.
- Leibniz: *Értekezések.*
Fordították Dr. Bauer Simon és Dr. Vida Sándor. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta Dr. Vida Sándor. Franklin. Filozófiai írók tára. 1907. Ára 3 k. 40 fill.
- Fejér Lajos: *A görög-latin remekírók és mai műveltségünk.*
Mezőtúr, 1907.
- Dr. Deák Albert: *Gazdasági elemek a parlamentarizmusban.*
Különlenyomat az Erdélyi Múzeum-ból.
A nagyszombati Ifjúsági Egyesület évkönyve 1906—1907.
Szerkeszti az irodalmi bizottság.
- Franklin H. Giddings: *Readings in descriptive and Historical Sociology.*
Macmillan. London, 1906.
- Lester F. Ward: *Applied Sociology. A treatise on the conscious improvement of society by society.*
Ginn & Company. Boston, 1906.
- Jelentés a magyar királyi postatakarékpéntár 1906- évi működéséről.*
Pallas, 1907.
- Hugo Ganz: *Die preussische Polenpolitik.*
Literarische Anstalt. Kuttner & Loening. Frankfurt am Main, 1907.

*) Eme munkák közül azokra, melyek szemlénket közelebből érdeklík, még visszatérünk.